

РАСКОВНИК

Из садржаја:

**Народне умотворине
СВАДБЕНЕ ПЕСМЕ ИЗ
ПОТКОПАОНИЧКИХ
СЕЛА**

**Наш народни живот
СТАРА КУБА У
СЕЛИМА ЖУПЕ
СИРИНИБА**

**Сведочења
КАКО ЈЕ БАБА РОСА
ИГРАЛА У БАВОЉЕМ
КОЛУ**

**Расправе
О ПИТАЊУ
РЕКОНСТРУКЦИЈЕ
ПРАСЛОВЕНСКИХ
НАЗИВА МЕСЕЦИ**

**Поводи
МИОДРАГ А.
ВАСИЉЕВИЋ
— ОСНИВАЧ СРПСКЕ
ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈЕ**

**Јесен
Зима
1993.**

Расковник је некаква
(може бити измишљена)
трава,
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки други заклоп
отвори сам од себе.

Из Вуковог „Рјечника“

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Први број изашао 1968.
Београд, јесен—зима 1993.
Година XIX, број 73—74.

УРЕДНИШТВО

Драган Кочишевић
Ненад Љубинковић
Добривоје Младеновић
Миодраг Павловић
Љубинко Раденковић
(главни и одговорни уредник)

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека
„Вук Караџић” — Београд
Гирила и Методија 2

РАСКОВНИК

Појављује се у пролеће, лето, јесен и зиму.

Рукописе откуцане машином у пуном прореду слати на адресу: Народна библиотека „Вук Караџић“ (за „Расковник“), Ул. Бирила и Методија 2, 11000 Београд.

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата износи 8 динара. Претплату уплаћивати на жиро-рачун Библиотеке града Београда 60806-603-7038 са назнаком: претплата за „Расковник“. Годишња претплата за иностранство: Сједињене Америчке Државе 15\$; СР Немачка DM 25; Француска Ffr. 75.

Технички уредник:

Иван Златковић

Секретар уредништва:

Јаворка Димић

Телефони уредништва:

(011) 423-483, 403-018, 422-003

Уредништво прима уторком

од 13 до 15 часова

Тираж 800 примерака

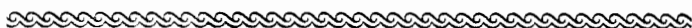
Штампа: Графичко предузеће

„Нови дани“, Београд,

Војводе Бране 13

На основу мишљења Републичког комитета за информације број 651-760/87-02 од 02. 09. 1987. часопис „Расковник“ је ослобођен пореза на промет.

Годишњице

ЧЕТВРТ ВЕКА „РАСКОВНИКА“

Када један часопис опстане четврт века, он постаје незаобилазна културна тековина народа и времена у којем се појављује. Ако је такав часопис превасходно окренут прошлости, као што је „Расковник“, он се претвара и у сведочанство о много ширем временском периоду.

Од почетка до данас „Расковник“ је имао више живота. Настао је из жеље да сеоски ствараоци добију своје гласило, те да сеоска култура подари своје најсветлије бисере свету. Рођен је у селу Враћевшници, а нешто касније пресељен у село Доња Црнућа код Горњег Милановца, 1968. године. У ствари, настајао је у кућној радионици Драгише Витошевића, који је телом био у граду, а душом на селу. Прави сарадник за тај посао био је Добрица Ерић, мајстор песничке речи. Њима се убрзо придружио професор Универзитета у Београду, Владета Кошутих, велики борац за чистоту српског језика. Њему је „Расковник“ открио да је народно песништво још увек живо, па се у својим познијим годинама упутио у неке врлетне крајеве, с магнетофоном и бележницом, да га сам чује и „осети“ у његовом природном окружењу. Своје изврсне записе обелоданио је касније на страницама овог часописа.

Први живот „Расковника“ трајао је до 1973. године, када је забрањен у таласу гушења нараслих жеља за слободом стваралаштва. Повод је нађен у песми српске песникиње са села, Милене Јововић — елегији о Косову. Разлог за гашење часописа био је, наравно, дубљи. Можда га је најбоље наслутио један страни дописник, који је својој редакцији саопштио да се у Србији појавио часопис, једини такве врсте у комунистичком свету који није под контролом владајуће партије.

Први прекид је трајао до 1977. године, када је његов живот продужен издавањем четири броја за 1975. годину. Друштво песника са села „Сунцокрет“ успело је да га поново врати у јавност, али оног првог успеха и заноса више није било. Владајући кругови нису желели овакав часопис и он се поново привремено угасио.

Трећи живот „Расковника“ отпочео је 1980. године у београдској издавачкој кући „Народна књига“. Ту се одржао пет година, покушавајући да поврати старе сараднике и пријатеље. Када је овај издавач под бременом материјалних невоља поклекнуо, поново се угасио и „Расковник“.

Четврти живот „Расковнику“ удахнула је библиотека „Вук Караџић“ у Београду, 1987. године, где упркос свеопштим невољама траје и даље: захваљујући гостопримству ове библиотеке, помоћи Министарства за културу Србије и племенитих људи, који духовно стављају испред материјалног, дуговечно испред дневног.

Гледано са садржајне стране, уочавају се две етапе „Расковника“. У првој преовладава књижевно стваралаштво писаца са села или оних који тамо имају своје корене, док фолклорно више служи као украс — оно је обележје амбијента у којем писци стварају. Зато оно често није довољно поуздано, јер га „надграђују“ писмени појединци са села. Ова етапа се, углавном, завршила обновом часописа у „Народној књизи“, 1980. године. У том периоду часопис је и много брже пулсирао, ишао у сусрет људима, вредновао њихово стваралаштво и представљао

их у јавности. Нови сарадници дочекивани су здравицама. У првих 10 бројева појавило се 300 нових имена. Да би часопис добио разуђеност стваране су рубрике, до тада непознате у другим публикацијама: Пропланци и обзорја, Заточеници завичаја, Ураник, Узваник, Љуљашка, Животок, Видици и тмине, Расковник итд.

У другом периоду излажења „Расковник“ се више окреће народној култури и стваралаштву. Објављује описе народних обичаја и веровања и разне жанрове фолклора. Уз то, кроз кратке расправе покушава да „грађу“ осмисли или да јој пронађе шири контекст постојања.

У стварању „Расковника“ до сада је учествовао 21 уредник — неки више, неки мање. И овом приликом одајемо дужно поштовање преминулим уредницима — Драгиши Витошевићу, оснивачу „Расковника“ и највећем заљубљенику у часопис, као и Милораду Милошевићу—Бревици, Лали Јевтовић и Момчилу Тешићу.

Нека крај овог подсећања буде стих Милене Јововић из првог броја „Расковника“:

*„Осиромашени анђео у таму цркве
пезуши“.*

Љубинко Раденковић

Народне умотворине

СВАДБЕНЕ ПЕСМЕ ИЗ ПОТКОПАОНИЧКИХ СЕЛА

Кад сватови полазе по девојку

Зори, зори, не зазорила,
Савни, савни, не савнуло му се,
Огреј, сунце, не огрејало му,
Да идемо из пусте планине!
У планине више ништа нема,
Само мало до зелени стена;
Да идемо доле у низине!
У низине двапут жито роди,
Лети јечам, у јесен пшеница.

(Крива Река)

Кад сватови прилазе невестиној кући

На ред, на ред, кићени сватови,
Редом 'ајте, редом поседајте,
Бројаће ве девојачка мајка,
Да л' ве може даром даривати;
Бројаће ве девојачки брала,
Да л' ве може вином напојити;
Бројаће ве девојачки ћале,
Да л' ве може лебом на'ранити!

(Црна Глава)

Код невестине куће

— Ој сватови, бели лабудови,
Што сте, бели, тако задоцнели;
'Ел су вама пути каљавити,
'Ел су вама коњи обосели,
'Ел је вама блага недостало,
'Ел је вама кућена девојка?*

— Нит' су нама пути каљавити,
Нит' су нама коњи обосели,
Нит' је нама блага недостало,
Но је нама кућена девојка.
Ми сретосмо две-три кућенице.
Прва вели: много главобољна.
Друга вели: љућа је од змије.
Трећа вели: сањива, дремљива!**

— Ко ј' рекао да је главобољна,
Три године глава га болела!
Ко ј' рекао љућа је од змије,
Змија му се око грла вила!
Ко ј' рекао сањива, дремљива,
Три године сана не имао!*

(Црна Глава)

За свадбеним ручком

Авај, сејо, до бога једнога,
Што дадосмо сито за решето;
Сито сеје, а решето веје!
То је сито наша мила сеја,
А решето, то је младожења.
Наша сеја расла у градине,
А ваш брала рас'о по планине!
Наша сеја лепша је од руже,
Ваш је брала божур са планине!
Од божура ништа љуће нема,
А од руже ништа лепше нема!

(Црна Глава)

* Певају невестине другарице.

** Певају девојке које иду у сватове („енђе“).

Младожењи

Бацај, брале, двије пушке мале
Нека чује девојачка мајка,
Нека чује, нека оплакује;
Нека чује лијепа девојка,
Нека чује, нека се радује!

(Блажево)

*

Обукуј се, брале, одевај се,
Све свилено, ру'о неношено,
Што ти љуба у милости дала;
Што ти дала везене чарапе,
Што ти дала свилене кошуље,
Што ти дала шарене 'канице!

(Црна Глаза)

*

Ич не седи, млади младожења,
Но устани и одма' да идеш!
О'де нема за тебе девојка.
Наша сеја овце отерала,
Отерала, није дотерала,
Три године преко три планине.
Моли кума, моли старог свата,
Нек замоле њеног милог брата —
Нека иде, нека је доведе!

(Плоча)

*

Младожења, не гледај пред себе,
Но ти гледај тамо и овамо,
Одакле ће сунце огрејати,
Сунце јарко, твоја је девојка!

(Црна Глаза)

*

Устај, Павле, оде пауница,
Далека је црква-венчаница,
Она ће се за другога венчат',
Она тебе ни чекати неће!
Попи, бато, на дну ти је злато!

(Велика Грабовница)

*

Знаш ли, брале, мајкине наруке,
Како ни је мајка наручила:
— Рано и'те, рано ми дођите,
Рано мени снајку доведите;
Да м' одмени од метле зелене
И одмени од воде студене!

(Велика Грабовница)

*

Ич не седи, млади младожења,
Ич не седи, девојку не гледи!
О'д' за тебе девојака нема.
Наша сеја тебе преварила;
Отерала овце у планину,
Неће доћи за целу годину,
Снег је пао, траг је затрпао!

(Крива Река)

Младожењи, кад изводе девојку

О немене, жуто цвеће,
Младожења, лудо дете,
Што те лудог преварише,
Те ти мому доведоше,
Доведоше, одведоше;
Затворише девет брава,
Девет брава, девет катанаца.
Но ти узни три дуката,
Те ти подај старом свату,
Нека даде старој мајци,
Да отвори девет брава,
Девет брава, девет катанаца,
Нек доведу лијепу девојку!

(Крива Река)

Невести

Мила снале, не пресаљај лонце!
Неси летос рабадија била!*

Не може ти свати вечерати!

(Љубинци)

*

Мила снале, не растурај жито;
Ти га ниси брала ни сејала!
Наш је брала брао и сејао!

(Љубинци)

*

Мила снале, не растурај жито,
Ти му ниси посаџика била!
Наш је брала посаџија био;
Сам орао, сам је и копао!

(Плоча)

*

Одвој се, селе, од рода,
Као оно гица од грозда!
Знаш ли, селе, како смо се клеле:
Да не станеш јутрос уз девера,
А ти стаде, обе руке даде!

(Крива Река)

Невести, после даривања

Обрни брну, сребрну,
Шта јој се сија под грло:
Је л' је сунце, је ли месец,
Је л' су жути дукати?
Нит' је сунце, нити месец,
Већ јесу жути дукати.

(Велика Грабовница)

* Није вукла со да би је тако лако трошила.

Невести, кад јој дају прстен

Погледај, селе, погледај,
Да л' ти је слика прилика!
Ако није слика прилика,
Врљај му прстен за врата,
Држ' се брату око врата!

(Крива Река)

Куму

Јутрос рано сунце изгрејало;
Огрејало на нове прозоре,
Те глејаше како куј себаше.
Понајлепше мили кум себаше,
Златну чашу у руку држаше.

(Љубинци)

Старом свату

— Стари свате, велика господо,
Је л' ти волиш ново старосватство,
Је л' ти волиш велико господство?
— Шта ће мене велико господство,
Кад ја имам ново старосватство.

(Плоча)

*

— Стари свате, велики везире,
Је л' ти волиш ново старосватство,
Је л' ти волиш велико везирство?
— Боље волим ново старосватство,
Него оно велико везирство.

(Љубинци)

Младожењинном оцу

Домаћине, добар си на гласу,
Да видимо каки си на часу!
Тебе 'вале и људи нам кажу
Да ти имаш дворе самотворе,
Да ти имаш стадо небројено,

Да ти имаш злато пеношено.
Ко ће твоје дворе отварати,
Ко ће твоје стадо пребројати,
Ко ће твоје злато износити?
Даћемо ти нашу милу сеју;
Она ће ти дворе отварати,
Она ће ти стадо пребројати,
Она ће ти злато износити.

(Плоча)

Невестином оцу

Пријатељу, изведи девојку!
Сватови смо, за седење нисмо;
Далеко је црква-венчаница,
Још су даљи нашем брату двори.
Код цркве ће бити навалица,
Да се може наши брала венчаг'!

(Љубинци)

Оцу невестином и оцу младожењином

Намир'те се, нови пријатељи,
Намир'те се, и пољубите се,
И прелом'те бијеле погаче .
Што је вама година донела!
Донела ви бијеле погаче
И довела нове пријатеље!

(Велика Грабовница)

Младожењиној сестри

Братска селе, бела лептирице,
Одакле си бела полетела?
Полетела из бралина двора,
Долетела у снајине дворе.
Рада сеја брата да ожени,
Да ожени, да је снаја смени,
Да је смени од метле зелене,
Да је смени од воде студене,
Да је смени од мотике тупе,
Да је смени од бели' оваца.

(Плоча)

Невести и њеном брату

Изгреја сунце са зором,
Ишета братац са сестром;
Пред њом иду девет братанчића,
Скуте носе да се не уросе,
А рукаве да се не испраше.

(Љубинци)

Деверу

Ој девере, црнокос' невере,
Снајка ти је кошуљу резала,
На црквена врата измерила,
Са иконе шару почињала,
Са иконе Светога Николе.

(Велика Грабовница)

Барјактару

Барјактаре, дико у сватова,
Ти развија' тај твој бели барјак
Те заклони сву нашу дружину,
А највише нашем брале лице —
Девојачке снаје — чињарице,
Опчиниће нашем брале лице!

(Плоча)

Делибоши

У вр' совре божур расцветао;
Са божура цвеће опадаше,
Делибоши у чашу падаше,
Делибоша у вино пијаше!

(Велика Грабовница)

*

Делибоша, зашто не устајеш?
Нашем зету није за седење.
Нашем зету срце узиграло
К'о јагњету о Бурђевем дану,
К'о пшенице у новом решету!

(Плоча)

Момку на свабди

Коња спрема младо нежењено,
Коња спрема, коњ му подиграва;
Узду меће, узда му дзвекеће;
Седло меће, седло му се смеје,
Радује се, 'оће на венчање.

(Блажево)

*

О момчићу, алени горгину,
Све за тобом девојке д' изгину,
Све сељанке, па и варошанке!
Сељанке се сваде и не сваде,
Варошанке очи да поваде!

(Мала Врбница)

Девојци на свабди

Ој инџице, књиго нечитана,
Свак' се сува књигу да прочита;
Ова књига није за свакога,
Сам' за мене и за драга мога!

(Велика Грабовница)

*

Понајвећа дзвезда у дзвездама,
Понајлепша енџа у енџама!
Она дзвезда пола неба греје,
Ова енџа све сватове смеје!
Све је енџе висом надвисила,
Све је енџе лицем зачинила!
Нит' је лепша у сватове пошла,
Нит' је лепша код куће остала!

(Плоча)

*

Ој енџице, велика госпођо,
Приличе ти госпођа да будеш,
Приличе ти у варош д' отидеш.

Ти замоли твоју милу браћу
Да ти купе машину шиваћу,
Да те младу у варош удаду.

(Плоча)

*

— Ој енџице, о танка конопљо,
Што си тако танка и висока:
Је л' си расла 'де конопље расле,
Је л' си расла на мајкинем крилу?
— Нисам расла 'де конопље расле,
Но сам расла на мајкинем крилу.

(Велика Грабовница)

Сватови успут (али и у другим приликама)

Три се снега на планине беле,
Један лањски, други преколањски,
А трећи је од нове године.
Међу њима мало прокопнело.
Ту израсло свакојако цвеће,
Понајвише питома ружица.
Отуд иду Павлови сватови.
Сви сватови редом ружу беру,
Само некте Павле младожења,
Но он гони коња до девојке.
— Стан', девојко, да ти нешто кажем:
Ово ми је десета женидба,
Девет ми је мајка отровала,
И тебе ће десету отроват'.
Кад биднемо близу белог двора,
Искочиће остарела мајка
И изнеће једну купу вина,
Па ће прво тебе наздравити.
А ти узни, па немо' да пијеш,
Но наздрави од себе беверу.
Нека проспе у зелену траву,
Нека газе кићени сватови.

(Крива Река)

Смиље бере Смиљана девојка,
 Смиље бере, за горицу зађе;
 Набрала је недра и рукаве,
 Исплела је три зелена венца.
 Први венац себе оставила,
 Други венац другарице дала,
 Трећи венац низ воду бацила.
 — Плови, плови, мој зелени венче,
 Те доплови до Бурђина двора;
 Синоћ Бурђе три весела прави:
 Сина жени, милу 'ћер удаје,
 Треће — слави Светога Јована.

(Црна Глава)

Кад сватови стижу младожењиној кући

Или грми, ил' се земља тресе,
 Или бије море о Дунаво?
 Нити грми, нит' се земља тресе,
 Нити бије море о Дунаво,
 Већ то иду кићени сватови.
 Они воде лијепу девојку;
 Она носи сунце у недрима
 Да огреје свекра и свекрву.

(Црна Глава)

Казивали: Љубинка Лазаревић, Крива Река (Брус); Нада Јоковић, Црна Глава (Рашка); Драга Трифуновић, Црна Глава; Стана Нешиковић, Блажево (Брус); Драга Симић, Плоча (Александровац); Јелена Поповић, Велика Грабовница (Брус); Румена Рилак, Крива Река; Даринка Рилак, Љубинци (Александровац); Добрила Дуњић, Плоча; Видинка Несторовић, Блажево; Радмила Петровић, Мала Врбница (Брус); Властимир Матић, Црна Глава; Стојна Трифуновић, Црна Глава.

Записао
 Милош Марковић
 (Крушевац)

СВАДБЕНЕ ПЕСМЕ ИЗ ОКОЛИНЕ ЉУБИЊА — ИСТОЧНА ХЕРЦЕГОВИНА

У момачкој кући

Што у двору жубор¹ стоји?
Оно мајка сина жени,
Па се весели.

Сви се редом весељаше,
Мајка понајвише.
Врани се коњи играју,
Млади се момци спремају
По лијепу Смиљу-Ђевојку.

Када из момачке куће иду по Ђевојку

Збогом пош'о стари свате,
Са свом дружином.
У путу ти добра срећа
И господин Бог.
Стари свате, даруј нама
Коло наше.

У Ђевојачкој кући

Пјевац² пјева у ружици,
Саба³ зора је.
Устај секо, устај злато,
Кити сватове.
Ја сам млада и нејака,

¹ жубор — жагор, галама

² пјевац — петао

³ саба' (турц.) — свитање, праскзорје

Ја не умијем.
Кад си млада и нејака,
Што се удајеш?
Мене дао мили бабо⁴,
Нисам ни знала.
У туђину за туђина.
Туђу мајку мајком звати,
 Своју спомињати.
Туђу секу секом звати,
 Своју спомињати.
Туђега бабу бабом звати,
 Свога спомињати.
Туђега брата братом звати,
 Свога спомињати.

Када из невојачке куће полазе сватови

Збогом пошла, секо паша,
Вило бијсла.
У путу ти добра срећа
И господин Бог.

Када долазе у момачку кућу

Добро дошла, секо наша,
Вило бијела;
Ми узесмо румен-ружу,
Да се ружа уз каранфил пружа.

По казивању мајке Љубице записао
Драган Колак
(Тител)

⁴ бабо (турц.) — отац

СВАДБЕНЕ ПЕСМЕ БАНАТСКИХ ХЕРА

1.

Благо нама, ево нашег кума,
Волим кума нег' златног голуба:
Голуб бити, па ће одлетети,
А с кумом ћу рујно вино пити.

2.

Кум вино пије у славу Божју,
У славу Божју за срећна пута,
Помоз' нам Боже и Божја Мајка.

*Ову песму пева кум, наздрављајући пред по-
лазак сватова из девојкине куће.*

3.

Миши куме, што си задоцнио,
Јел' ти нису кола окована,
Ил' ти нису коњи потковани;
Воду газе,
Копите не квасе.

*Певају сватови, пре но што крену из девој-
кине куће.*

4.

Долети бео венац из ведра неба,
Па паде лепој Смиљи на русе косе,

Она га руком смеће, а он се намеће,
Не смет' ме Смиљо, сметнут' ме нећеш.

*Певају сватови у кући момка, стављајући му
венац на главу.*

5.

— Изведи брале милу сестрицу!
— Ја би је извео, ал' ми је жао.
— Кад ти је жао, шта си је дао,
Ја нисам знао да те је жао.
Лету Смиљу изведоше,
Сви је редом изљубише,
А мени је не дадоше,
Ију-ију-ију.

6.

Смиљина браћа пред коњ'ма стоје,
Пред коњ'ма стоје, у сунце гледе.
Лако полако, ој сунце јарко,
Док нам се сеја опрости с родом.

*Певају сватови приликом младиног опрашта-
ња од родбине и мештана.*

7.

— Дал' те жао што се растајемо,
Растајемо да се састајемо.
— Жао ми је и срце ме боле,
Што остављам родитеље своје.
Срце боле, хоће да изгоре,
Изгорела цигерица бела,
Да је црна, ја би већ умрла.
Пруж'те руке да се рүкујемо,
Рүкујемо, кући да идемо.

Певају сватови полазећи из младине куће.

Записао
Озрен Радосављевић
(Црвена Црква)

НАРОДНЕ МОЛИТВИЦЕ

Крсти, боже, моје место
Да ја спим, да заспим,
Да никакво зло не сним.
Крст ме чува до поноћи,
А анђели од поноћи.
Свети Петар до света,
Сам Бог довека.

*

Лег'о браца на зелену траву,
Кабаницу метнуо под главу.
Отуд иду троје кола сánка.
Истрчала малог браце мајка
Да му купи за крајцару сánка.

Казивао
Рајко Богданов
(Бурђево)

Записао
Драган Колак

ЗДРАВИЦЕ ИЗ ГРУЖЕ

1.

Домаћине, кућни стожеру, уживао у свом двору, нек' ти чељад буде здрава и твоја седа глава, нек' ти воће родева и на камену успева, нек' се виногради плаве и да су без траве, нек' бурад преливају и нова доливају, нек' све може, помози и ти Боже, све ти напредовало, све ти доходак дало, попијмо ову чашу за срећу нашу!

2.

Домаћине, сина женио свадбу правно, коло водио, госте годно, пријатеље дочекав'о, лепо их угошћав'о, здравицу им здравио, срећу им пожеллио, једне чаше испијали, друге наливали, печења било прасећег а и јагњећег, гости јели и пили и лепо се веселили, нико незадовољан да не оде, сви лепо мора да се угоде, да весеље траје до сванућа, то је домаћинска кућа!

3.

Домаћине из равне Груже, да живиш што дуже, здравље нек те служи, са свима се дружи, кућу градио, воћњак садио, имање проширив'о и унапређив'о, стаје подизао, стоку гајио, подруми пуни били и сваког напојили, сваком дом ти био отворен и нико не остао неутошћен, нек ти све блиста, кућа буде чиста!

4.

Домаћине, имао свега и свачега, не оскудев'о ничега, имао од птице млека, од болести лека, нек ти коњи рзају, на тркама тркају, нек ти волови бучу, краве ричу, свиње гуричу, петлови кукүричу, ћурке каучу, пилад пијучу, кокошке носе јаја од почетка до краја, гуске гучу, јагњад скачу, овце блеје, домаћица брашно сеје, воденица брашно меље све белје и белје, да има довољно струје да мотори брује, да мирише цвеће, да ластва опет долеће, друге птице да цвркүћу, да веселе кућу!

5.

Да попијемо раки'цу уз црну кафицу, у част приватне банке, сиротињске мајке, у част тржишта црног и правог јединог, у част долара и шилера, у част марака и франака, у част инфлације и наше администрације, у част високих цена и владиних учена, у част пореза и свакојакних веза, у част рођака и добрих ђака!

6.

Да вам наздравим, мили моји гости, код мене се пости, нема свињске печенице ни љуте препеченице, ни других ђаконија и мирођија, код мене је пасуљ и бели лук, прави крканлук, код мене нема пршүте (и она тражи валуте), немојте ме кудити како ћете се угостити, сад му је то време, не кривите мене, већ неке друге, ми смо само слуге!

7.

Домаћине, да ти ову чашу наздравим, да те благословим, да поживите много годинаца домаћица, ти и дечица, прва се пије да зла није, друга се пије да нам пшеница сазри прије, трећа се пије да се критиковати смије, четврта се наздравља да буде здравља, пета се пије да нам жао

није, шеста се пије да се свако смије, седма се пије да се жито сије, осма се пије да се више загрије, девета се пије да се застава вије, десета се залива да буде слатка ко прва! Могло би се још наздрављати, али треба и спавати, зато домаћине нека ти је са срећом и пунијом врећом, нек' вас Бог поживи и свуда били први!

8.

Да попијем чашу ову, за годину нову, и досад су долазиле и тихо пролазиле, оваква никад није била прије, боље да дошла није, цене олоше до плафона, нема користи ни од милиона, несташница брашна, од кукања слаба асна, нема уља ни шећера, поред ручка слаба и вечера, нема на трпези меса, све празнија и кеса, пшеницу стегла голомразица, сељаке у'ватила грозница, нема неких хибрида као и пестицида, оваква нам више не била, ником није мила, попијмо још неку тврду или меку, ваљда ће нам доћи боља, без невоља, трактори стали, не ору, стоке све мање у обору, на пумтама редови, ко у јарму волови, у свему шкрипи, мора да се трши!

9.

Чаше наздрависмо што се састависмо, да попијемо раки'цу, божју мученицу, а и вина, нек' је пријатно свима, домаћине немој жалити што ћемо чаше попити, зато се вино и цедило, да би се пило, зато се пекла шљивовица, да буде здравица, зато се пекла јаловица, да буде пшеница, желим ти домаћине добро свако, ми ћемо пити полако, јешћемо печење за твоје дуго живљење!

10.

Ову чашу пили код дома мога, а и код вашег, данас вас дочекав'о и лепо угошћав'о, сутра ви мене дочекивали и чашћавали, ја ћу добро да памтим и зајам вратим, да заборавим нећу, и ако пијем трећу, а и ви не заборавите кад

славите, како ја вас дочекав'о тако мене Бог помаг'о, а ви мене лепо дочекајте, сад више да не читам, но да вас упитам, да ли чусте речи моје, све што каза' тако је, сад слатко једите и пиће пијте, то вам жели домаћин Пера, нек вам је пријатна вечера!

11.

Домаћине, славио крсно име, имао са чиме, слава ти помагала, деца се радовала, слава ти добро доносила, с тобом се заједница поносила, славски колач у цркви секао, што желео то стекао, софра гостију пуна била и најмилији' Баконија свакојаки', пића сваки', славио целог живота макар била и стота, кад тебе нестане да деца наставе! То ти жели комшија Сава, нек ти је срећна слава!

Записао
Милорад Никетић
(Брњица)

ДРУСКАЛИЦА ИЗ ОКОЛИНЕ ЛОЗНИЦЕ

ТАРА ТАРА ТАЧКЕ

Тара тара тачке,
Побиле се мачке,
На половом тавану.

Узе попо тачку

Да убије мачку.

— Немој попо, забога,

Даћу ти ја јаје.

— А где ти је јаје?

— Однели су сватови.

— А где су ти сватови?

— Отишли су путићем.

— А где ти је путић?

— Порасла је травица.

— А где ти је травица?

— Попасла је кравица.

— А где ти је кравица?

— Отелила мрकोњицу.

— А где ти је мркоњица?

— Посејао 'шеницу.

— А где ти је 'шеница?

— Појели су голубови.

— А где су ти голубови?

— Одлетели у гору.

Казивао
Живан Илић
(Г. Добрић)
Записао
Селимир Деспотовић
(Лозница)

НАРОДНЕ БАСМЕ ИЗ МОЗГОВА КОД АЛЕКСИНЦА

ОД БРЗОГ МУРДАЛАКА
(баје се сламком)

Издату, деветаку, мурдалаку!
Ти си издат, деветак, мурдалак.
Ако си у бело дош'о, белим иди,
ако си црним дош'о, црним иди.
Ако си у бело дош'о,
иди у море, куд рибе плоче.
Тамо има златна совра и јело и пило,
тамо иди да је'ш и пијеш.
Овде немаш место
ни да стојиш,
ни да седиш,
ни да лежиш.
Ако си црним дош'о,
иди у гору.
Тамо пилићи певају и чеврћу,
гњезда праве и изводе се,
тамо зелена травица,
студена водица.
Устук мурдалаку!
Иди у гору,
иди у воду —
ту за тебе место није!

ОД СТОМАКА

Мурдалак пасе по зелене траве,
чувале га три девојке:
једна нема,
друга слепа,
трећа глува.

Сукну се вук па у'вати мурдалак.
Нит' га нѐма разбрала
нит' га слепа видела
нит' га глува чула.
Усту мурдалак,
ту за тебе место није!

ОД КРУПЕ

Пошли Сиба, Виба,
Ашљиво Сунце и Крупа у војску.
Вратише се Сиба и Виба
И ашљиво Сунце,
А Крупа се не врати.
Усту, Крупо,
Ту за тебе место није!

ОД РУСЕ

Света Недеља сина жени,
Света Среда 'ћер удава.
Сви позвала,
Русалију не позвала.
Русалија љуто куне:
— Еј, да Бог да,
у корен се исушила,
у вр' цвет не имала
ко балега у плот!

ОД РУСЕ

Звала сестра Руса брата на свадбу.
— Брате Русимире, доћи да ми будеш старојко.
Не 'те Русимир да дође.
Сестра Русија се љуто наљути,
срдно расрди па га љуто прокле:
— О, брате Русимире, из корен се искрутио,
врат ти се исушио!

Бајале
Љубинка Борђевић и Милица Ристић
(Мозгово)
Записао
Милентије Борђевић

ТРИ ПРИЧЕ ИЗ ОКОЛИНЕ РОЖАЈА

СЕДАМ РАДОВАНА

Један Радован разорао њиву, па рече гласно: „Е, њиво, њиво, да видиш како Радован оре, до сада те није орао Радован”.

А њива му одговори: „Е, мој Радоване, до сада ме орало седам Радована и седам волова крњијех рогова. Кратак је твој вијек, Радоване, и кратко сам твоја”.

НИЈЕ ЗАБРАЊЕНО БЕГСТВО

Дошао бег Ђоровић код Николе Пашића после пропасти Турске да пита хоће ли бити и код нове власти ага и бегова.

Никола Пашић му одговори:

„Беже, није забрањено бегство!”

Сјети се бег шта му Пашић каже, па побјеже у Турску!

ШУЋУР-АГА

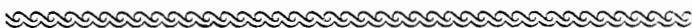
Прочуо се Шућур-ага као мек и добар. Свако ко се женио звао га на свадбу, а он невјесте по дукат даривао. Стављали га у прву софру међу прве људе и срце му фалили. Но свадбе честе, а дукати ријетко притицали и, богме, Шућур-ага осиромаша — оста само Шућро. Не стављају га

више у прву софру, већ на задњу са дјецом, а
ношто му је од имања остала само још крава
Баља, почеше га звати Шућро Баљин.

Казивали
Мирко и Никола Белоица
(Буковица)
Расим Шахман
(Бијело Поље)

Записао
Заим Аземовић

Наш народни живоџ

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ БАРАЊСКИХ СРБА

Опис сватовских обичаја барањских Срба сачинио сам на основу личних запажања, јер сам у неколико наврата и учествовао у њима. Поред тога, драгоцене детаље сазнао сам од Стојанке Мрђановић (р. Терзић) из Јагодњака. Немам података о српским сватовима у Дарди, Болману, Кнежевим Виноградима и Брањини.

Данас се сеоске свадбе скоро ни у чему не разликују од оних по градовима. Све је поједностављено, а томе има више разлога. Након Другог свјетског рата измјењена је етничка слика свих насеља Барање. Свадбе се најчешће не одржавају по кућама домаћина него у ресторанима и домовима културе. Неки сматрају да су све те „церемоније“ непотребне, а велики број бракова склапа се и између супружника различите националности.

Упознавање

Момци и дјевојке су се упознавали и забављали на прелима, у пударини, на керменцима и у другим приликама. Свако је гледао да нађе прилику према себи, али су ипак родитељи доносили коначну одлуку.

Момци су се обично женили са око двадесет и пет, а дјевојке са око двадесет година старости. Ријетки су били бракови млађих од осамнаест година. Било је уобичајено да је момак коју годину старији од дјевојке, а обрнути случајеви били су ријетки.

Просидба

Момак и дјевојка се уз сагласност родитеља договоре и одреде дан просидбе. Спреме се момак, његов отац, мати и још неко од најближе фамилије и оду да просе дјевојку. Понесу јој и поклон: платно за хаљину, дукат или какав други дар.

Дјевојкини родитељи спреме ручак. У присуству свих момков отац пита дјевојку да ли хоће да се уда за његовог сина. Ако се она сложи, он јој дарује поклон који је донио. Дјевојка дарује просца пешкиром¹ а младожењу кошуљом.

После тога сви ручају и договарају се око куповине прстења и „рува“ за младу и младожењу. Све то купује младожењин отац, а дјевојкина мајка даје кошуљу младожењи.

Одреди се и дан свадбе, али најмање двадесет и један дан након вјеридбе, како би се вјенчање могло три пута „најавити“ у цркви. Кад се све то утаничи, гости одлазе. Послије тога набавља се све што је било договорено. Купљено прстење се свеже пантљиком а момков отац га чува до вјенчања.

¹ Свечани пешкири су били веома важан текстилни предмет у многим обичајима барањских Срба, од рођења до смрти. Само у свадбеним обичајима пешкири се појављују десет пута. Зато и није чудо што су у њиховој изради барањске ткаље и везиље постигле право савршенство, како у ткању тако и у украшавању. Има их различитих и користе се у зависности од случаја — од оних једноставних са „мавезом“ и „главама“, са утканим мотивима, преко „наметаних“ до везених разнобојним концем, свилом и златом. Ткале су их „безом“, свилом или у облику кавезлије.

Недјељом, након службе, свештеник у цркви „најављује“ вјенчање и пита да ли неко има нешто против. Тако се провјерава да младенци случајно нису у каквом сродству (нису се смјели узимати „до деветог кољена“).

Позивање

Одреди се два или три момка из младожењине фамилије за „позиваче“. Сваком се налије по чутура² вина и окити цвијећем. Момкова мати сваког „позивача“ окити пешкиром. Ако су се гости позивали у истом селу, „позивачи“ су ишли пјешнице. Једино се у друга села ишло на коњима, који су такође били окићени пешкирима и цвијећем. „Позивачи“ нису ишли заједно, већ је сваки знао кога треба обићи. Позивало се, обично, четвртком.

Кад „позивач“ дође одређеној кући, позове домаћина и остале укућане да дођу тад и тал, томе и томе у сватове, нудећи их вином. Домаћини отпију и догуне чутуру, понуде га дуваном и дарују обично пешкиром, марамом или комадом „кавезлије“. Кад му дар закаче на раме, „позивач“ се поздрави са свима и оде даље. Код другог домаћина се све понавља.

Посао „позивача“ није био лак. Морао је са сваким домаћином отпити из чутуре, али се није смио пити (да не би неког заборавио позвати). Кад „позивачи“ обиђу све које су намјеравали позвати, врате се младожењиној кући, окићени пешкирима и поклонима које су добили. Све их предају младожењиној матери, јер ће ти поклони припасти будућим младенцима. Затим се разиђу кућама.

² Чутуре су биле од дрвета, са изрезбареном површином. На једној страни би обично био српски грб, а на другој „лале“, цвијеће или гроздови. Неке су имале и текст, као на примјер: „Не ускрати винца, Боже, док га јунак пити може“.

Кићење рузмарина

Данима прије свадбе домаћини припремају јело, пиће и све остало што је потребно. Кољу се перад, прасци, јагњад, пеку се колачи, набавља вино, ракија, суђе, столови, клупе и остало.

У момковој и дјевојкиној кући скупи се пар дјевојака уочи свадбе да ките рузмарине. Од разнобојне вуне праве „гомбице“ или њоме омотавају комадиће трске, вежу машине, па тиме украшавају гранчице рузмарина. Труде се да рузмарини буду што љепши, нарочито они за старог свата и кума, али и за остале госте. Они ће их за то даривати новцем. Знају често и да запјевају пјесму:

Три дјевојке под багремом сједе.

Прва сједи и весело гледи.

Друга вели: „Рузмарине мили,
Мој' те свати нос'ли за шешири'!“

Трећа вели: „И ја имам свога,
Из срца је изникао мога“.

Па престаде шупљикат' рукаве,
Оће сузе цуру да удаве.³

Те дјевојке се зову „златаре“, а у сватовима се познају по лијепим бијелим „шупљиканим“ кецељама.

Вечера уочи сватова

Уочи свадбе припремају се вечере и то посебно у момковој, кумовој, дјеверовој и у кући старог свата.

У момковој кући се на вечеру сакупе његови другови, као и фамилија која је „из далека“ стигла у сватове. То је „момачко вече“. Обично се скува паприкаш. Вечерају, али не остају дуго, да би се могли боље спремити за сутрадан.

Домаћин (младожењин отац) се спреми и оде куму на вечеру. За ту прилику жене испекну „сва-

³ Казивала Стојанка Мрбановић.

товски колач⁴, умотају га у свечани пешкир, а у чутуру се налије вино. Све то домаћин понесе куму.

Код кума⁵ на вечеру добу прикумци, енге и ближа фамилија. Момков отац још једном позове кума у сватове, преда му „сватовски колач“, јабуку и понуди га вином из чутуре. Потом сви вечерају. Прикумци и енге припреме барјак, па га оките свечаним пешкиром и цвијећем. Оките и прикумкову чутуру, јер ће све то наредног дана носити у сватове.

Дјевер и стари сват, сваки код своје куће, спремају вечеру за најближи род. И ту долази неко из младожењине куће или фамилије (брат, зет или неко други), али се у овом случају не носи ништа од поклона.

Полазак кума у сватове

Да је кум најважнија личност у сватовима доказује и следећи обичај у неким мјестима (Бели Манастир). Кад се у недељу ујутро код кума сакупи његово друштво (прикумци, енге и остали), из младожењине куће поново, и то два пута, долази „позивач“, окићен свечаним пешкиром и чутуром — да позове кума у сватове. Том приликом кум га не дарује него само почаст. Трећи пут по кума долази младожењин отац. Сви заједно одиграју коло у кумовој авлији, јер су са младожењиним оцем дошли и свирачи. По-

⁴ Сватовски колач се мијесио и пекао у кући младожење од тијеста „у кисело“. Прије печења се премаже жумањком и украси мотивима „руже“ и плетенице од обичног бесквасног тијеста. Након печења се на средини пободу три-четири жичице са сјајним куглицама.

⁵ Кум је обично био „од старине“ и ријетко се мијењао, јер се кумство преносило с кољена на кољено. Било је једнострано, што значи да је кум крштавао и вјенчавао чланове једне породице, а они то нису узвраћали, већ су били кумови другој фамилији. Без обзира на то, прије вјенчања питао се кум да ли се прихвата кумства. Одбијањем би се кумство прекинуло, што се, ипак, изузетно ријетко догађало.

гом крену сви заједно. Један прикумак носи барјак, а други „сватовски колач“ на гаџиру и чутуру с вином. На врху барјака је натакнута јабука. Прикумци су припасани сукненим кецелама.⁶

Сакупљање сватова у младожењиној кући и одлазак по младу

Свадбе су се одржавале недјељом. Ујутро почну долазити младожењиној кући гости, свирачи, дјевер са својим друштвом (дјеверуша, дјеверска „мама“ и дјеверски „бабо“), стари сват, старосватица, кум са својим друштвом (кума, енге, прикумци, гајдаш). Све их на капији дочекују „кртани“, питају их како су путовали, јесу ли се уморили и нуде их ракијом. „Кртани“ су, иначе, два млада брачна пара, који на глави имају „клобук“ са српском тробојницом, окићен нанизаним „кокицама“ и паприкама. Они траже од кума да плати за улаз, па се цјењају док неко не попусти.

Како ко од гостију стигне, прилазе му „злагаре“ и ките га рузмарином. Свако им за то плати, па оне тај новац на крају подијеле. Кад се сви сакупе, доручкују (паприкаш или чобанац), а затим кум нареди да пођу по младу. Ако је млада далеко или ако је црква у којој ће се вјенчати далеко, возе се колима. И кола су окићена. На сједиште се ставе прекривачи од „кавезлије“, вунене простирке и јастуци. Коњи су окићени свечаним пешкирима и цвијећем. Ако има снијега, зими се ишло санкама.

Код куће остану само свекрва са „редуцама“ и „точајама“, да припреме све што треба кад се сватови врате из цркве.

⁶ Сукнена кецела (прегача) дио је женске ношње, али су је носили и барањски Срби — ожењени мушкарци и момци—прикумци у сватовима. На једнобојној вуненој тканини налази се вез, урађен разнобојном вуном или свилом. Мотиви су, углавном, из биљног света, а понекад буде и ликова јелена, паунова и сл. И рубови кецеле су украшени (обично поткитама) или су исплетени.

Извођење младе на „оглед“ и одлазак у цркву на вјенчање

Када младожења са својим сватовима стигне
младиној кући, тамо већ чекају њени гости. Сви
сједну за сто и запјевају:

Отварајте на вајату врата
Да видимо ту вашу дјевојку,
Је л' дјевојка за нашега момка
Ил' је момак за вашу дјевојку.
Отвор'ше се на вајату врата.
Проговара дјевојачка мајка:
— Ваш је момак за нашу дјевојку,
А дјевојка за нашега момка.⁷

Тада кум нареди да дјевојку изведу на „ог-
лед“. Младу обучену у „чисто руво“ изводи брат,
држећи је за руку. Он у другој руци носи сје-
киру, којом удари у зид или о греду на таван-
ници, говорећи: „Устај зете на ноге, родила ти
'рана“. На то младожења устане и пољуби се с
њим три пута.

У неким мјестима (Бели Манастир), док мла-
дин брат удара сјекиром и изговара споменути
текст, кум држи младу за руку, а она се окреће
око себе. Затим се кум и млада пољубе. То
ураде три пута.

Када су се сви увјерили да млада „није ни
ћорава ни шантава“, одведу је на облачење. Вјен-
чано руво, које јој је купио свекар, облаче јој
двije дјевојке у посебној соби. Док је не обуку
тамо нико не смије ући. Облачење младе обично
дуго траје, па се зато и каже за некога ко се
дуго чека да се „спрема ко млада“.

За то вријеме остали гости се чаште и пје-
вају:

Лијепа Смиља у кошуљи танкој,
Како ће се раставити с мајком.
Прије с мајком нег' с кошуљом танком.⁸

⁷ Казивала Верица Јеличић (р. Дворнић) из По-
повца.

⁸ Исто.

Пошто се млада спреми, по њу одлази дјевер (братић, али никад рођени брат младожење). Кад уђе у собу гдје га чека обучена млада, у цишелу јој стави дукат или новац, а она њему завеже преко рамена свечани пешкир. Затим, држећи је за руку, младу изведе пред сватове, након чега кум нареди да се крене на вјенчање. Младожењу прате кум и кума, а младу дјевер.

Вјенчање

Обред вјенчања у цркви обавља свештеник. За тај чин кум купи „пријељез“ — комад некројене тканине од кога ће младенци себи сашити одјећу након свадбе. „Пријељез“ за вријеме обреда вјенчања стоји причвршћен младенцима на рамену (обоје су огрнути њиме). Младожењину десну и младину лијеву руку свештеник изнад лаката повеже свечаним пешкиром, који је донијела млада.

Током обреда иза младенаца су кум и стари сват са упаљеним свијећама. Кад се вјенчање обави, свештеник им одвеже руке, „пријељез“ скину, а кум им на прсте стави прстење. Након тога изађу из цркве. Кум плати свираче и поведе коло. Осим сватова сакупи се и другог свијета, који са знатижељом посматрају младенце и остале сватове, јер „није свадба сваки дан“. Пред црквом се не задржавају дуго, већ послије одираног кола крећу младожењиној кући. Не враћају се истим путем којим су дошли на вјенчање — „да се млада не би вратила кући“!

Сватови пјевају:

У Качволи црква на сред села
Ту се Смиља свом Јови заклела,
Заклела се пред светим олтаром,
Пред олтаром, пред Светим Јованом,
Пред иконом, пред Светим Николом,
Да ће Јови увијек вјерна бити,
Да га неће никад оставити.⁹

⁹ Исто.

Гајдаш свира и пјева већ познати „сватовац“:

Одби се бисер грана од јоргована
И лепа Смиља од своје мајке.
Врати се лепа Смиљо, мајка те зове,
Мајка те зове, браћа те моле.

А знаш кад си рекла Јови
Да 'ш за њега поћи,
А сад суза сузу стиже —
Ал' нема помоћи.

Сватове путем прати гомила дечурлије, вичући куму: „Куме, изгоре ти кеса!“. Он баца ситан новац, обично у коприве или блато.

Поједини домаћини или њихови укућани који нису дошли у сватове, сачекују сватове на улици и чaste их пићем. То обично раде они из рода младожење, младе, кума, као и други њима ближи.

Ако се путовало колима или санкама због снијега, сватови су се путем утркивали и претицали једни друге. Догађало се да за вријеме вјенчања у цркви неко извади чивију на колима, па путем отпадне точак и сватови се изврну.

Долазак младожењиној кући

Кад се приближе младожењиној кући, сватови запјевају:

Гором језде кићени сватови,
Гором језде па гором бесједе:
— Ко ће нама дати вечерати
Рујна вина и леба бјелога,
Коњ'ма зоби и зелене траве?
Проговара женикова мајка:
— К мени, к мени, кићени сватови.
Ја ћу вама дати вечерати
Рујна вина и леба бјелога,
Коњ'ма зоби и зелене траве.¹⁰

¹⁰ Исто.

Свекрвице, отварај капију,
Водимо ти снају најмилију.

Свекрвице, отварај капију,
На два крила иде снаја мила.

Кад сватови уђу у авлију, свекрва узме „губу“ платна, па разастре до улаза у кућу. По том платну иде млада. Свекар стоји на вратима и баца новац или дукате које она купи. За то вријеме сватови пјевају:

Стери платно, женикова мајко,
Нек' се шеће жениково злато,
Нек' донесе сунце у њедрима
И мјесеца у десном рукаву.
Сунце ће нам дворе огријати,
А мјесец их сјајем обасјати.¹¹

На вратима куће стоји и свекрва. Она дочекује младу са хљебом, сољу и бокалом вина (Јагодњак). Ту обе откину парче хљеба, умоче у со и поједу, отпију мало вина из бокала, па се изљубе и уђу у собу. У неким мјестима (Бели Манастир) младој на улазу у кућу једна од жена да хљеб и бокал вина, које она уноси у собу, ставља на сто испред свекра и свекрве, говорећи: „Носим вам леба и вина, среће и мира“. На то јој они одговоре: „Жива била“, а затим се изљубе.

Кад млада уђе у кућу, „редуше“ ставе на улаз мање дрвено корито са водом, а на „лопар“ за хљеб напишу цијену коју кум мора платити да би „прешао Драву“ или „Дунав“. Оне би хтјеле да „извукү“ што више новаца, па се кум с њима цјењка. Ако се не договоре, кум изврне корито и уђе, а оне не добију ништа.

У собу на сточицу ставе јастучић и посједну једно мушко дијете из младожењине фамилије. Зову га „дијете које ће бацити у кола“.

¹¹ Казивала Мила Дворнић (р. Бурковић) из Белог Манастира.

Млада му у везеној сукненој торбици дарује јабуку, наранџу или бомбоне. Око врата му стави пешкир, три пута га дигне у вис и пољуби.

Веселе

Свадбено весеље се одвија у кући или у дворишту, у зависности од времена. Поставе се столови, на њих столњаци, а околo клупе. Ако је весеље у кући, по зидовима се разастру везени сукнени прекривачи и свечани пешкири, да би било што свечаније.

Младожења, млада и остали сватови посједају за столове и то овим редом: са младожењине стране сједе кум, кума, прикумци и енге, а са младине стране стари сват, старосватица, дјевер, дјеверуша, дјеверски бабо и дјеверска мама. Домаћин (свекар) је на челу стола, а свекрва не сједи. Она стоји и двори кума (служи га, а ако зна и пјева му). Уз кума је и гајдаш, који му свира док остали свирачи одмарају.

Прикумци подигну барјак на кров куће према улици, „да се види ће су сватови“. Пазе да га неко не украде, јер би то била велика срамота. Прикумци морају пазити и да младој неко не украде ципелу испод стола. Ако се то догоди, кум мора платити ципелу да млада може играти.

Кад сви посједају, прикумак „чита оченаш“ и сватовску здравицу за кума и домаћина. Затим расјече кумов „сватовски колач“ на четверо, издуби по двије рупице, наспе у њих вина које кум и домаћин испију. Кум каже: „Сретна свадба, домаћине!“, а домаћин му одговори: „Жив нам био куме!“

Након тога се налију чаше црним вином — домаћину, куму и сватовима. Њих двојица наздраве за срећу, дуг живот и здравље младенца, њихових потомака и свих присутних, и појеле свима да у весељу и изобиљу проведу свадбу. Прикумак и енге поведу пјесму, а сви остали гости прихвате:

Црна мала јагода,
Слабе вино нег вода,

Сладак шећер, слодак мед,
Пиј, куме, на те' ред.
Многаја, многаја,
На многаја љета,
Испијмо, испијмо,
Испијмо стаклета.¹²

Прикумак попије своју чашу вина, па је разлупа о под. Тиме почиње право весеље.

„Редуше“ доносе јела за сто, једно по једно, али увијек прво куму. И нико не почиње јести док то не уради кум. Спрема се супа, кувано месо, паприкаш или чобанац, сарма и печење, колачи „у кисело“, куглоф и ситни колачићи. „Точаје“ доносе у флашама и бокалима вино и ракију.

Свирају углавном Цигани у тамбуре и виолине. Кум је некада имао свог гајдаша, а у новије вријеме хармоникаша. Пјевају се „бећарци“ посвећени куму, свекрви, младој, младожењи и свим сватовима:

Благо мени, ето мога кума.
Волим кума нег' бјелог голуба.

Голуб бити па ће одлетити,
А с кумом ћу рујно вино пити.

Волим кума к'о рођеног брата,
А кумицу као голубицу.

О мој куме, је ли теби криво
Што ми тебе 'вако веселимо?

Свекрвице, буди добра мама,
Да не буде од куће дивана.

Црно грожђе и борово грање,
Наша Смиља ишла на вјенчање.

Процвјетала клеја дјетелина,
Смиља више није материна.

¹² Казивала Стојанка Мрђановић.

Савио се ружмарин па виси,
О мој Јово, више момак ниси.

Ал' је лијепо кад се друштво пази,
Једно другом мане не налази.

Ал' је лијепо у сватови бити,
Треб'о би се и ја оженити.

Кум и остали сватови наручују и друге пјесме, на примјер: о свекрви и лијеној снаји, о делија-бевојци, „Од Мохача до Баје“ и слично. Игра се „Барањско коло“, „Ранче“, „Ситне бо-ле“, „Тодоре“, „Мађарац“, „Логовац“, „Кокоње-пите“, али и друге, „окретне“ игре за оне који не знају ове „народне“.

Око поноћи прикумак скида са барјака ја-буку и предаје је куму, који јабуку ставља у тањир и дарује новцем. Кумова јабука на тањиру иде од руке до руке и свако је дарује нов-цем, али се пази да нико не дâ више од кума. Кад јабука обиђе све госте, новац истресу мла-дој у кецељу. Она кецељу завеже и остави, па тек сутрадан броји новац.

Понегдје и „редуше“ (Половац) иду са сво-јом јабуком да купе дарове — „та и оне су би-ле вриједне“. Но, њима гости не дају новац, већ оглодане кости и огриске хљеба. Оне све то по-слажу на „лопар“ за хљеб, у једну кост утакну гранчицу и понуде куму да то купи. Памте се и други шаливи догађаји. Тако се у Поповцу нека жена напила у сватовима, па није хтјела ићи кући да помузе краву. А муж узме краву за „штранг“, музлицу у руке, треножац под ру-ку и — право у сватове! Жена, шта ће, сједне па помузе краву усред сватова.

Некад су младе жене за свечане прилике би-ле „ушамите“, а око златне чипке на глави би се окитиле природним или вјештачким цвије-ћем. Момци узму канту за поливање баште, на-спу у њу воде, па полију цвијеће на глави — „да не увене“.

Пресвлачење младе и одлазак на спавање

Послије поноћи млада иде да се пресвуче. Скида вијенац и вјенчано руво, па облачи свечану нову хаљину. Кад се врати, приказују се дарови које су гости донијели младенцима. То обично раде двојица-тројица момака или млађих људи, уз шале и „боцкање“:

— Више с' појел' у сватови', нег' што вриједи овај дар!

— Вић' 'вам! Куп'ли с' цијед'ку, па цури!

— Доста с' дали за овај дар. Могли с' и више. Ал' кад нису фала им и за то!

— Ови с' донијел' хасновате лабушке!

Када се прикажу сви дарови, поведе се коло, а младенци се искраду на спавање. Неко од сватова баци за њима чашу или бокал, па ако се разлупа — биће мушко! У Белом Манастиру су младенци спавали у „вајату“,¹³ а у Јагодњаку на тавану. Тамо им припреме кревет, они се погну и повуку за собом лотру. У Поповцу су спавали у колима под „пајтом“.¹⁴ (Приповиједа се како је у једним сватовима на младенце с „пајте“ пао неки пијани гост, који је горе спавао.)

Сватови остају да се веселе, измишљајући којекакве шале. Узму, на пример, дрвену бритву, насапуњају кума, па га брију да им плати. Редше умијесе сир са кучинама, па нуде гостима да „коштају“. Ко неће — мора да плати. Доведу магарца, па тјерају све сватове редом да га јашу. Тако су неку старосватицу ухватили чак у пљевњаку и посадили на магарца. На „таљушке“ ставе сноп кукурузовине, па возе кума. Понегдје (Бели Манастир) ископају у авлији рупу и закопају пијетла, да му само глава вири. Онда неколико гостију повежу очи марамом и узму

¹³ Вајат је мањи стамбени објект у дворишту, обично од дрвета. Састоји се од једне просторије, а понекад има и тријем. Данас су већ врло ријетки — у Белом Манастиру остао је још само један.

¹⁴ Пајта је зграда у дворишту која се састоји од штале, те од простора за кола и сијено.

мотке да убију пијетла. Буде разлупаних глава и међу гостима, док не настрада сам пијетао.

Било је свијета, углавном жена из села које нису позване у сватове, али их је занимало шта се тамо догађа, па би цијелу ноћ стајале на капији и посматрале. Звали су их „ливнице“.

Буђење младенаца

Младенце ујутро буди дјевер. Он оде тамо гдје младенци спавају па међу њих баца јабуку.¹⁵ Ко је први ухвати — „тај ће бити газда“. Младожења и млада се обуку и крену међу сватове. Младу чекају „редуше“. Оне је „ушаме“, односно ставе на главу мараму „желинић“, од црвеног кашмира са великим ружама, тако да јој се коса не види. Тако „ушамита“, она са младожењом долази међу сватове.

Млада узме бокал с водом и пешкир на коме је извезено: „Добро јутро, свекре, устани и умиси се! Ко се брише — динар да, само свекар бадава“. Пешкир је из њеног „штафира“. Млада сипа воду свекру, он се умива и брише пешкиром. У неким мјестима (Бели Манастир) млада је сипала воду за умивање и осталим гостима, а они би је даривали новцем, стављајући га у бокал. То се звало „Добро јутро и пешкир“. Када се заврши умивање, млада из свог „штафира“ узме столњак од „кавезлије“, рашири га на сто, стави чашнице и у њих сипа ракију. Сви гости се часте, а млада и свекар се изљубе. Свекар је дарује новцем, а то чине и остали гости.

Разлаз

Младој дају метлу да чисти кућу. Док она чисти, сватови за њом просипају пљеву и говоре: „Борава је, није добро почистила!“ Након тога се гости разилазе.

¹⁵ Јабука је имала посебну улогу у сватовима, од вечери кад је домаћин (младожењињ отац) донесе куму, па док је не баце младенцима у кревет.

Кум одлази последњи са својим друштвом. Ни то није могло проћи без неке шале. Тако му доведу магарца, донесу лотру да се он и кума попну, па да иду кући. У својој авлији кум са друштвом одигра још једно коло, а затим се сви разиђу кућама.

Након сватова

Четрнаест дана послје свадбе, младожења и млада иду „дјеверском баби“. Млада му опере ноге и дарује га пешкиром, а он њу новцем. Зато дјевер у сватовима никад није био рођени брат младожење, иако га је млада у свим осталим приликама именovala као дјевера.

Млада више никад не би смјела ићи гологлава. Сваким даном је била повезана обичном марамом, а у свечаним приликама је имала на глави „дегу“ од свиле, везену златном нити. Осим „деге“, до рођења првог дјетета носила је и убрадач, златну чипку окићену цвијећем, а под брадом повезану дугачким „партама“.

Још неке напомене у вези са сватовима

Били су ријетки случајеви да дјевојка побјегне за момка. Ако би се то догодило, вјенчање се обављало касније, а свадба би била једноставнија и скромнија. Понекад би се и родитељи договорили да „цура побјегне“, поготово они сиромашнији. Млада у таквим случајевима није носила вјенчаницу, већ само „ново руво“. То значи да се послје поноћи није пресвлачила.

Сватови удоваца или удовица су били сасвим једноставни, без великог славља и церемонија.

Приче, пословице и вјеровања о младенцима и сватовима

Заповјед'јо кум у нек'вијем сватов'ма да сватко мора неш' отпјеват'. Дош'о ред и на младу, ал' она не зна. Ал' шта ће, кум се мора слушат', па почме:

„Еј, одавде до Дунава...“
и стаде. Каже кум:

— А даље?

— Даље не мож'. Нема ћуприје! — каже млада.

* * *

У друштву се и калуђер оженио.

*

Што ближе зори, гости све гори.

*

Јаче село од сватова.

*

Не може се с једном гузицом у двоје сватова.

*

Боље с паметним на војску, нег' с лудим у сватове.

* * *

Да не би урекле младу, жене су гледале у своје нокте.

*

Ако „дура“ струже суђе — покиснуће јој сватови.

*

Ако „дура“ прекине с јелом и устане иза стола — разбјежаће јој се сватови.

Записао
Милан Дворнић

БОЖИЋНИ ОБИЧАЈИ У ОКОЛИНИ ЉУБИЊА — ИСТОЧНА ХЕРЦЕГОВИНА

На Бадњи-дан окупе се сељани и иду по бадњаке у шуму. На сечу понесу погачу и вино, којима се тамо чаште. По повратку кућама бадњаки се прислоне уз зид, са обе стране улазних врата. На Бадњи-дан се пече чесница, веселица¹, уноси се слама и простире по кући. Увече се овце затварају у тор, пролазећи између две свеће, а неко од укућана изговара речи: „Навали, благо, навали, благо. Сјај, Боже, и Божићу, и сви дани по Божићу“. Последња овца се обележи црвеним концем и сутрадан, на Божић, доводи се као полазник, уз речи благослова.

На Божић, пре зоре, домаћин наложи бадњаке на огњишту. Укућани га посипају житом, уз обостране поздраве: „Добро јутро! Сретан вам Божић и сви дани по Божићу“ — „И ти здраво и весело“. Наставља се код стола уз молитве, а затим се мирбоже²: „Мир божји, Христос се роди!“ — Ваистину се роди!“ Домаћин уз чашу црвеног вина наздравља и празник се наставља гозбом. Тога дана храна се не оклања са стола, нити се судови перу.

После доручка полази се³ код рођака или пријатеља, а исто тако и они узвраћају. Полазник доноси јабучку у коју су уденути метални новчићи. Пошто га послу житом, бадњаковом

¹ веселица — печено јагње (божићно печење уопште)

² мирбожити се — честитати Божић

³ полазити — бити полазник

гранчицом цара у огњиште и благосиља: „Колико жигица⁴, толико оваца, толико јагањаца. Колико оваца, толико новаца.“

Божићно веселање

Весела⁵ се на Бадњи-дан, док се пече веселица.

Још до Боже, нешто мало,
весело, весело!

Нешто мало још до сутра,
весело, весело!

Ој, Божићу, ширинићу,
весело, весело!

Шири тамо, доћи 'амо,
весело, весело!

Иде Божо на Богату, сав у злату,
весело, весело!

Песме које се певају на дан Божића

Божо дође, а ми ође⁶,
весело, весело!

Божић нам је, мило нам је,
весело, весело,
весело је сво село!

У гајдаша гајде јече,
весело, весело!

У Србина чаше звече,
весело, весело!

Божо дође, па и прође,
весело, весело!

Још до Боже нешто мало,
весело, весело!

Нешто мало—годиница,
весело, весело,
весело, охо — хој!

Записао
Драган Колак

⁴ жигица — искрица

⁵ веселати — певати веселање

⁶ ође — овде

ПОБРАТИМСТВО У ОКОЛИНИ СОКОБАЊЕ

Побратимство у српском народу вуче корене из далеке прошлости. То се потврђује у бројним јуначким песмама о Марку Краљевићу, као и у народним приповедањима. У селима сокобањског краја побратимство (посестримство) се очувало до данашњих дана, а побратим (посестрима) се поштују више од рођака — чак и од кума. Није дозвољено склапање брака између девојке и младића побратима који су у четвртом колелу, нако ни прво колелу није у крвном сродству.

Побратимство се јавља у два облика: побратимство „по крви“ и побратимство „по невољи“. Побратимство „по крви“ настаје када два друга, пријатеља, познаника одлуче да своје пријатељство уздигну до нивоа братског поштовања, те да се један другоме нађу и у добру и у злу. Истим сечивом засеку кажипрст леве руке, лизну по мало крви један другоме, а затим споје засечене ранице прстију. Изљубе се и од тог часа постају побратими, што важи и за њихове породице.

Много чешћи вид је побратимство „по невољи“. Ако је коме у породици болесно дете или други члан породице, а утврди се да болеснику не могу помоћи лекари — тада се њему тражи побратим (посестрима). То се чини и ако се оцу или мајци болесника у сну појави „добра вила“ и својим саветом упути на тражење побратима. Предсказање у сну може бити опште или усмерено на одређену личност. Уколико је предска-

зање усмерено на одређену личност, остаје само да се чин побратимства и обави. У супротном, мора се најпре „потражити“ побратим.

Отац или мајка болесника прибавља „делеза“ (посебно израђена направа од гвозденог ланца на чијим су крајевима уграђене металне копче). „Делеза“ су веома слична букагијама којима су Турци окивали робове или направама за сапињање коња, кад се истерају на пашу. Када су прибављена „делеза“, отац или мајка болесника их, пре изласка сунца у „младу недељу“, узме у руке и пође путем који води у правцу истока. Чим прву особу на том путу сретне, ништа не говорећи, спусти „делеза“ пред ноге особе и каже:

— Добро јутро и помози Бог!

— Добро јутро и Бог ти помогао!

— 'Оћеш да ми будеш побратим (посестрима)?

— С радо срце и Божјом помоћу — хоћу!

Онда се пољубе, побратим узме „делеза“ и пође његовој кући, да обавесте остале и договоре се када ће се вршити „отварање“ болесника.

„Отварање“ врши побратим са још једним чланом породице, али никада с брачним другом. Обично то раде свекар и снаха, мајка и син, девер и снаха.

У породици Драгољуба Петровића, из села Ресник код Сокобање, већ више од сто педесет година чувају се „делеза“ за „отварање“. „Делеза“ се дају на услугу сваком ко их потражи и „склопила“ су досад безброј побратимстава. Кад је договорено „отварање“ (то може бити сваког дана сем среде и петка), болесник пре изласка сунца дође у воћњак и постави леву ногу на младу воћку. Побратим му један крај „делеза“ затвори око чланка ноге, а други крај отвара, док помоћник кроз отвор сипа воду и испод је поново прихвата у другу посуду. Побратим за то време три пута говори помоћнику:

— 'Ајде да отварамо роба од гроба!

— Отворисмо роба од гроба!

Друго „отварање“ врши се другог дана на дрвљанику, а треће наредног дана, на кућном

прагу болесника. Ухваћена вода кроз „целеза“ даје се болеснику да пије, а са остатком се умије или окупа. Тек када се „отварање“ изврши на кућном прагу, побратим се позива у кућу на посужење.

Касније, обично о некој светковини, побратими се позивају на свечанији ручак и узајамно се даривају, а и надаље су најдражи гости у међусобним посетама. Уколико се током женидбе испостави да младић нема ујака за старог свата, старосватство се нуди побратиму и обично бива прихваћено.

Записао
Голуб Радовановић

ЛЕНА — САМОВИЛА СА КОСОВА

Село Неродимље добило је име по реци Неродимки, која је и у свету позната по својој бифуркацији. Међутим, Неродимље је чувено и по Лени самовили. По народном веровању, самовиле су бића која се не виде. Оне се претварају „свакојачко“ и појављују како им је кад потреба: као псето, као ћаво, као коза, као човек или у неком другом облику. Иначе, обично лете по ваздуху. Тако се за превртљивог човека или жену каже да се „претвара као самовила“.

У близини Неродимља налази се један цер за који сељани верују да су га засадили самовиле. Под овим дрветом нико не сме седети, заспати, сећи га или под њим пустити стоку да пландује, јер се у глуво доба ноћи ту окупљају самовиле. Ако неко ту згази и најмању мрву, тешко ће се разболети, јер око дрвета оне играју своје оро — самовилино коло.

Лена је била једна од њих. Док је једном приликом копала кукуруз, пала је у транс, а људи је нису могли подићи са земље. Када је устала, имала је три камена у руци — два у десној и један у левој, а сва три су јој дале самовиле. Каменчићима би лечила разне болести, терала вампире или отклањала мађије. Њеном првом мужу (имала их је три) ово досади, па јој, када је ишао за Баковицу, каменчиће баца у Дрим. После тога она је поново почела да пада у транс. Легла би на поњаву, главу покрила марамом, а затим се почињала тући по глави, раменима, гру-

дима, грести се, скупљати и пружати ноге. Тек тада би могла разговарати са самовилама и на тај начин помагати својим „дацијентима“. Услуге је наплаћивала у новцу, а свако ко би код ње дошао да му нешто учини морао је донети још и погачу уз флашу вина. Многе је лечила разним травама или их, ако су биле нероткиње, често слала и у манастире.

Записао
Павле Целетовић — Иванов

СТАРА КУЋА У СЕЛИМА ЖУПЕ СИРИНИЋА

Област жупе Сиринића је територија данашње општине Штрпце. Она захвата подножје Шар-планине са њене североисточне стране и котлину горњег тока реке Лепенице. Област је опкољена високим планинским венцима и заштићена у климатском и географском смислу, са богатим биљним светом, многобројним изворима и обилним воденим талогом. У атару ове жупе има око петнаест села са привредним центром Штрпце и туристичким Брезовица. Жупа Сиринића се, иначе, под овим именом помиње још у повељама цара Душана.¹

Како је ова територија била одувек богата шумом, то су куће у селима жупе све до половине прошлог века биле од дрвета и то већином брвнаре, а ређе од плетеја². Овај тип куће редовно је био покривен ражаном сламом, а ретки примерци кровом од шиндре. Примерака оваквих кућа у наше време готово и нема.

Од средине прошлог века почиње све интензивнија изградња кућа од камена. Њих је било незнатно и раније у арбанашким селима, док их у српским селима нема. Кућа од камена нагло се почела градити и развијати после два скоро узастопна пожара у селу Готовуши, крајем про-

¹ Стојан Новаковић, *Законска споменица српских држава средњег века*, Београд, 1912.

² Атанасије Урошевић, *Шарпланинска жупа Сиринића*, Годишњи зборник филозофског факултета, Скопље, 1948, 146.

шлог века. Ово село и Штрпце у то време била су два најбогатија српска насеља у жупи. После ослобођења од турске власти, 1912. године, овај тип куће почиње да доминира у целом простору жупе Сиринића. Између два светска рата почињу се зидати ту и тамо куће од опеке. Постоји и појава мешовитог начина изградње, тако да се приземље гради од камена, а спрат од плетера, ћерпича, брвана и др. Међутим, кућа од камена остаје и надаље најчешћи тип изградње и може се с правом сматрати стилем (представником) куће овог подручја.

Док су раније покриване сламом или шиндром, за зидане куће као покривач најпре се користе камене плоче. Касније их замењује ћерамида, која се почела производити у самој жупи (село Доња Битиња). После Првог светског рата ћерамида се користи као покривач за све куће, без обзира од ког су материјала зидане. Кров од ражане сламе користи се само за стаје и то на бачилима, ребе по селима.

Ако данас погледамо куће у селима ове жупе, изузимајући најновије које су без икаквог обележја, онда можемо уочити да је кућа у жупи Сиринића, грађена за последњих сто година, попримила, носила и сачувала неке своје карактеристике и специфична обележја. Она поседује и сва обележја косовске куће, а претходила јој је тзв. косовска приземљуша. Основна одлика старе косовске куће је „испред ње давно образован трем“.³ Приступ у „кућу“, подрум или собу увек је са трема, што је према академику Браниславу Којићу само доказ да је развој куће ишао у правцу подужне осе куће додавањем потребних одељења. У та нова одељења улазило се са трема.

Општа карактеристика куће у подручју жупе је да се састоји од три камена зида, зидана у облику издуженог слопа „П“, док је завршни зид редовно нешто увучен, да би се формирао трем

³ Бранислав Којић, *Сеоска архитектура и руризам*, Универзитет у Београду — Грађевинска књига, 1958, 62.

од ћертича или чатме. Увлачењем завршног зида, бочни камени зидови завршавају чело трема. На овај начин формиран трем, који у приземљу има назив „ајат“ а на спрату „чардак“, постаје незаобилазан мотив куће. На ајату и чардаку заснована је целокупна концепција куће у овој области. Степениште које повезује приземље са спратом смештено је у трему, тако да трем добија поред заштитне и комуникативну улогу. Трем постаје основни еволутивни елемент у даљем развоју куће. Наиме, затварањем тремова на њиховим подужним крајевима добијају се нове просторије које задовољавају потребе проширења домаћинства. Ова појава прати често поделу куће између чланова једног домаћинства, при њиховој деоби. Кућа својим издуженим обликом дозвољава laku поделу по попречној оси (симетрији) на два дела. Затварањем побочних делова трема добијају се просторије које су деобом изгубљене. Могућност поделе куће на овај начин учинила је да највећи број кућа овога типа буде симетрично изграђен. Подела у овом случају делује природно, па не ремети и не умањује архитектонску и ликовну вредност објекта.

У приземљу куће смештен је дневни боравак — „кућа“, односно пространа кухиња са понеком оставом (благодарчетом), подрум, понекад и соба. Код старијих домаћинстава која се нису материјално развила може се затаћи и простор за стоку. На спрату су редовно собе, покатакд и клозет који је увек спретно смештен. У ове просторије, како у приземљу тако и на спрату, улази се са трема. Врло је редак случај да се просторије међусобно повезују, осим у случају поделе куће. Зидови кућа су, како је већ напоменуто, од камена или у бондрук систему. Камен је, као што је познато, најстарији природни грађевински материјал и уз правилно уграђивање и најтрајнији. „Слабија“ страна зида од камена је у већој ширини од зидова других материјала. Домаћи мајстори су прави виртуози у зидању објеката и зида у ломљеном камену. Право је за-

довољство за око људи од професије поглед на ове дивне грађевине и зидове, изведене у ломљеном камену. То је уметност првог реда! Поједини зидови, без серклажа високи и по неколико метара, само са атулама (често и без њих), стоје пркосно већ деценијама — као да су зидани ових дана!

Често су зидови од ломљеног камена, дела ових безимених велемајстора, озидани без везних материјала (тзв. суво зидање), као што је случај врло великог и дугог оградног зида око гробља у Доњој Битињи.

Зидови извођени у бондрук систему су најчешће према ајату и чардаку, али су и преградни зидови између појединих одељења куће. Данас је бондрук систем скоро напуштен, иако је врло погодан и сеизмички отпоран. Овај стари систем, у коме је изграђен врло велики број објеката и насеља почев од Мале Азије до Помераније и Балтика, у суштини је претеча сада много коришћеног скелетног система. Трагови бондрук система могу се и сада наћи не само у нашим селима, већ и на улицама Цариграда, Солуна, Охрида, Хановера, Франкфурта... Конструктивни склоп овог система састоји се од дрвених вертикалних стубова и хоризонталних греда, који се међусобно укрупљују косницима, пајамтама, кљештима и другим везивним елементима. Испуне овог конструктивног костура могу бити различите, почев од плета испуњеног блатом, назубљених талпи, ћерпича или неке друге врсте растреситог материјала који се потом малтерише.

Таванице су и код приземних и код спратних објеката редовно у конструкцији од дрвета. Изводе се на тај начин што се греде „тавањаче“ постављају у правцу мањег распона, на греду „поклапачу“ бондручног зида једним крајем, а другим на камени зид, односно на атулу каменог зида. Између тавањача стављају се „коленике“, ако се жели боља изолација. „Коленике“ су нешто јачи штапови (летве) умотани у сноп ражане сламе или сена, слепљеног и уваљаног у бла-

то. Ова уваљаност у блато омогућује добру звучну и термичку изолацију, као и бољи леп малтера, ако се таваница малтерише. Иначе, преко греда најчешће се стављају јаче даске (талпе) или притесане греде, које се не малтеришу, али се редовно крече.

Тавањаче се често при уграђивању препусте преко спољних зидова, тако да чела вире изван равни зида. Овакав поступак манифестује структуру таваничног оклопа и има драж наивног конструктивизма. Греде врло често служе као чивилуци за качење домаћих алатки (грабуља, вила, мердевина и сл.) и читавих делова кола или саоница, јер су заштићене стрехама. Када су распони тавањача већи, поставља се средишња греда са стубовима која се назива „ћуприја“ и чија је функција да прихвати тавањаче. Ова врста конструкције — „ћуприја“ — користи се и код већих кровова, обично да прихвати слемењачу.

Кровови су по свом облику увек четвороводни, а покривач је редовно ћерамида. Сама конструкција крова је дрвена и врло једноставно изведена. Како у највећем броју случајева распони и нагиби нису велики, конструкција крова се изводи на тај начин што се на таванске греде (тавањаче) трансверзално поставља греда у коју се уграђује подупирач сваког рога (мертека). Ако је дужина рога већа, онда се дуж њега постављају и по два подупирача. На овај начин (честим али кратким подупирачима) врши се равномерно преношење оптерећења преко трансверзалне греде на тавањаче и избегавају веће конструкције, као што су столице или вешаљке.

Вредан пажње је начин скраћивања препуста стрехе избацивањем веначнице изван равни зида. Веначнице се постављају на препусте тавањача уместо на зид или греду грема. Овај поступак има конструктивних и естетских квалитета, па може деловати подстицајно и у савременом архитектонском пројектовању.

Оно што вреди истаћи, а што је готово редован случај, јесте велико умеће — не само у ор-

ганизацији простора, већ и у коришћењу и употреби материјала. Док је код сасвим нове куће (поготово ако је рађена према неким узорима или чак на основу планова) употреба материјала неусклађена (изгубљен је склад између поједињих материјала и нарушени односи), дотле је код старијих објеката увек присутан склад, непристенциозност и фина мера у односима при употреби разних материјала.

Архитектура ових објеката представља ликовну прочишћеност, која је довела скоро до потпуне стандардизације — како појединих елемената објекта, тако и његове целине, што је редовно случај у народном градитељском умећу. Пропорцијски односи досегли су потпуну хармоничност. Савремени градитељи, првенствено архитекте, могли би да на старој кући жупе Синићине нађу довољно инспирације за нове објекте које намеравају да граде у овој средини.

Божа Петровић

МАЊЕ ПОЗНАТЕ РЕЧИ ИЗ СРПСКИХ СЕЛА У НЕГОТИНСКОЈ КРАЈИНИ

ВРАКУЉА Кратка дрвена рачва, која служи за навијање вунене или памучне основе приликом ткања на разбоју.

ДРНДА Потпуно истрошен човек.

ДРВЕНДЕКАСТ Неотесан и несналажљив, помало и недоказан човек.

ДУПОША Жена са дебелом задњицом, али такође и глупа жена.

ЖАГЉА Метална или дрвена шипка на јарму која спречава да говече извуче главу. То су спољне шипке које се скидају, док су унутрашње стално причвршћене и зову се јармењаче.

ЖЕРКА Кокоска шарене боје, слична јаребици.

ЗАПРТАК Живинче заостало у расту — често и дете које не напредује. Постоји још једно значење које се односи на веома мало јаје, налик на корњачино, што га кокошка снесе при престанку сезоне ношења (изношак).

ЗАШИЉ Трскани шешир који се носи у летњим месецима.

ИЗВАРА Прокувана млечна сурутка, која се користи за јело, махом у сиромашнијим домаћинствима.

КОЛЦЕ Точак од плуга који вуче запрета.

КОМЕНДИЈА Врста застарелог дрвеног рингишпила, који се окретао на вашарима у штубичком крају до пре пар година, а уз помоћ људске снаге. У покретању комендије учествовали су сви учесници у вожњи, док је ниво брзине одржавао плаћени човек, идући по кружним даскама при врху комендије.

- КРС'ПЛАДНЕ** Подне. Кад се спомене пладне не мисли се на прецизно одређено подне (12 часова), већ на време када се сунце нађе тачно на југу.
- КУРТА** Увртнут и задрт човек, коме се ништа не може објаснити ни угодити; особа без поверења.
- ЛЕМЕЗ** Две гране спојене при врховима, које се ради заштите од ветра пребаце преко саденог тог пласта сена или сламе.
- ЛУДАЈА** Тиква (дивља) за исхрану стоке.
- НАГУШЕНКО** Особа која себи придаје велику важност, а друге омаловажава.
- НАКАЛАМАК** Део плуга (рала) који штрчи као реп. За време орања је у земљи, одржавајући правац и дубину бразде.
- НАПАЧАРИС** Ова реч означава да се нешто догодило „баш тад“, у то време, обично неплакирано и изненада: „Тек што сам изашао на пут, напачарис најбоше неки људи и ја пођох за њима.“
- НАТЕГА** Врста тикве која се сеје искључиво за потребе претакања вина и расола. Дршка јој је дугачка и до осамдесет центиметара.
- ПАЛАВРТАК** Парче дрвета, згодно за ударање по нечему.
- ПАТРЧ** Део посечене кукурузовине који остане над земљом.
- ПОДИНА** Упола саденуто сено или слама.
- ПОКУРБЕТИНА** Покварен човек у сваком смислу.
- ПОЛОГ** Покварено јаје које се не узима из гнезда, већ ту стоји као обележје кокошкама да на том месту снесу јаје.
- ПОСТРИГ** У рано пролеће кад овце почињу да се јагње, око репа и вимена врши се стрижење израсле вуне, како би јагње лакше пронашло сисе. Та вуна се зове постриг. Право стрижење руна је током летњих месеци.
- ПРАШАЧ** Дрвени, а у новије време гвоздени плут, намењен само за окопавање кукуруза и сличних пољопривредних култура.

- ПРЕГЛАВИТИ** Јести на брзину, у журби. Обично се то чини у ходу, без седања за сто, како би се добило у времену.
- ПРЕВО** Пре неки дан (период до две недеље уназад).
- ПРЦОЉАК** Човек омањег раста, често неугледан и ружан.
- ПРЧЕВИНА** Застарели назив за швалерацију, мада још увек може да се чује у српским селима Неготинске крајине.
- СТАП** Дрвена, уска и шупља направа за справљање маслаца. Стап се напуни овчјим млеком, па се дугим мућкањем дрвеном палицом са задебљалим врхом постиже одвајање густе масе. Маслац се залепи за палицу, а у стапу остане ослабљена сурутка.
- СТУБЛИНА** Рупа у земљи, обложена дрветом, из које извире вода. Добро очуван и одржаван природни извор.
- СВИЊШТИНА** Свињетина (свињско месо).
- ТОЧАК** Врста извора који отиче помоћу одребене цеви, најчешће дрвене или земљане (ћерамида). Точак је у исто време и стари назив за бицикл.
- ФЕРОЈ** Мали бронзани бакрач за справљање качамака на верижњаку и отвореној ватри.
- ЦАКЛЕНИЦА** Обична стаклена чаша.
- ЧОКОТАЛО** Парче дрвета које удара о воденични камен и поспешује испадање зрна из коша.

Записао
Златимир Пантић

Сведочења

КАКО ЈЕ БАБА РОСА ИГРАЛА У БАВОЉЕМ КОЛУ

Била сам, тако, код моји' ћерка јединица. Па ка' шта знаш, јединче ти је проклета маза, офрљасто и недоказано. А право да ти кажем, ја сам ји' слушала, није де нисам. Ал' кад ми падне моје лудило — ту нема белог бота! Волела сам да се скитам по вашарима и саборима још ка' девојче. И тако све ишло, ишло док није дошло време да ме удаду. Мој отац имао у плану некога Милисава. Његови били добростојећи и од гласа људи, ал' ја то нисам фермала. Мен' шта падне у дупе — то ти је, ту ме ники жив не мож' одврне. Могу ја свакога другога да волим, ал' кад се спомене онај прцољак* од Милисава, сам се нешто обезнаним и укрутим ка' дрвена. Мрзела сам га из дупе и то ти је!

Дође јесен, а послови кол'ко 'оћеш! Треба кукуруз да се обере, треба лојзе, дрва нисмо довели, овце се нису измркале, ма триста чуда има да се ураде! Кад то некако, зло и невољно урадемо, мој отац, онак' луд и дрвендекас' зовну мен' и моју матер Милеву под јабучку да седнемо и да преграјимо нешто. Одма' ја видим шта ће буде: решио курта да ме уда ове јесени и нема више врдања. А мен' се не удава још, 'ел ја чекам бољу прилику, а и још ми се скита помалке.

* Мање познате речи из Неготинске крајине дате су у претходном прилогу.

Научила сам да будем слободна и да идем куд 'оћу. Она' ме пишне, она' ме штитне, она' издави... А сад, ови моји запели за Милисава, па за Милисава и то за цео век све неки Милисав, стојну ми изео какав је! Ситан, цгољав, Боже ме опрости ка' да је запртак, а није човек и младић у најбоље године. Нисам га доносила ни до дупета, ама ич га нисам фермала, а на ору ни да га погледам. И тако ми седимо под оном јабуком, а мој отац једнако наваљује на мен', па чак поче и да прети. Каже, кад увати она' колац из петлицана, па кад почне да ме бије — све ће Милисав да ми буде пред очима и ники више! И истино, диже се он и и'чупа она' колац. Дође код мен' и каже: „Јебем ли ти мајку крмељиву и мрсољиву, шта 'оћеш још? Шта ти фали оному човеку и шта си ти боља од њега? Шта имаш у куће боље од њега? Немо' да ме бламираш по селу, 'ел кад доватим ова' палавртак, ће буде комендија! Него научила дупоша да јури маглу и ветар, па ју се не удава. Не треба њој кућа ни деца, него дридање.“ А моја мати сам' ћути, ни да блекне. Држи му страну и ту нема да пробијеш па да си мајка Јана! Видим ја де прош'о воз кроз кукүруз, нема више мрдања. Сад не могу да извучем главу, па макар цркла! Готова му радња, мислим се. И нема друго него да пристанем, па шта ми буде! А кроз живот ћу се сналазим како знам и умем, али ћу све њима да обијам о главу. За све ћу да ји окривљујем, 'ел ме они против моје воље удају за овога клемпоњу. Одма' ја почнем да планирам како ћу да наћем човека куј' ће мен' да одговара.

После мојега пристанка, уговори се прошевина, па после свадба и тако све по реду. Ћүтим ја и пристајем, иако ми се не пристаје, само да не буде белај. Легнем ја с Милисавом, ал' није то то. Боли мен' она работа за њега, окренем му ја дупе! Тако једну ноћ, тако другу. После се пожал'о он код моје матер'. Запрети ми она један дан ка' оно отац под јабуком. Изграја ти она мен' све шта ју дошло на уста и шта није.

'Ајде пристанем ја и то, ал' ми душа није с њим. Све мислим ја на моје момце. Неки се и оженули и децу имају, ал' нема везе, сваки ми добар, сам' овај Милисав није — ка' да је баво лег'о са мном! И за живо чудо, роди се нама и дете! Истино, дете ми није криво, ал' нисам га много ни волела, де је Милисављево. То прво било девојче, после се роди и мушкарџ, ал' ја све иста. Све ја трзам да оставим Милисаву и да нађем човека кога волим. А волела сам тога Жика Персинога много. Човек био и свирач, а још се није оженио. Душа ми копни кад га видим. Как'и мој Милисав, па овај није ни на пут да му изиђе! Само да ви'ш чудо; ја трчим за Жиком, а човек не зна за то. Кад се скобимо, он прође покрај мен' ка' покрај турског гроба, ни да се осврне! И гледам га у очи и смејем се још издалека, а он сам' ми каже: „Добар дан, Росо“ и отиде. У сиње море, мислим се, кад ме не видиш!

Тако легнем с овем билмезом од Милисаву, а мен' у главе све онај Жика. Мишљала сам деца ће не вежу, оно јок, све горе и горе. Моја свекрва љуља децу до пола ноћи док не заспу, а ја ни да ји погледам. У главе ми друго, сам моја деца и ова кућа нису. И решим ја да се пожалим неке баба Дане за мој случај. Биле смо тако наше и добро смо се слагале. Види баба моју муку! С прва ме одвртала од тога, те после на крају реши да ми помогне. Прати ти она мен' код једне Циганке у Браћевац. То је једно забачено село покрај Тимока, има га тријес' километра од Неготина. Каже ми баба Дана да објасним Циганке шта је и како је и да ми направим неке чини да ме заволи тај Жика Персин, иначе ћу да умрем! Дођем ја пешачки до Браћевца, ноге ми отпале, ал' шта да радим — дупе се угрејало па нема мирка нигде! Нађем ја њу одма' како сам дошла тамо. Сви ју познавају у селу. Дебела нека Циганка, дупе ју не би стало у ову тепсију, да простиш. Испричам ти ја њој мој случај, а она се смеје ка' луд на брашно и видим

нешто задовољна и располож'на. Каже, ствар ће лако да уредимо, само мора да падне један дукат за час', 'ел како она каже, ту има велики и важан пос'о. Море, није важно, мислим се, само да Жика падне, пао му камен на срце, кад је без очију и главе! Само кад је она обећала и зна да уреди да то све буде како треба, а за час' нема да ју боли глава. Скинем ја ниску с врата, па откинем један дукат и турим пред њу на астал. А њој, видим, мило до неба, 'ел дукат ти је бре велика ствар у оно време била, па и сад можда је. Најпре она нешто мен' пребаја и то задуго, а после ми исприча шта треба да радим кад доћем дома. Испричала ми три радње које треба да обавим, па да Жика буде мој. И још ми рекла, ако с једном ништа не буде, онда с другом, па с трећом. Још ми каже де би било много добро да имам још три дуката да ми ушије у једно марамче, па да то стављам под јастук куд спавам. А ја, ка' шта ме дао Бог, одма скидо' ону ниску па искида још три дуката, да то ушије и да ствар буде сигурнија. Док је она дукате ушивала у оно марамче, ја сам морала да гледам на исток куд излази сунце и да мислим све на Жикку. Кад је то све било готово, кренем ја натраг у Штубик. И немам кад да чекам, него још прву вечер 'оћу оно да испробам.

Чим је Милисав заспао и деца се примирила, а ја 'ајде па полако напрстачки у помрчину. Одвучем се полако код Караманчићевога брв'а и свучем се гола, ка' шта ми Циганка казала. Оно месечина, баш ка' за инат, види се далеко, ал' нема ники, глуво доба. Улезнем ја онак' гола под брв' у воду и почнем да тражим три белутка. Кад ји наћем, морам с левом руком да ји узнем и да се с њима препнем на средину брв'а. Тако и урадим. На сред брв'а ја се окренем ка заласку сунца и развичем се јако, кол'ко могу: „Како сунце за гору, како виле у гору, тако и моје чини за Жиком отишле! Кад га стигну да се сети мен', кад ме скоби главу да

окрене! Душа му се за мнош отворила, пичка му се моја усладила!“ После тога преко главе пребацим један белутак, па јопет из почетка поновим ове речи. Све тако до три пута, док не исфрљам све оне белуце. Кад сам то све урадела, јопет се завучем под брв' па се окупљем цела. Испљускам се поштено у оне ладне воде, па 'ајд дома у кревет! Кад било ујутру, чекам ја шта ће буде: дал' ће се слепац однегде јави, 'ел ће прође. Ма јок, баш ништа! Изиђем ја на пут, прошврљам до ћуприје, све мислим ћу га скобим негде, ал' 'оћеш ову моју: нема нигде никога! И право да ти кажем, била сам се наљутила и не знам више на кога. Не да мен' дупе мирка да стојим и чекам, него 'ајде смишљај даље. Мислим се: е па, Жико, набошћеш ме, па кад-тад, ал' те нећу оставим!

Одма' другу ноћ решим ја да испробам све оно што ми Циганка казала. Реко', биће све одједанпут да засврби мојега Жикy. Можда ће те чини кад се здруже да буду јаче и да ји неки баво однесе куд треба. Знам ја де су то баволске работе, ал' овак' више не могу, па ми очи извади! Још исту ноћ отидем ја јопет код брв'а, па поновим све оно од прошли пут, све тако гола и развезане косе.

Чим сам то завршила, а ја одма' на другу радњу. Од прилике до два сата треба да обиђем три кладенца са које отиче чиста вода. Тако, у један крчаг 'ел флашу помешам воду са та три кладенца, па после пред зору дођем код некога гњезда са малим 'тичићима. То сам у току видела морала да нађем, 'ел сад идем директно тамо. Са том помешаном водом почнем да прскам оне 'тичиће у гњезду и јако причам, да се ори цела шума: „Како се ваша мајка око вас вила, тако се и Жика Персин око мен' и моје душе вио. Код мен' увек дош'о, никад другу не пронаш'о!“

Чим сам и ову радњу обавила, а ја, ка' шта ме Бог дао, не би' лења, него 'ајд и на трећу, док још лечке има време до сванућа.

Треба да прођем покрај гробља, па ме чисто 'вата стра', али кад се мора, онда нема врдања! Стигнем ја, тако, баш у свануће, на гробље и одма', ка' без душе, извадим кљеште из кесе и право код једнога крста. Одједанпут дуну неки ветар — дал' ветар, ел куј мој, не би' знала. И тако увати ме неки 'ладан стра', па сам се стегла од 'ладноће и од ове моје чудесија. Згрчила се, па више и не дувам! Не могу душу да повучем у душник. Отворим уста да викнем, а ја, баш никако! Али, у том стра'у ја радим мој пос'о, па макар цркла на месту! Онем кљештима вадим један ексер из крста и присећам се шта треба да причам, како ми казала Циганка. Из флаше, шта сам ју понела, сиљем воду низ ексер, а све то преко главе онога мртваца и причам: „О, мој брате незнани, како ја теб' не знам тако и Жика Персин не знао за другу, осим за мен'!“ После врнем она' ексер у рупу куд је и био, зачукам га добро и рекнем: „Незнани брате, ја не дирам твој мир, него мира не дам Жики, док год за мном не крене. Кад буде ова' ексер натраг кренуо, тад' се и Жика за другом окренуо! Ја дрмам крст, крст дрма земљу, земља дрма воду, вода дрма све ђаволе Шандоре да иду код Жике, да га мен' доведу!“

Како ја ово изговори и како закорачи да прешадем она' гроб и пођем дома — звизну нека олуја ка' бич и све око моје главе. Видим раздањује се, ал' нема нигде живе душе да вичем некога у помоћ. У'ватим се за образ 'ел за ногу, а оно јок, ништа не осећам да је моје. Све ми се одузело: и снага, и језик, и идење. Искобељам се ја некако, зло и невољно до ивице гробља па се праметнем у једно ливаче, све мислим ћу се освестим и ће ме мане она олуја и оно свирење. Кад оно, 'оћеш мојега! Подигли се ђаволи кол'ко ји земља држи, па сви углас вичу, деру се, крече, мјаучу, кукумавче, вриште и пцују ме у дупе и оно покрај дупета. Нема се ја ни осврћем, него грабим до прве куће да стигнем. Кад се довуко' до прве куће, ту код Славе залаја пас и у исто

време изиђе сунце, те престаде и ова јурњава и ицовање. Јао, реко', кад сад остаде жива никад више нећу да умрем! Кад код куће — сви се подигли и траже мен', па ји чуди шта ми било и откуд идем. Испричам ји ја да ме целу ноћ болоо корам и грбина, па нисам могла да спавам од болова, него сам 'ладила чело на кладенцу. Ники ме за то више није ни питао.

Ал', да ви'ш чудо! Чим зађе сунце и поче да се смрчиње, ка' кроз сан чу' ону вреву и ону галаму од ноћас. И све ми се чини де иде с оном олтујом шта свире и пишти, све ближе и ближе до наше куће. Ја одма' видно' шта ће буде, па кажем мојима: „Заболе ме јопет корам и под грудима, па ћу малке, док ви спремите вечеру, да прилегнем у моје собе.“ Јао, како се ја завуко' под поњаву, она 'ука и бука стиже у авлију, а неки брадати, чупави и длакави до појаса отворише врата и убоше код мен' у собу. Један од њи' ми каже да одма' изиђем у авлију; тражи ме, каже, Жика Персин кога сам звала целу ноћ и молила се ђаволима да га пронађу и доведу. Сад су га довели и он ме чека сес издрљеним паљеником — подиго га и чека да ја изиђем. Јао, шта сам доживела, куј ме тер'о то да радим, Бог ме убио! Први пут сам тад споменула Бога и сетила се да га молим да ме спасе од ове чудесија и грозоћа. Видим ја најебала сам ка' млада прве ноћи, ал' се пудим од Милисава ће ми се растури кућа и деца ће остану сирочићи. Сад ме дође жао за све то, а тражила сам тако да буде. Ови моји, свекар и свекрва, раде њине послове по кући, не примећују они то ништа, а ни мој Милисав. Само ја то видим и чујем.

И морадо' ја да изиђем код њи'. Како ја изиђо', има шта и да видиш — пуна авлија, ка' де је свадба дошла! Не знаш куј има већу браду и куј по грозан. И није само шта има браду по лицу, него и по целе снаге, а око оне работе по цело повесмо висе. И то сви накрутили боке, смеју се и премичу ми се. А у средине те гужве

— онај Жика, кога сам звала и трчала за њим, издрљиво највећи палавртак и витла њим, ка' сес коцсм! Ја стадо да га молим: „Жико, молим те, мани ме сад живу за вечерас, па доби ујутру, ће идемо у Дубраву, 'ел у поп-Микину шуму, па ме прцај кол'ко 'оћеш, ал' немо' сад сви да ми се смеју. Погледај, шта је си ји довео ка' да је прцин-дан код мен'! Одма' да ји водиш одкуд си ји довео!“ А усред те гомиле длакави' бавола и грозота, поче да се окупља оркестар, јопет од њине људи. Жика Персин, познавам га добро, ка' и теб' сад, доће близу код мен' сес онем стојком укрупенем и каже да сви чују: „Чујеш Росо, душу си ми изела сес молбама и жалбама. Целу ноћ си ме јурила. Почела си од Караманчићевог брв'а, па код три кладенца, па у зору код гробаља. И ноћ пре си исто радела. Мишљао сам да се не одзивљам, 'ел ме многе тако зову па оставе, али ти си баш решила да ме искидаш и задавиш. Сит сам ја курава и прчевина, али теб' сам дош'о да испросим и да свадбу терамо.“

Како то Жика рече, они свирачи почеше да бију у неке тупане и добошиће, а карабе почеше да цурличу и пиште. Одједанпут, на Жикину команду, сви скочише на мен', свукоше ми оно малке од дреја и фрљише негде у трње. Гурнуше ти они мен' у њино коло, те морадо' да играм онак' гола, без ћипице на мен'. У тај час у'вати се Жика с моје леве стране, а с десне јопет неки велики чупавко (то је, каже, наш кум). Видим ја ће да буде чупаво, ал' нема мрдања! Дадо' ја дупе на добош, па шта ми буде. Бре, трајаше то оро и весеље до пред зору. Издрндаше ме они сви по реду и куј кол'ко 'тео и шта 'тео то ми радео, да простиш. А мој Жика само гледа издаље и кебељи се. Језик му до дупета доваћа кад прича. А после се мислим, није ни крив, сама сам то тражила, па сам и добила! Чини ми се на главу препеле и живу ће да ме поједу. Доће ми сад да отидем код оне Циганке и да ју ову моју издрндану работу

намакнем на главу. Ал' јопет, није ме она, жена, звала, нити ме била по ушију. Мислим се, биће ће се и ово заврши неки пут.

Кад би у свануће, она гамад се покупи и без речи и гласа изгуби се негде. Напоследку беше Жика. Он се обрте и рече: „Росо, овак' ћемо да те обилазимо до девет вечери. Такав је наш закон и наши прописи. И ми некому полагамо рачун. Мен' су оводе пратили, не би' ја самовољно долаз'о сад ту. Могао сам много боље и лепше женске да прцам. Зато, ако мислиш да се овога спасеш, бежањем нећеш, свуд ће да те стигнемо и још ће да те казнимо. Него ти иди чим сунце изиђе код Милице у Гамзиград, 'ел код Даринке у Ковилово, па нек' ти врну вратак и нек' кроз бајање замоле наше старешине да те оставе. 'Ел ти си велике молбе уложила и помешала си чиње од три сорте за једну ноћ. То се никад тако не ради, него се узме по једна радња за сваку ноћ. Е да си тако радела имала би само мен' и то као правога младића каквога си волела и 'тела. Никад чиње не смеш да мешаш и гомилаш! А најбоље би ти било да чуваш мужа и децу и живиш мирно у своје куће. Зато, сабајле на пут, па ил' у Гамзиград, ил' у Ковилово! И нека ти вратак направе за живого вампирина и за мир у Ђаволске рупе. Кад добијеш вратак, а ти с њим прокај кућу, све у куће и око куће, целу ову авлију и кошаре са стоком и живином. Тако до девет вечери, после мани. Немо' да будеш лења и кукавица па да јопет навучеш белај на дупе — и теб' и твоје куће. Кад ти падне на некога, а ти без чиња удварај и моли га да ти испуни жељу, ако је вољан и оран. Мани се гробаља и крстова, твоје године нису за то. Сад памет у дупе, 'ел га у главе ниси ни имала!“ И обрте се он и отиде за онема.

Зора зарудела и моји почеше да се дигују. Јопет њи' чуди шта је са мнош. Други пут сам решила да ји испричам, сад немам кад. Прионом да кулим шта мен' треба за вратак. Понесем за

сваки случај славску свећу, тамјан, меру од улазни' врата, чис' веш за мен' и моје укућане, у једне тегле мед, помешану воду с три места, један нож, један катанац и још неке ђаволије. После тога малко је'м па пут под ноге — правац Ковилово, код Даринке. Чини ми се ближе од Гамзиграда. Морала сам, нема други спас, ноћ се више не сме дочека ка' прошли пут. Изј'аше ме па ми пут не показаше! Сад морам жене све поштено да признам, нећу да врдам изоколо, да не испадне неки неспоразум и белај. Мани га бестрага, да пљујеш у пазу.

Даринку нисам познавала, а није ни важно — шта има она да ме зна, а тако и ја њу! Испричам ти ја све њој шта се збило код мен' за ови' некол'ко дана, а жена се зграну од чуда и неверице. Каже, могла сам и главу да изгубим, могли на мртво да ме уморе. Кад се чини напрате на некога са намером да га заковрље, ту ти нема живота. А код мен' је друга работа, 'ел сам ја 'тела све одједанпут и што пре да занимам тога пустињка од Жика. Далачица га мртва нашла, шта сам због њега препатила и шта ми навук'о у кућу! Још ми каже Даринка де има коца време да прође док се моја кућа и авлија не очисте сасвим од оне ђавола, 'ел има поједини још да обикаљају и њуше мој траг по авлије. Зато ће она да ми врне јак вратак, а ја да добро пазим шта треба да урадим кад доћем дома. Пребаја ми она више пут' у оне воде и са оном шта сам све однела, па ме испрати да идем. Још ми рече да сврнем до некога намастира, да ми прочитају молитву против ђавола. Сигурније је, 'ел Бог услишава молитву покорницима и покајницима, а ја сам решила све да признам и извучем главу.

Кад изиђомо ми напоље, таман да побем, кад се ја сети' да ју питам за оно крпче шта ми Циганка из Браћевца ушила три дуката. 'Тела сам да видим, биће и то нешто утицало на ове моје чудесије. Дадо ја Даринке оно крпче, а њој се смркну у лицу одма', нешто зло наслу-

тила. Кад она то одши, има шта и да видиш! Циганка уместо три дуката ушила три жуте банке, оне шта више не раде, а дукате турила у џеп. „Нагрдила те и искористила до краја. Гомна ти изела, проклета ју душа била, кад мож' таква да буде!“ Исчудимо се ми, ал' шта можеш, од несреће нема вајде. У те сикирације поћем ја дома. Мојем код куће за то не смем ни да споменем, 'ел би ме убили за дукате и ове лудорије.

Увечер учиним све онако како ми Даринка казала, а тако све до девет вечери. И видим ја све престало — ка' да ништа није ни било! Фала Богу кад сам се и овак' прошла. После неки дан скобим Жикү, води кобилу на пашу. Кажем му да стане и да преграјимо лечке. Испричам ја њему за све ово, а човек се крсти и ништа не зна. Наједанпут се насмену, па ми рече: „Одкүд сам ја знао да ти мен' волиш и радиш то. И ја сам теб' волео, ал' рачунам удата си жена, а имаш и децу.“ И тако по'ватамо се ја и Жика некол'ко пут, а кад ми и то досади, врнем се код своје деце и мужа и — ете, ту сам до дан-данас.

Записао
Златимир Пангић

СПОМЕНИЦИ ПРЕДСЕДНИЦИМА СЕОСКЕ ОПШТИНЕ ГОРАЧИЋИ — ДРАГАЧЕВО

Након доношења „Турског устава“ 1838. године у Србији је, поред осталог, отпочело и образовање примирителних судова — општинских и окружних. Са радом су почели у првој половини наредне године. Састојали су се од председатеља и двојице кметова (чланова — помоћника). Првобитно, у њиховој надлежности било је решавање спорова и изрицање казни (до три дана затвора или 10 батина). Касније им је надлежност проширивана. Председници примирителних судова били су уједно и председници општина.

О тим судовима, односно о општинским управама мало се пише, чак и у хроникама села које објављује Одбор за село Српске академије наука и уметности. Једноставно, истраживачи не успевају да открију имена свих председника малих сеоских општина, које су сачињавала два-три насеља. Хроничари често сматрају да имена тих људи — били су најнижа власт у народу, али ипак власт — и нису битна за историју села. С тим се тешко можемо сложити, тим пре ако се зна да су за председатеље примирителних судова, потом председнике општинских судова и општина бирани часни, уважени и угледни људи.

Постоји један извор података које хроничари не користе превише, а који чувају имена и таквих људи. Реч је о епитафима на надгробним споменицима и крајпуташима. Наводимо примере из села Горачићи у Драгачеву, које је дуго, углавном са Губеревцима и Живицом, све до иза Другог светског рата, сачињавало једну сеоску општину.

*

Овде тихо почива блаженоупокоени раб божи Радисав Г. Ружичић жител горачки преседник целе општине г[орачке] кои часно поживи од своег рођена 50 г. а престависе 2-г новембра 1860 г.

Бог да му душу прости.

(Ружичића гробље)

*

Овде почива блаженоупокоеног раба божиет тело Миливоја П. Ружичића преседател об. г[орачке]. Пожи 50 г умре 26 ф. у 1861 г.

Бог да му душу опрости.

(Ружичића гробље)

*

О премили србски роде
приби ближе и реци

бог да прости блаженоупокоеног раба божиет Милосава А. Зимоњића бивши жител и преседател примирителног суда општине горачке кои поживи 51 г. а престависе у блаж. вјечност 5 деке... 1862 г...

(Зимоњића гробље)

*

О љубезни слатки роде
прочитајте потпис овде

кои показуе блаженоупокоеног раба божиет краброг Србина Еврема Царевића жителя Горачкога преседатела целе општине горачке коие од своег рођена 42 г. живио а од Христа у 1867 г 2-г маја блаженост са вечностију променио.

Бог да му душу прости.

(Сјеничића гробље)

*

Овде почива раб божи Милан Зимоња бивши председник суда општине горачке и двадесник народне војске I класе кога Турци ранише 20 јуна 1876 г. на Водицама и умре од рана својиг...

(Зимоњића гробље)

*

Овде тихо почива раб божи Никола Драшковић бивши председник општине горачке а који поживи 32 године престави се у вечност 26-ог априла 1879... (даље нечитко)

(Петковића гробље)

*

У овом мрачном гробу почивају земни остаци Владимира Давидовића уваженог грађанина и бившег председника општине горачке кои чесно поживи 58 год. и престави се у вечност 1894 год. 4 априла.

Бог да му душу прости.

(Јоровића гробље)

*

У овом мрачном гробу почивају земни остаци дична Срба ЈОСИПА Стојановића бив. председника опш. Горачке за време радикалне странке, и ратоборац 1876 и 7 и 8 Год. Који поживи 60. Г. и умре 19 новембра 1901 год.

Бог да му душу прости

Овај му споменик подигоше његови синови Рисим и Стојан

(Гробље на Черговишту)

*

Овде е сарањен Петар Ружичић поштовани грађанин и бивши председник општине горачке живи 61 г. умро 11 новембра 1903 год.

Бог да му душу опрости.

(Ружичића гробље)

*

У овом мрачном гробу сарањено је тело дичног Срба Живка М. Зимоњића поштованог грађанина овог села и бивши председник дугогодишњи овог села Горачића кои часно поживи 48 год. а престави се у вечност 27 јуна 1903 год.

Познато је да ћемо умрети а са собом ништа не однети но скрштене на грудима руке.

Зато браћо да се покајемо
после смрти покајања нема...

(Зимоњића гробље)

*

Ево гроба неизбежна двора

ће се одмара тело од умора

дичина Срба РАДОСАВА Јаковљевића поштованог грађанина и бив. дугогодишњег председника суда општине горачке и великорадни житељ с поштовањем и поверењем са својим суграђанима велику имовину зарадио кои од својег рођења часно поживи 86 год. а престави се у вечност 21 септембра 1905 год. на жалост своје родбине и целе околине.

Бог да му душу прости.

Овај му надгробни споменик подигоше његови поштовани синови Видосав Милосав и Милија своме оцу за знак гроба док је српског рода...

(Јоровића гробље)

*

У овом мрачном гробу почивају земни остаци Петра Радосавчевића бив. председника суда оп[штине] горачке и војник ратног времена 1876 и 7 и 8 г. кои чесно поживи 70 год. и престави се у вечност 2 јула 1907 г.

Бог да му душу прости...

(Гробље на Черговишту)

*

Овде почива раб божи ПЕТАР Јоксимовић житељ села Горачића који је ратовао са Карађорђеу у првом устанку 1804 г. и у свима ратовима учествовао све до 1813. г. када је Србија од Турака пропала и он је из шанца на Делиграду наблизу Алексинца из шанца искочио и кроз турски ланац пробијо те се опет спасио па је 1815 г. са Милошем Обреновићем и осталим војводама на Чачку турске надбили и уз пут терајући много турака до Белице потукао и доста одужија од турака задобијао које и данас стоји.

Био је општински претседник 20 год. и свуда је прву реч водио поживио 85 год...

(Сјеничића гробље; споменик подигнут 8. августа 1911)

*

Овај споменик показује великога економа а поштеног домаћина МИЛИБА А. Давидовића народног првака и бившег дугогодишњег председника општине горачке који часно поживи 60 год. а умро 27 јануара 1915 г. Тело покојниково лежи овде у гробном мраку а споменик овај му мали да отвори светлос зраку

Нека тело мирно спава

покојника светло дело увечава

он је правду па и слогу љубав вола

нек је њему ова земља лака и добра кад скрива рода од старине добродушног свога друга Р[ада] П. П[лазинућа] из Гу[береваца]

Овај споменик подиже његова супруга Босиљка и кћи Аница и Милица.

(Гробље на Черговишту)

*

Ево гроба неизбежна двора где се одмара тело од умора дична Срба ВИБЕНТИЈА Петковића поштованог грађанина и бивши преседник овог села Горачића који часно поживи 70 г. а престави се у вечност 6 априла 1931 год.

Бог да му душу прости

Овај му спомен подижу његови благодарни синови Милутин и Милисав и унук Љубомир.

(Петковића гробље)

*

ЈАКОВЉЕВИЋ ТИОСАВ из Горачића борац народне слободе из 1893. г. дуго-годишњи председник општине и члан Окружне скупштине. А престави се 10 јуна 1935 године у 73 години старости.

Спомен му подиже син Живојин и остатак породице и веле

Бог да га прости.

(Јоровића гробље)

*

Милутин Раковић из Горачића јес мртав али му дело живи са којим се наш народ дивни наредник ратник од 1912 — 1918 год. јунак на пробоју Солунском фронту у 1918 год

Борећи се против Бугара и Немаца са својом јуришном четом пробијо фронт За ово дело

одликован је Караборђевом звездом и другим одликовањима.

Бив. председник општине пож. 56 год. а умро 17-VII-1947. г.

(Ружичића гробље)

*

Овде почива Витомир Петковић из Горачића капетан I-ве класе носилац Албанске споменице Солунац по жељи народа 1918 г. постављен за преседника општине у Горачићима добар грађанин и дугогодишњи ловац умро 21-I-1948 г. у 74. г. живота.

Спомен подижу синови Петко и Јеротије с породицом.

(Петковића гробље)

Епитафи, које доносимо, не говоре само о општинским часницима. Они садрже и многе друге драгоцене податке, без којих је готово немогуће писати историју неког села (у овом случају — Горачића), а уз све друго — многи имају у себи и поетске исказе, који сведоче о духовности српског народа.

Записао

Радован М. Маринковић

Расцрпаве

Ненад Љубинковић

FOLKLORE, FAKELORE, FUCKLORE (I)

(фолклор у контексту етнологије
и етнографије)

Лексикографски приручници и слична дела теже увек прецизности, доследности и мисаоној чистоти исказа. Недоумицама нема места. Сваки појам обрађен у лексикографском приручнику јесте, по правилу, јасан. Значење се чини крајње разумљивим, као што се има утисак да је очигледан и теоријски (некада и практични) простор који одређени појам покрива. Привидно нема ничег што би било подложно сумњи, ничега што би указивало на постојање могућих граничних, па према томе и недовољно одређених ситуација. Изостаје, без изузетака, све што би могло да буде предмет распре. Када је реч о мање битним појмовима, онима који поседују тек секундарну теоријску и практичну вредност, извесна недореченост или непрецизност може се, условно, допустити. Озбиљан проблем, пак, настаје када је непрецизно или чак нетачно теоријско одређивање полазишних и конститутивних појмова, као и граничника, међаша који их обликују.

У лексикографским приручницима, заснованим на постојећој стручној и научној литератури, пој-

мови *фолклор* и усмено народно стваралаштво значењски су одређени јасно и прецизно.¹

Појам *фолклор* ушао је у стручну и научну терминологију када га је предложио В. Џ. Томс, разматрајући ново издање *Немачке митологије* Јакоба Грима. Термином *фолклор* Томс је назвао народну поезију и прозу, народна веровања, обичаје, сујеверја. Под појмом *фолклор* подразумевао је, дакле, *народно стваралаштво*. Временом назив *фолклор* добија шире значење. Према Едварду Тејлору *фолклор* је обједињујући назив за свеукупну анонимну народну традицију. Једнако се односи на народну материјалну културу (занатство, градитељство, одевање), на народне ликовне вештине, као и на усмено стваралаштво у поезији и прози, на народна веровања, сујеверја, обичаје, народну медицину, народна занимања. На нашим просторима о појму *фолклор* први ће расправљати Тихомир Р. Борђевић на страницама свога гласовитог часописа „Карацић“. Пошао је, према сопственим речима, од семантике која је у његово време (дакле крајем деветнаестог и почетком двадесетог века) придавана у „образованим земљама“ називу *фолклор*. Објашњавајући суштину појма *фолклор*, Борђевић је покушао да прецизно одреди и шта све он покрива, односно шта јесте „предмет“ *фолклора*. Заузео је став да је то „све оно што чини спољни и унутрашњи живот народни у најразличитијим правцима. Све народне умотворине (песме, приповетке, загонетке, пословице, предање уопште, народни хумор, филозофија), језик као огледало народнога мишљења и суђења, музика, игре и забаве; веровања и празноверице, обичаји, живот у кући и ван куће, рад

¹ *Rečnik književnih termina*, Beograd, Institut za književnost i umetnost — Nolit, 1984, 208—209, под речју *folklor*; *Narodna književnost*, библиотека »Čovek i reč«, Beograd, »Vuk Karadžić«, 1984, 83—84, под речју *folklor*. Аутор обрада у оба лексикографска издања јесте једнак — Нада Милошевић-Борђевић; *Funk-Wagnalls Standard Dictionary of Folklore, Mythology and Legend*, I, Editor Maria Leach, New York, 1949, 398, s.v. *folklore*.

у кући и у пољу, правни обичаји, народна медицина, народна техника и уметност, све је то предмет фолклора“.²

Временом је и на страни и у нас појам *фолклор* добио шире значење, па се није односио само на свеукупно *народно стваралаштво* у смислу грађе и њеног описа (*фолклорографија*), већ је подразумевао и активан, стваралачки однос према сабраној грађи, односно науку о *народноме стваралаштву*, речју *фолклорологију*.³

Пракса показује да се фолклор често поисто-већује и преклапа са *етнографијом* и *етнологијом*. Овакво схватање је најизраженије код романских народа, о чему одлично сведочи и гласовита књига Бузепе Кокјаре *Историја фолклора у Европи*.⁴

Пажљивије читање енглеске и немачке фолклористичке литературе показује да је и ту појам *фолклора* и *фолклористике* недовољно различен од *етнографије* и *етнологије*. Уместо термина *фолклор* у немачкој стручној литератури користи се, по правилу, израз *Volkskunde*, али на значењском плану нема битнијих разлика. У скандинавским земљама, међу којима предњачи Финска, назив *фолклор* се употребљава искљу-

² Тихомир Р. Борђевић: *О српском фолклору*, „Караџић“, год. II, бр. 2—3, Алексинац, 1900, 29, напомена 1; Исто, (У књизи:) *Наш народни живот*, IV, Београд, Пролетар, 1984, 11, напомена 1.

³ Ни у научној теорији, нити у научној и стручној пракси не употребљавају се појмови *фолклорографија* и *фолклорологија*. Међутим, сматрам да је нужно увести ове појмове у свакодневну праксу како би се разјасниле и недвосмислено одредиле и неке области у оквиру фолклора, а још више неки приступи његовоме проучавању.

⁴ в. Giuseppe Cocchiara: *Storia del folklore in Europa*, Torino, 1971; Đuzep Kokjara: *Istoriја folklorа u Evropi*, I, II, biblioteka »XX vek« (Urednik Ivan Colović), књига 62/1—2, Beograd, 1984, 1985; О тврдњи да Кокјара под *фолклором* заправо подразумева *етнографију* и *етнологију* в. Н. Љубинковић: *Усмено народно стваралаштво у сведочењима, тумачењима, сагледавањима* (II). Поводом књига Луке Грвића Бјелокосића, Љубомира Зукловића, Маје Бошковић-Стули, Бузепе Кокјаре, Расковник, бр. 49 (јесен), Београд, 1987, 131.

чиво за усмено народно стваралаштво. У сличном значењу употребљава се термин *фолклор* и у совјетској науци, дакле након октобарске револуције 1917. године. Тада назив *фолклор* смењује пређашњу одредницу — *народна књижевност*.⁵

У новије време појам *фолклор* примењен на усмено народно стваралаштво добија и додатно, квалитативно ново значење — *уметност речи*, односно уметност народног исказа. Проучавање усменог народног стваралаштва као особене уметности речи, изнова је избацило на површину и питање ауторства народног стваралаштва, односно разматрање проблема анонимности тога стварања, као једне од његових битних одлика. Полазећи од уверења да уметност или то јесте или није, а да то превасходно зависи од вредности дела, а не од знаности њенога творца, знаменити руски фолклориста Јуриј Матвејевич Соколов (1889—1941) одлучно се супротставио, 1941. године, тези о тзв. *анонимном ствараоцу*, односно *анонимном стваралаштву* као полазишној и пресудној одлици народнога стварања. У ту сврху је наводио именом и презименом познате ствараоце. Они нису били анонимни, а јесу били народни.⁶ Став Соколова могао би се поткрепити и обрнутим примерима. У тзв. лепој књижевности бројна су дела чији аутори нису познати, а никоме не пада на памет да их због анонимности аутора сврстава у народну књижевност.

Надграђујући поимање *фолклора* које је гајила финска школа, Владимир Јаковљевич Пропп јесте прихватио да је *фолклор народно књижевно стваралаштво*, али је при том наглашавао да се *усмено народно стваралаштво* не сме издвојити из контекста, из свеукупних околности у којима

⁵ Roman Jakobson i Pjotr Bogatirjov: *Folklor kao naročit oblik stvaralaštva*. /U knjizi: / *Usmena književnost*. Izbor studija i ogleđa, /priredila Maja Bošković-Stulli/ Zagreb, Školska knjiga, 1971, 17—30.

⁶ *Хрестоматия по истории русской фольклористики*. Москва, 1973, 263—267.

настаје и у којима се изводи. Пропов став јесте битан за исправно поимање усменог народног стваралаштва. Не сме се ни за тренутак изгубити из вида да усмено народно стваралаштво јесте неодвојиво од музике, од игре, од особеног народног глумовања (и свих његових компонената, укључујући и висину и боју гласа казивача или певача). Проп јесте успео да повуче одређену теоријску и значењску разлику између фолклора и етнографије, односно, фолклористике и етнологије, али је то учинио тако што је изнова сузио семантику првога члана поредбене конструкције, свдећи фолклор на усмено народно стваралаштво.

Разматрајући особености фолклора у светлу теорије информација К. В. Чистов је разложно приметио како је: „карактеристично... да је ради разјашњења специфичности фолклора већина аутора прибегавала његовом упоређивању са књижевношћу. При томе се или подвлаче заједничке особине књижевности и фолклора, или особине по којима се фолклор разликује од књижевности.“⁷ Чистов прихвата и познате ставове Виктора Е. Гусева, изнете у књизи *Естетика фолклора* по којима су такви приступи фолклору без будућности, јер „фолклор није једноставно усмена уметност, него је уметност састављена од различитих елемената“.⁸

Разматрајући особености фолклора Чистов је изнео низ интересантних, а добрим делом и убедљивих размишљања и закључивања о механизму комуникативног чина, односно о механизму комуникационог додира творца уметничког дела (или извођача) са прихватиоцем тога дела (слушалац, гледалац, читалац).⁹ Сва та надахнута размишљања и инспиративне анализе осветљавају

⁷ К. В. Чистов: *Специфичност фолклора у светлости теорије информација*, *Савременик*, Nova серија, бр. 7—8 (јули—август), Београд, 1986, 59.

⁸ К. В. Чистов, нав. дело, 59; В. Е. Гусев: *Естетика фолклора*, Лењинград, 1967, 86—87.

⁹ К. В. Чистов, нав. дело, 64 и даље.

однос и различност усменогa стваралаштва и књижевности, осветљавају и особености *фолклора* са гледишта *теорије информација*. Међутим, она ипак собом не доноси и чисту дефиницију *фолклора*. Посебно треба подвући да Чистов не проучава особености *фолклора* у односу на *етнологију*, као што не врши разлучивање *фолклорографије* и *фолклорологије* у оквирима појма *фолклор*.

Јасну разлику између *фолклора* (*фолклорографије* и *фолклорологије*) и *етнологије* (и *етнографије*) неопходно је повући. Чини се да то и није претерано сложен проблем. Суштина је у чињеници да већ по самој етимологији речи *етнологија* упућује на *етнос*, односно на националну препознатљивост. Појам *фолклор* изведен од речи *folk* (народ у смислу скупине, житеља одређених простора, рецју — становништва) подразумева оно што би се на балканским просторима најједноставније превело турским, односно арапским термином *раја* или, такође у духу нашега језика називом — *пук*.¹⁰

Етнограф покушава да сакупи и опише сву грађу која се односи на живот, материјално и духовно опстајање етноса (Срба, Хрвата, Бугара, примерице). *Етнолог* тежи да је проучи и да из тих истраживања извуче одређене синтетичке закључке. *Фолклорограф*, пак, прикупља свеукупно народно стваралаштво одређене области (настањено не *етносом*, већ *фолком*, *рајом*, *пуком*), или пак сабира грађу која се односи на некоју

¹⁰ Назив *раја* употребљавам у основном значењу: стадо, поданици, скупина, а не у секундарном, такође распрострањеном значењу: немуслимански поданици турске царевине. V. Abdulah Škaljić: *Turcizmi u srpskohrvatskom-hrvatskosrpskom jeziku*. Treće izdanje — Biblioteka Kulturno nasleđe, Sarajevo, »Svjetlost«, 1973, s.v. *raja*. Назив *раја* се чини за наше прилике погоднији од назива *пук*, јер се овај последњи почео да употребљава у науци као особена одредница за врсту урбанизованог народног стваралаштва (v. Divna Zečević: *Pučki književni fenomen*. /U knjizi: / *Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 1, — Biblioteka Povijesti, Zagreb, Liber — Mladost, 1978, 357—654).

особену врсту народнога стваралаштва, а *фолклоролог* настоји да то научно догради и надгради. Повлачење одлучне границе између етнографије и фолклорографије, односно између етнологије и фолклорологије, неопходно је управо због недвосмисленог одређивања појма *фолклор*. Проблем досадашњих дефиниција овога појма јесте у чињеници да се *фолклор* објашњава као народно стваралаштво, а да се при том не исказује шта се подразумева под називом народ. Пракса, не само на нашим просторима, већ и у Европи, у свету уопште — показује да постоје различна „подразумевања“. Каткад се појмом *народно стваралаштво* означава *етностваралаштво*, каткада стваралаштво које се одликује професионалним (верским) особинама. Неретко је назив *народно стваралаштво* синоним за примитивно, свакојако мање вредно стварање.

Први камен спотицања приликом семантичког одређивања појма *фолклор*, односно *народно стваралаштво* јесте у доумном утврђивању и омеђивању атрибутске одреднице у синтагми *народно стваралаштво*. Шта заправо прецизира одредница *народно*? Да ли се њоме подразумева постојање бинарне опозиције: *народно* — *ненародно*, односно да ли се њоме жели да истакне како је одређено стваралаштво *народно* у *етничком*, *етнопсихолошком*, *етноестетичком*, *етнофилозофском* смислу за разлику од некојега другог које то све није? Чињеница је да проучаваоци *фолклора* често устврђују како проучавају *српске народне песме*, *хрватске народне приповетке*, *муслиманску народну баладу*... Ако, пак, прихватимо предложено разликовање појмова *етнографија* и *етнологија*, с једне стране, и *фолклорографија* и *фолклорологија*, с друге — очигледно је да квалификативна одредница *народно* у синтагми *народно стваралаштво* не истиче национални карактер синтагме, већ, напротив, подвлачи како је реч о стваралаштву скупине људи који живе на одређеном подручју, који основну

егзистенцију обезбеђују на једнак или узајамно зависан начин. Реч је о духовном стварању раје.

На балканским просторима под појмом *народно стваралаштво (folklore)* „подразумевало“ се деценијама имплицитно постојање бинарне опозиције: *село — град*, али у виђењу градских житеља који су под њом разумели бинарне опозиције: *неуки — образовани*, „примитивни“ — „културни“. Значење које се у XIX веку, на пример, претежно придавало синтагми *народно стваралаштво* указује да је тај назив био особен синоним синтагме „сеоско стваралаштво“, или, још прецизније, синтагме „земљорадничко-сточарско стваралаштво“. Под појмом „народ“ није подразумевана етничка скупина, нити општа скупина житеља одређене области, већ друштвено-социјална група. Она је имплицитно супротстављана другој значајнијој друштвено-социјалној скупини — градској.

Појам *народно стваралаштво* на нашим просторима у XIX веку, у веку када је у нас научно утемељено његово проучавање, подразумевао је у свести проучавалаца (а и већине сакупљача) бинарну опозицију: *село — град*. То добро илуструје случај Вука Стефановића Караџића, родоначелника наше фолклористике. У предговору прве *Пјеснарице* (Беч, 1814), Вук Караџић истиче како је веровао да се Лукијан Мушицки, тражећи од ученика да му доносе записе народних умотворина, желео да изругује њима, некадашњим сељанчићима и чобанчићима. Вук је, дакле, у то време под појмом *народне песме* подразумевао производ *сељачко-чобанске* културе, а веровао је да то једнако мисли и Мушицки.¹¹

¹¹ Вук Стефановић Караџић: Предговор првој књизи *Пјеснарице*. — „Прије осам година ја сам чуо у Карловцима Сремским (у мјесту гди сам се ја онда, са јошт неколико Србијанаца, у благодјанију Оца и Покровитеља муза сербских находио и гди сам, на моју велику и незаборављену жалост, познао да има на свијету јошт више наука осим нашега Псалтира и Часослова) гди захтеваше господин, садашњи архимандрит, Лукијан Мушицки да му напишемо ако који зна про-

Неки други ставови у проучавању народног стваралаштва директно происходе из особених, различних рецепција полазишне премисе. Пре свега, током деветнаестог века на балканским просторима нагло нестаје феудализам, сеоско становништво почиње да се досељава у градове, било због тога што их Турци напуштају (као што је случај у обреновићевској Србији), било тражећи посао у оквиру значајних друштвено-економских промена које се управо догађају. Село се раслојава, битне традицијске одлике дотадашње сеоске културе почињу да ишчезавају. Релативна множина талентованих младих људи има могућности да се образује „на страни“, а свакојако у другачијој културној средини. Она Европа која је тада била младима доступна посматра *народно стваралаштво* као примитивно стварање, стваралаштво неуких, али и као стварање цивилизацијом још неискварених дивљака. Стасавајући у култу писмености, у култу књига и штампе — Европљани не могу да схвате културу усменог духовног стварања, културу памћења и преношења, културу усменог новинарства, културу усмених законика и медицинских зборника. Европа је прихватила народно стваралаштво балканских народа (посебно српског) као стварање архаичних људи који нису изгубили чврсте везе са природом, речју — *драгих дивљака*, али за сигурно *дивљака*. Наши млади људи, на жалост, прихватили су бит оваквога односа према свеукупном народном стваралаштву, па и према сопственом. „Схватили“ су да је народно стваралаштво примитивно, мада може да буде изузетно лепо и потресно (мало националног поноса

стих пјесана сербских. Ја сам, истина, онда имао у памети различнога рода пјесана пет пута више, а десет јасније, негосад, али му нијесам смио ниједне написати и дати јербо сам цијело мислио да се он чрез то подсмјева нама као момчадма која су по шуми код свиња, код коза и код оваца одрасла“ /Наведено према књизи: Вук Стеф. Караџић: *О српској народној поезији*. За штампу приредио и предговор написао Боривоје Маринковић, Београд, Просвета, 1964, 38./

ипак су успели да сачувају). Бранећи сопствену градску аутентичност и особеност, градска духовна аванграда у нас прихватила је у целини такав европски став, јер јој је одговарао у обрачуну са сеоском традицијском културом. Обрачун је био утолико суровији што је разлика између града и села била сумњивија. Инсистирање на битној различитости грађана и сељака чињено је управо у напору да се прикрије тренутна маленост тих разлика. Градско становништво Србије, у жељи да себе разлучи од сеоских житеља, увукло је оштар семантички рез између појмова *народна књижевност и уметничка литература*.¹²

С друге стране преко Саве и Дунава, у просторима који су били деченијама, а некоји и дуже под аустријском влашћу, градска култура (можда пре паланачка, али свакојако другачија) је већ стекла поуздане корене, довољно чврсте да се могло искрено говорити о кукумавчењу и богорађењу слепаца уз гусле као о туђој појави, о нечему што бићем припада различној и неблиској културној средини. Непосредно по завршетку социјалне револуције у Србији, 1815. године, на просторима обреновићевске Србије долази до оштрог сучељавања и сукобљавања сеоске и градске културе: снажне и закономерно обликоване традицијске културе и, природно, епигонске, новонастајуће (искомпликсиране и препотентне) градске културе. Посебно се све ово драстично исказује, ако се има у виду разлика између градова у Србији (попут Крагујевца, на пример) и просторно блиских градова са вековном традицијом, попут Будима, Беча. Грчевито бранећи право на настајање и устоличење, градска култура бивших турских поданика супротстављала се огорчено култури из које је суштински директно проистекла. Бринући се о доказивању сопствене самобитности град је и те како водио рачуна о

¹² в. Мирослав Пантић: *Мањи прилози за историју наше старије књижевности и културе (II)*, Зборник историје књижевности Одељења литературе и језика САН, књ. I, Београд, 1960, 18.

променама које су настајале у организацији и животу села. Уочене су битне промене. Запажено је да постепено нестају стари обичаји, да се запостављају стара веровања, да се заборављају многе народне умотворине. Спознали су да је рад Вука Караџића на сакупљању и обелодањивању народних умотворина условио појаву многих амбициозних, несавесних, каткад и бескрупулозних „сакупљача“, који нису презали ни од кривотворења умотворина у жељи да „сакупе“ збирку народних умотворина за углед. Сва ова неспорно тачна сазнања узроковала су и став да праве народне умотворине јесу само оне које су записане до Вука или њиме самим. Проблем овога става јесте у чињеници да он имплицитно мења семантику појма *народно стваралаштво, фолклор*. Било да се *народним стваралаштвом* именује духовно и материјално стварање једнога *етноса* (како неки мисле) или, пак, стварање скупине без битне етничке препознатљивости, речју *раје* — у оба случаја се подразумева да то стваралаштво постоји бар онолико дуго колико траје народ (или као етнос, или као раја). Ни у једном случају није могуће да народ (без обзира шта под тим подразумевали) настави да траје, а да његово стваралаштво престане да постоји.

Зачудо је да је такав став добио и значајну подршку у науци о народној књижевности. У *Речнику књижевних термина*, Владан Недић *народну књижевност* дефинише као:

„Збир усмених дела (песамa, приповедака, загонетака, пословица и др.) која настају и живе у једном народу преносећи се с колена на колена. У истом значењу употребљава се и термин усмена књижевност. Почети народне књижевности су се јавили у прадавној прошлости, када се уобичавао људски говор... Дела н.к. стварају обдарени појединци, али у складу са схватањима друштвене средине којој припадају. Ако их други прихвате, она путују простором и временом. Промене које се притом јављају зависе углавном од врсте усмених дела и од личне даровитости

преносилаца... С појавом писмености н.к. не престаје да постоји, већ живи и даље у слојевима који осећају потребу за њом. Као први, напуштају је властела и свештенство. Затим то чини грађанство. Она траје све док сеоска средина, главни чувар, не изгуби присну везу са обичајима предака... Писана књижевност настаје по правилу на основама усменог песништва. Из њега прихвата дотле изграђен језик, мотиве, слике, симболе, метрику. Она му се обраћа и касније, нарочито у тренуцима када се обнавља".¹³

Недић одлучно заступа три става:

а. на опстајање народне књижевности битно утиче појава писмености;

б. усменог народног стваралаштва прво се одричу свештеници као најобразованији (а и класно различни) и властела (владајући, повлашћен слој друштва), потом га се одриче град. Чувар овога стварања остаје искључиво село и од села, односно од сељака директно и једино зависи да ли оно живи, животари или замире;

в. писана књижевност настаје, по правилу, на темељима народне књижевности.

Прва два става су посебно подложна сумњама и оспоравањима. Извесно је да би било прихватљивије да је уместо појаве писмености истакнут проналазак штампе, односно појава првих штампарија на Балкану. Народна књижевност и те како живи и у време значајне писмености. Уосталом, стара, средњовековна књижевност се проучава као писана литература, иако је доказиво да је њен живот у временима настајања био једнак животу народне књижевности — био је усмен. Писани текст (свакојако редак и изузетно скупи) служио је као подсетник и коректор, како се у усменом преношењу не би изневерио предтекст. То је било посебно важно када су у питању били религиозни текстови.

¹³ *Rečnik književnih termina*, Beograd, Institut za književnost i umetnost — Nolit, 1985, 465—466, под речју *narodna književnost*.

Тврдња да су свештеници и властела први напустили путове усмене књижевности — једнако је проблематична. Из недовољно прецизног исказа не може се разумети када су свештенство и властела „напустили“ народну књижевност. Може се схватити да је до тога дошло непосредно по наводном добијању писмености (Недић свакако мисли на Гирила и Методија)¹⁴ и да то доказује истицање биографа Светога Саве како се млади Растко гнушао некојих врста народног песништва, које су волели његови вршњаци. Међутим, може се такође разумети да је до тога дошло знатно касније, са сумраком Душановог царства, или чак са губљењем државног суверенитета.

Не мање су опасне по далекосежности последица последње две тврдње: да народну књижевност након свештенства и властеле напушта грађанство и да село остаје њен искључиви чувар и скрбник. Директне последице оваквога става су „природни закључци“:

а. у градовима не може да настаје народно стваралаштво, јер га градови и не чувају;

б. урбанизовањем села и урбанизовањем сеоске културе долази до запостављања, а потом и до заборављања обичаја предака и, природно, до нестајања народне књижевности.

Таквим тврдњама се директно негира постојање особеног *градског фолклора*; искључује се могућност било каквих промена, прилагођавања и преобликовања народног стваралаштва. Народна стваралаштво се из живота и свакодневице пребацује у архиве и библиотеке. На оваквом

¹⁴ Бојати се да је прича о Гирилу и Методију као описмењивачима Словена једна од наших бројних заблуда. Извесно је само да су они творци писмености која је досегла до наших дана. Подсетио бих, пак, на исказ Црнорица Храбра. Исказ је дат у славу Гирила и Методија, али другачије говори о словенској писмености. По Црнорисцу Словени у прошлости (пре Гирила и Методија) нису имали слова, већ су користили „чрте“ и „резе“ и њима су гатали, будући да бежаху пагани. Реч је очигледно о врсти сликовног писма.

уверењу почивају напори и истраживача на терену који, по правилу, теже да „пронађу“, запишу или опишу само оно народно стваралаштво код којег им се чини да препознају поуздан жиг патине прохујалих векова.

Последице су далекосежне и свакојако трагичне. Неке се могу још исправити или бар ублажити, друге су коначне. Међутим, није реч само о последицама блудњи и заблуда, већ и о путовима даљих трагања. Чини се да је у полазишту пропуштена прилика да се јасно дефинише појам *фолклора*, односно *народног стваралаштва*. Допуштена су различна „подразумевања“, „тумачења“, особне рецепције. Данас пут недвосмисленом значењском одређивању назива *фолклор* води преко споредних и паралелних богаза. Дубиозна семантика појма *folklore* стављена је у полемички дијалог са семантиком новог појма *fakelore*. С једне стране јесте народно стваралаштво, а са друге кривотворени сурогат. Како препознати друго, ако нисмо спознали прво? Како тврдити да је нешто лажно, ако не знамо како треба да изгледа истинито? Ако је научна пракса испојила колебања и недоумице одређујући *фолклор* њим самим, или, пак, упоређивањем са тзв. уметничким стваралаштвом — преостаје могућност да се *фолклор* одреди анализом свога кривотвореног сурогата.

Владимир Шаур

О ПИТАЊУ РЕКОНСТРУКЦИЈЕ ПРАСЛОВЕНСКИХ НАЗИВА МЕСЕЦИ

О етимологији словенских назива месеци (нелатинског порекла) постоји богата литература.¹ Ипак, многе податке треба тумачити правилније и тачније. Ова расправа представља покушај целовитог разматрања углавном старијег слоја назива месеци. Основни проблем

¹ K. J. Erben. *Jména měsíců slovanská vůbec a česká zvláště*. »Casopis českého musea«, ročn. 23, svaz. 1, Praha, 1849, 133—176; F. Miklosich. *Die slavischen Monatsnamen*. »Denkschriften der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften«, philosophisch-historische Klasse, Bd, 17, 1868, 1—32. (Даље — Миклошич); П. Головацки. *Венок русинам на обжинки*, ч. 2. Київ, 1847, 242—247; И Заимов. *Българските народни имена на месеците*. »Известия на Института за български език«, София, 154, в. 3, 101—147. (Даље: — Заимов); О. Горбач. *Наши назви для днів тижня та для місяців*. »Відбитка з Християнського Голосу«, 12, 20—23; Т. Нолуїńska — Вагрова. *Ukraińskie nazwy miesiocy na tle ogólnostowiańskim*, Wrocław, 1969. (Даље — Голуїńska); K. Weinhöld. *Deutsche Monatsnamen*. Halle, 1869 (објашњавају се и нека словенска, посебно лужичкосрпска имена); E. Hofmann. *Kultur und Sprachgeist in den Monatsnamen*. KZ 59, 120 и след. (продолжение — в 60-ом томе); M. P. Nilsson. *Primitive time-reckoning*. Lund. 1920. Енциклопедијски радови: Н. М. Карамзин. *История государства российского*, т. I. СПб, 1816; L. Niederle. *Slovanské starožitnosti*, díl 1—4. Praha, 1906—1925 (разд. 3, 2 о календаре славян); J. Łoś. *Początki piśmiennictwa polskiego*. Изд. 2, 1922, 135 и сл. Од етимолошких речника најчешће су коришћени чешки: Holub — Корецнү, Machek.

видимо у томе што само 12 (13) назива можемо сматрати основним, а остали, којих у словенским језицима има на десетине, припадају каснијим временима. Неки називи, нпр. бугарски *симеоновски*, лужичкосрпски *jatšownik*, *hodownik* и др, несумњиво је да су настали касније, јер одсликавају хришћански календар.

Распрострањено је мишљење да су Прасловени један те исти месец означавали са неколико речи. По нашем мишљењу подаци из неких дијалеката показују такво стање у историјској епохи, али, ипак, за епоху прасловенског заједништва то није могуће претпостављати. Мерење времена (календар) толико је важно за сеоску привреду, да је у епохи, кад је време било могуће измерити само уз помоћ података добивених посматрањем неба и временских прилика, било неопходно постићи уједначавање и подударност временских одсецака. Важан је и митолошки елемент, тј. представа старих народа о „натурној сили“ која одређује кретање Месеца и промене климе. Изгледа да се, по схватању Прасловена, тој сили није смело супротстављати, а „супротстављањем“ се може сматрати и произвољно тумачење појмова који се на њу односе: у том случају може следити „казна“ у виду продужавања трајања зиме или, за привређивање, неповољног времена. Могуће је претпоставити замену неких назива (посебно зимских месеци), због табуа, мада то не говори и о истој семантичкој вредности више назива. И уопште, не може се претпостављати да су у исто време, једном истом речју једни Прасловени означавали један месец, а други Прасловени, пак, други месец. Разлике такве врсте потичу из времена примања хришћанског календара, када су Словени већ живели разједињено. Током развоја писмености појавиле су се још дубље разлике између дијалеката — у неким језицима називи за месеце тако су се удаљили да је постало готово немогуће употребљавати народне називе као књижевне. То стање, које се опажа у 19. и 20. веку, створено

је у процесу развоја самосталних дијалеката и зато га не треба имплицирати у прасловенску епоху.

Једним месецом Прасловени су називали одсечак времена који траје између два млада месеца (по тачном рачунању то траје 29 дана, 14 часова и 14 минута).² Како 12 таквих одсецака износи тачно 355 дана а астрономска година траје 10 дана дуже, требало је приближно сваке треће године уметати ванредни месец. Како су Прасловени сматрали, година је почињала с пролећем; стога сматрамо да су тај тринаести месец стављали као последњи зимски месец, а то је видљиво из доле наведених анализа појединачних назива.

Извесне тешкоће јављају се отуда што један назив у словенским језицима и дијалектима понекад означава различите месеце. Ипак, у случају семантичких неслагања назива, показује се „премештени“, по правилу, цео везани низ месеци. Тако посматран, посебно је занимљив састав српскохрватског (донекле се с њим слажу и састави македоноких и бугарских дијалеката), где су готово сви месеци „премештени“ за један раније у поређењу са општесловенским стањем. Обрнуто је у руским дијалектима где су називи, посебно они који се односе на пролеће, померени за месец касније. То је условљено бржим или споријим буђењем природе у одговарајућем пределу. Тако у јесен на Балканском полуострву, због суве климе, дрвеће губи лишће пре него у средњој и источној Европи. Ако, сагласно схватањима Прасловена, првим месецом сматрамо месец када се природа буди, следећи — другим итд. и прикажемо тај редослед у облику табеле у којој су, како је већ речено, на југу сви ме-

² Ср: К. Moszyński. *Kultura ludowa Słowian*. Wyd. 2, t. 1. Warszawa, 1967, 168. (Даље — Moszyński). Мишљење Нидерлеа (наведени рад 3, 2; 746) о томе да су за мене Месеца сматрали раздобље између два пуна месеца, не одговара етнографским сазнањима. Сам облик *млад месец* (сличан је у свим словенским језицима) сигнализира да баш тада почиње нови одсечак времена.

сеци распоређени за по један раније, приметимо готово потпуно поклапање назива шестог (6) месеца по прасловенском редоследу — *сврпнѣнѣ* и деветог (9) — *listopad*. Називе осталих месеци размотрићемо подробније.

Први (1) месец Прасловени су назвали по брези која је у пролеће зеленија од осталог дрвећа: староруски и црквенословенски *брѢзѣнѣ*, руски дијал. и украјински *березенѣ*, старопољски *brzezień*, чешки *březen*, словачки и словеначки дијал. *brezen*, српскохрватски *брезењ*, са преобликовањем црквенословенског *брѢзок*, руски дијал. *березовик*, украјински дијал. *березозол*, *березоткі*, *березовенѣ* и њихове изведенице. Зато основним сматрамо прасловенско *berzbnѣ*. Слична мотивација видљива је и у каснијим белоруским и украјинским називима од речи сок — *соковик*, *соченѣ*, белоруском *сакавик* (брезе су почетком пролећа пуне сока). Јужнословенски називи типа *лаџијак*, *оџијак* („лажни”, тј. превремени почетак пролећа) образовани су, вероватно, после раздвајања Словена.

Други (2) месец назван је првенствено по цвећу: руски дијал. *цветенѣ*, *цвитен*, украјински дијал. *цвітенѣ*, српскохрватски *цветан*, пољски *kwiecień* и као његова позајмица белоруски застарело *квѣценѣ*, украјински *квітенѣ*. Неки облици, међутим, означавају и трећи (3) месец: чешки *květen*, словачки застар. *kveteň*, словеначки дијал. *svetičnik*, бугарски дијал. *цветник* и украјински (у неким дијалектима) *цвітенѣ*; српскохрватски *цветан* може означавати други и трећи, па чак и четврти месец. Остали називи за други месец су новији.

Трећи (3) месец у већини језика носи име по трави која у то време буја: староруски и црквенословенски *трѢвѣнѣ*, *трѢвенѣ*, чешки застар. *traven*, словеначки (*velki*) *traven*, српскохрватски *траван*, украјински дијал. такође *травник*. Иако је, као у украјинским и словеначким дијалектима назив трећег (3) месеца образован од *květ-*, јавља се питање: зашто морамо прет-

постављати за прасловенску епоху неизменичност *květbnb* — *travbnb*, ако је забележен и обрнути редослед? По нашем мишљењу, у прасловенско време *květbnb* је претходио *travbn-y*, како се види из руских дијалеката и украјинског книжевног језика. Чешко *květen* — новија је позајмљеница (по Јунгману) из пољског, али са измењеним значењем.³ Словачког *kveteň* нема у старим писаним споменицима. Код словеначког *svetičnik* и бугарског *цветник* суфикси показују да су те речи неологизми. У српскохрватском *цветен*, због постојања разних значења, не може се одредити почетно. У пару „велико — мало“ (упореди словеначко *mali traven* — *veliki traven*), основно значење показује назив за месец који је назван као „велики“. По нашем мишљењу, такав пар јавља се отуда што се „велики“ месец у већем степену карактерисао природним појавама по којима је назван, а „мали“ их се дотицао тек делимично.

У четвртог (4) месецу сазревају први плодови (трешње, шумске јагоде) и цвета биље за које је карактеристичан цвет црвене боје (руже, божури и др); називом „црвене“ боје ознаку за овај месец везују Миклошић, Голуб, Копечни и др. Овај месец у староруском и црквеносрпском носи назив — *чрвєнѣ*, у источнословенском *червенѣ*, у чешком *červen*, у српскохрватском дијал. — *червењ*, у македонском и бугарском дијал. — *црвеник*, у пољском, белоруском, украјинском застар. и руском дијал. такође са *-ец* (у пољском упоредио са *czerwiec* и старије *czerwień*, *czyrwień*). Сматрамо да је у прасловенском било **čbrvbnb*. Чини нам се да је сазнање у вези са црвеном бојом настало касније, преосмишљавањем. Стварним мотивом за овај назив сматрамо онај за који се определио Мошински (*Kultura ludowa Słowian* 2, 144), тј. од *čbrvb*, „Wurm“, зато што се у јуну црви, заједно са другим штеточинама размножавају и потребно их је брзо уништити, како би

³ Упореди: Machek, под *květen*.

се спасла берба. Друго схватање, у вези са цвећем, посредно се потврђује присуством каснијих назива који су образовани помоћу разних суфикса, а односе се на руже: лужичкосрпски *róžownik* (пети месец), *róžowc*, *róžowy*, чешки застар. *řížěn*, словеначки *rožnik* (дијал. *rožen*). Остали називи за четврти месец мање су распрострањени.

Пети (5) месец назван је првенствено по липи која се у јулу расцветава — источнословенски *липенб*, словачки дијал. *lipen*, словеначки дијал. *lipan*, и српскохрватски *липањ*; у руском, бугарском, украјинском дијал. и пољском — називи су са суфиксом *-ец*, којег срећемо и у чешком *červenec*, изведеном од *červen*. Од осталих назива шире распрострањена су имена образована од речи везаних за скупљање сена: руски дијал. *сенокос*, *сенозорник*, руски и украјински дијал. *косенб*, украјински дијал. *синбокос*, бугарски дијал. *сенокос*, *косач* (у неким дијалектима и као шести месец). Та мотивација је млађа од назива шестог (6) месеца **sbrpъ*, јер је за убирање плодова на земљишту створеном спаљивањем шума срп био прикладнији од косе, која се тек касније употребљавала.⁴ У овај низ можемо укључити и старо чешко дијал. *sečen* и нешто касније лужичкосрпско дијал. *žhojski*.

Најраспрострањенији назив за седми (7) месец је руско дијал. и украјинско *вересенб*, белоруско *верасенб*; у источнословенским језицима паралелно с њима присутна је и позајмица *вресенб* (од пољског *wrzesień*); старочешки *vřesen* и црквенословенски *врѣсѣнб*, *врѣсенъ* који означавају „септембар“, а у српскохрватском дијал. *вресењ* је „август“. Ови облици потичу из прасловенског **versbnb* које сматрамо изворним називом. Месец назван „жути“, у руском дијал. *жолтенб* (у неким дијалектима је „септембар“, а у неким — „октобар“), украјински *жовтенб* (у књижевном језику је „октобар“, у дијалекатском

⁴ Упореди W. Hensel, *Słowiańszczyzna wczesnośredniowieczna*, Warszawa, 1956, 22.

— „септембар“). Назив по жутој боји изгледа да је новији, јер означава различите месеце. Српскохрватско *коловоз*, дијал. *колвез* створен је од речи које означавају прикупљање плодова уз помоћ кола и ту срећемо трагове вишег степена земљорадње. Занимљиви су и староруски, руски дијал. и црквенословенски *зарев*, *зарник*, у неким руским дијалектима такође *зорничник*, чешки *září* (старочешки *zářij*). Они су образовани помоћу префикса *за-* од назива идућег месеца (тј. „месец за *рујњн*-ом“, пре њега). Ипак те форме показују да се у свести оних који их изговарају значење подразумева као „месец ведрога времена“, што и одговара подацима климатологије. То још више зачуђује, јер се тај месец у украјинском дијал. назива *сивенб*.⁵ Од назива годишњег доба образован је руски назив за седми (7) месец *осенб*; исто је у словачком дијал. *jaseň* и словеначком дијал. *jasenik*.

Од назива за осми (8) месец источнословенски *паздерник* (бугарски такође *паздерник*, у руским писаним споменицима из XVIII века и *паздернил*, упореди Голынџска, 67) позајмица је из пољског *październik* (упореди и српскохрватско дијал. *паздерник*). Назив потиче од *паздербје* што значи „отпаци од лана који се обрађује у јесен“. Реч је настала од *dero/dbrati*, а префикс *паз-* је овде неуобичајен и тешко да је могао настати срастањем *ра* и *јбз*, како сматра Махек. Упркос томе, чини нам се да је основна реч из каснијих времена. Старијим, исконским прасловенским називом осмог (8) месеца сматрамо **rujbnb*, који се рефлектује у староруском *рјњнб*, црквенословенском *руњнб*, *руинњ*, староруском и црквенословенском *рјњинњ*, српскохрватском, словеначком дијал. и бугарском дијал. *рујан*, бугарском и македонском дијал. *руњн*, руском дијал.

⁵ По Головацком (навед. рад) то је „месец сејања озимих усева“; тако је и код Голинџске, 61. По нашем мишљењу, у том случају мора бити *севенњ*, без обзира што се озими усеви сеју касније.

руѝн, чешком řijen. Нисмо сагласни са претпоставкама Голињске⁶ да су *rujen*, *rujan* — првенствено јужнословенски и да су означавали „жути месец“, слично источнословенском жолтенб, жовтенб. У ствари, јужнословенски придев *руен* не карактерише предмет по боји (иако његова употреба у синтагми *рујно вино* значи „црвено вино“). Његово значење „млад, свеж, ведар“ повезује придев (и заједно с њим и назив месеца) са глаголом *rěvo/r'uti*, по чему је месец и назван, јер у то време траје парење јелена и они „реву“. Називе месеци који су образовани од вина — словеначки *vinotok*, пољски дијал. *winińnik*, лужичкосрпски *vinowc*, *winski*, такође и јужнословенско *гроздобер*, бугарски дијал. *гроздар* — не треба сматрати прасловенским, будући да Прасловени, по ономе што знамо, нису познавали виноградарство. Белоруско *кастрычник* само је калк разговорног облика *паздзерник*.

После новембра (о речи *listopad* в. напред) долази период зиме. За њен први месец оматрамо прасловенски назив **grudbnb*, упореди — староруско и црквенословенско *grudenb*, руско *груденb*, словеначко *hruden* и бугарско дијал. *груден*. Српскохрватско дијал. *груден* је „децембар“, пољско *grudzień* (старопољско такође је „новембар“, а сада је „децембар“), украјинско *груденb* (у дијалектима где је листопад сада је „новембар“, где је *груденb* сада је „децембар“, а тамо где је *листопад* — „октобар“, док је *груденb* — „новембар“)⁷. Белоруско застар. *грудзенb* и старочешко *hruden*, *hrud(e)nes* означавају тринаести (13) месец, обично између назива *listopad* и *prosinac*⁸ (као, уосталом, и друго место међу зимским месецима), што се јавља искључиво у

⁶ Голињска (63—64) враћа се старом објашњењу Камазина (наведени рад), кога су други оправдано обацили.

⁷ Грађу и коментаре налазимо код Голињске, 68—71, 117—118.

⁸ Упореди реч *hrudeń* у Јунгмановом речнику (Jungmann, I 771) и примедбе о њему Ј. А. Коменског у тексту »Janua linguarum...«

чешком језику. Тај назив мотивисан је смрзавањем земље — кад се јављају смрзнуте грудве. Други називи месеци који следе иза листопада су: белоруски *снежань*, руски дијал. *студенб*, *солноворот*, украјински дијал. *студенб*. *мочарецьб*, *грусим*, словачки *studeň*, српскохрватски и бугарски дијал. *студени*. Сви они одражавају обележја времена карактеристична за наступање зиме и зато нам се чини да су ти називи истиснути, вероватно врло давно, старо **grudbnb*.

Други прасловенски зимски месец био је **prosinbcb*: руски, украјински, бугарски *просинец*, старопољски, чешки, словеначки *prosinec*, српскохрватски *просинац*; у старочешком погрешно је измењен у *prasinec*. Где *grudbnb* или његов замењени назив означава „новембар“, тамо је *prosinbcb* — „децембар“, где је *grudbnb* „децембар“, тамо је *prosinbcb* — „јануар“. У украјинском, белоруском и пољском после *grudbn'a* одмах долази *sečbnb*. По нашем мишљењу **prosinbcb* у тим језицима недостаје из истог разлога због којег је у чешком нестао *hruden*: то име је раније означавало тринаести (13) месец и у хришћанском календару оно је постало сувишно.

Наведимо називе следећег месеца: староруски *сѣченб/сѣчѣнб*, руски дијал. и белоруски *сеченб*, старопољски *seczep*, украјински дијал. (такође и у књижевном језику, где он иде после *грудня*) *січенб*, словачки дијал. (*velký*) *sečeň*, словеначки дијал. *sečen*, српскохрватски *сијечањ* (дијал. *сечко*, *сичен*, *свечан*, *свиничар*), бугарски и македонски (*голян*) *сечко*, понекад и *големин*, *големият месец* и др. Претостављамо да је прасловенско *сечѣнб* добило назив по периоду године који је најпогоднији за сечу шуме и добивање дрвене грађе. Друга мотивација могла је бити у поткресивању воћки (у јануару и фебруару оне садрже најмању количину биљног сока, што су воћари сазнали на вишем степену земљорадње) и народном објашњењу велике хладноће која „сече“. По нашем мишљењу на

**sečbnb* односе се и пољско *styczeń*, словеначко књиж. и српскохрватско дијал. *svečan*, српскохрватско *свиничар*, а такође и лужичкосрпско *swesckowny*, који су се изменили због нејасне мотивацијске основе. *Styczeń* је по новом тумачењу⁹ „месец на додиру двеју година“; *svečan* и *šwesckowny* грешком су повезани са празником Сретење Богородице, када се пале свеће; *свиничар* (слично старочешком *prasinec*) односи се на време клања свиња. Други називи месеци односе се или на означавање зимског времена (чешки *leden*, словачки дијал. *l'aden*, белоруски *студзенb*, лужичкосрпски *zimski*, *wezimski* — ту припада и бугарско и македонско дијал. *коложегкоје* по нашем мишљењу представља позајмицу из грчког дијал.¹⁰ Παλουκαύτης, Πασσαλοκαυτη(ς), или су повезани са обичајима (бугарски и македонски дијал. *свадебний*, *лобзаец*, лужичкосрпски *zschorny*).

После *сѣчbn'a* само у неким дијалектима одмах следи први месец пролећа. У већини језика неопходно је уметнути још један зимски месец. Он се различито назива, а најчешће као „мали сечањ“¹¹; упореди — украјински дијал. *січенько*, *сішненько*, *січник*, *січень другий*, словачки дијал. *malý sečeň*, бугароки дијал. (већ у старобугарском) *малък сечко*; у бугарском и македонском дијал. где се претходни месец назива *големин* овај се назива *малкият* или *сечко*, *сечка*, *сечен*. Чини се да је таква мотивација као у бугарском дијал. *големин* присутна и у српскохр-

⁹ Објашњења *styczeń*— „месец на додиру“ дао је Rakowiecki (Prawda ruska. Варшава, 1820, 56). Миклошић и други изводе из *stud-ъk-ъn*, тј. „хладни месец“. Међутим, грађење речи је неуобичајено, а аналогно присуство назива месеци од облика *stud-* у другим језицима чини то објашњење сумњивим.

¹⁰ Тако сматра А. Šimčik (Up. RES 15, 1935, 230—231). И. Заимов тежи да докаже словенско порекло, иако је семантичка мотивација грчког облика јасна, док се за словенске називе то не може рећи.

¹¹ Отуда произилази разлика „великог“ и „малог“ месеца, која је сачувана у лужичкосрпском *welki/mali rožk*, формирано као калк немачког *Hornung*.

ватском *вельча*, дијал. *вельак*; чуди само обрнути редослед дихотомије „мали — велики“.

Порекло других назива месеци повезано је са временским приликама. О томе да се последњег месеца зиме становништво словенског севера бојало, потврђују руско дијал. *лютой*, белоруско *люты* дијал. *лютый* (у неким дијалектима после њега је и *налютый* — отуда што је до почетка пролећа остало још времена), украјинско *лютий*, дијал. *лютенџ лютовенџ*, пољско *luty*. На словенском југу, због другачијих климатских прилика, последњи месец зиме назива се и „сувим“; словеначки *sušec*, српскохрватски *сушац*, црквенословенски и бугарски дијал. *сух*, *сухи* (мотивација назива може водити порекло или из мање количине падавина у то доба или из сушења поља после отапања снега). Према временским приликама односе се и чешко *uňor* (од основе која се јавља у глаголу *ныряџ*), руски дијал. *снежа*, украјински *казидорога*, *казибрид*, скраћено *кажо* (топљење снега и стварање јаруга на путевима). Могуће је да су с тим повезани разни принципи именовања последњег зимског месеца, који се код Прасловена јављао као тринаести (13), а кога су се они плашили. Ако се ни после дванаест (12) горе споменутих месеци још нису јављали знаци пролећа, следећи месец је добивао назив „други сијечањ“ или другачије — по лошем времену (могуће је да се један од мотива о несрећној бројци 13 састоји баш у томе).

Из горе реченог произлази да су Прасловени дванаест (12) месеци године називали именима следећим редоследом: 1. *berzbnb* 2. *kvēitbnb* 3. *travbnb* 4. *čbrvbnb* 5. *lipbnb* 6. *sъrpbnb* 7. *ver-sbnb* 8. *rujbnb* 9. *listopadъ* 10. *grudbnb* 11. *pro-sinbcb* 12. *sěčbnb* (осим једанаестог месеца сви називи су тросложни). Остали називи месеци образовани су после споменутих: неки од њих у касније прасловенско време (нпр. због табуа), неки после губљења мотивацијског сазнања, а неки после примања хришћанства.

Осим сложене речи *listopadъ* сви ови називи имају суфикс *-bnb*, код два летња месеца видљиво је колебање *-bnb/bcb* и само код **prosinbcb* завршетак је *-inbcb*.¹² Та чињеница је важна за етимологију речи **prosinbcb* коју можемо објаснити на неколико начина: од *prostiti* (та мотивација по хришћанском обичају везана је за време Божића, без обзира на проблематично основно значење глагола), **porse*, као у чешком *prasinec* (источнословенски облици и јужнословенски нагласак, међутим, показују фонетску неуверљивост таквог објашњења) или *proso*, што се чини највероватнијим, јер је без фонетских и семантичких сметњи. Међутим, грађење речи показује сиромаштво и овог тумачења, чак ако и не узмемо у обзир његов семантички карактер (никакви земљораднички послови са просом у то време нису извођени, а ритуална мотивација показује се као неуверљива). Кад би месец био назван по просу, његов назив би морао бити **prosbnb* (а не **prosinb* или *prošēnb*, јер изведена именица нема основу на *a*). Не може се претпоставити убачено *-bcb* према примеру *čbrvbcb*, *lipbcb*; облик *prosinēcb* забележен је практично у свим словенским језицима од најстаријих времена. Облик без *-bcb* за сада није забележен, док облика *čbrvbnb* и *lipbnb* има. Вероватно се *-bcb* у називима за летње месеце појавило по угледу на **prosinbcb*, које треба разделити на **pros+inbcb* и **prosin+bcb*. То показују и тумачења Холуба, Кспечног и Махека: префикс

¹² На *-иъсь* не указује чак ни црквенословенско *prosenъcъ* (о томе — Заимов, 106) ни јединствен случај у старополском *prosčyen* (Łoś, наведени текст, 136—137); та два примера су из каснијег времена. У старополском уобичајенији је облик *prosinēc*, и *-e-* у *prosenъcъ* не може бити место *ъ* (које се не чита). Голињска претпоставља могућност полазне форме *prošēnъcъ*, што је уверљиво. Записи рефлекса *Ѣ* у српскохрватским и украјинским дијал. јављају се као изнимке и лако их је објаснити као грешке. И црквенословенска форма са *Ѣ* може одражавати унутрашњи развој бугарских дијалеката с мењањем *и/у* (*e*) под утицајем облика прошлог времена.

pro + основа *sin* + суфикс *-bcb*. Ми додајемо да је разлог за јављање другог основног суфикса тај што код неких назива месеци констатујемо присуство *-n* на крају основе, Иза збуњујуће конфигурације — *-sin + bnb* образовало се *-sin + bcb*, од чега је *-bcb* по аналогији продрло у друге називе. Дакле, приближно значење назива *prosinbcb* је „месец када је небо прекривено модрим (у прасловенском значењу ‚оловним‘) облацима“.

Из анализе се види да постоје карактеристичне црте у грађењу најраспрострањенијих назива месеци које допуштају да те називе сматрамо најстаријим. Други називи месеци, чини се, познији су неологизми одвојених језика и дијалеката.

(Преведено из књиге *Этимология* 1971,
„Наука“, Москва, 1973, 93—101.)

Са руског превео
Никола Вујчић

Љубинко Раденковић

ДИВЉИ ПРОСТОР У СЛОВЕНСКИМ БАСМАМА

Једна од најопштијих подела простора у културама многих народа, која се може уочити анализом њихових обреда и обичаја, исказана је кроз разликовање „омеђеног“ или овог, од „неомеђеног“ или туђега простора. Ова подела се може још изразити и као супротност „социјалног“ према „дивљем“, односно „освојеног“, „организованог“ према „неосвојеном“ и „неорганизованом“ простору. Она произилази из људске потребе да се дефинише неки простор њиховог обитавања и сигурности, односно простор под контролом богова-заштитника. Иза тога је свет дивљине, који се схвата и као предворје хтонског света. Ту лутају опасна демонска бића, која таје непријатељство према људима.

Граница поменута два света, зависно од тога да ли се ради о обредном понашању или о језичком стваралаштву, може бити различита. У обредима је то праг куће, ограда дворишта, граница села, обала реке. У бајкама се она замишља шире — на почетку густе шуме, велике планине, на улазу у пећину, на обали језера или мора итд. У епским песмама је најчешће на ободу „чарне горе“, док је у лирским песмама гранични простор означен као „зелена ливада“ (повезује се с неким граничним социјалним статусом, као што је девојка пред удајом итд).

У овом осврту се указује на неке представе о унутрашњем изгледу дивљег простора, како се он приказује у словенским бајаличким текстовима.

Постоји очигледна разлика у виђењу дивљег простора у бајаличким текстовима Словена. Прво, зависно од преовлађујућег рељефа где су поједини словенски народи насељени, различито се именују места где се тера нечиста сила. Код источних Словена често су то *мочваре обрасле шеваром*, код Пољака су то *брда обрасла шумом*, код Чеха и Словака — *горе и стене*, код Словенаца — *планине и стене*, код Срба и Бугара најчешће је то *пуста гора (Галилејска, Талилејска итд.)*. Ово питање било је предмет посебне расправе (Раденковић, 1986).

Привлачи пажњу приказивање *центра* дивљег (или сакралног) места у источнословенским басмама, које у потпуности одсуствује у таквим текстовима код балканских Словена. Ради се о *камену или острву на мору*, где се налази митски господар болести, царица змија, или нешто с чим се врши поређење ситуације која је предмет бајања. Обично се тај камен назива *Латир* или *Алатир камен*, острво *Бујан*, а море — *Окејан-море*. Нпр: „*Стану благословясѣ, пойдѹ перекрестясѣ, из дверей в двери, из ворот в ворота, зыйду к окыяну-морю. На окыан-море стоит латырѣ каменѣ. На латыре камене стоит бурая корова, губы медные, язык оловянный, жрет-пожирает уроки, призоры с рабы Божвей Анны от веки и до веки. Аминѣ*“ (Савелѣв, 4); „*На моры на кияні ляжыцѣ каменѣ Латыр; на том на камні на Латры аядзіѣ пятах красны. Пятах, страпяніся, і кроу, унімія.* (Замовы, 158).

Бели камен се среће и у басмама и народним молитвама Пољака: „(...) Tam na morzu biały kamyk plywa, najšwintsza matuchniczka na nim spoczywa, od siebie lekarzy zazywa: (...)“ (Pękalski, 235); „*Szli... napotkali biały kamien, Sam Pan Jezus klęczał na nim*“ (Kotula, 387). Слично значење

има „острво Рујан“ у чешкој басми: „Na moři, na oceaně, na ostrově Rujaně leží zajíc; přejděte, vy bolesti, do toho zajice...“ (Čečetka, 173).

Мотиву „белог камена“ код Словенаца одговара „велика стена“, на којој лежи свети Шенпас у басми од уједа змије: „Stoji, stoji, silna skala. Na ti skali leži Irmbas. Mati božja pride k njemu:...“ (Möderndorfer, 292); „Tam doli je ravno polje, po tem polju je lepa bela cesta, pri tisti cesti je velika skala, pri tisti skali leži sv. Šempas.“ (Möderndorfer, 288).

Далека веза између источнословенског „камен Латир“, пољског „бели камен“ и „словеначког „скала“, може се препознати у српском називу *олтари*, који се среће у једној басми из Баније (или Лике). Преме сижеу ове басме, три сестре иду на „олтаре“ где добијају од Бога уље и тамјан да излече болесника: „Пак иду на *олтаре*. Моле Бога милостивног: да им Бог да уља и тамјана... Па га уљем помазују, тамјаном покађују, и на Петру здравље посађују“ (Беговић, 293). Ово је усамљен пример и он нема одговарајуће паралеле у другим текстовима.

Наведене паралеле указују да се у ширем словенском простору *камен* узимао као центар нељудског (дивљег или сакралног) света и за њега је везивана активност неког господара из тог света. Код источних Словена и код Пољака тај камен је окружен *морем*, што је или последица блазине Балтичког мора или утицај балтичких народа на њихову културу. Код балканских Словена таква представа о *камену* у *мору* се није одржала. Међутим, постоје други обреди и веровања везани за камен, као нпр: лечења на камену станцу или провлачењем испод камена, бајања каменом, клетве ударањем камена о камен (Раденковић, 1977), који указују на заједничке словенске представе, од којих неке имају индоевропску старину. У источнословенским басмама камен у мору може бити замењен *дрветом* (на острву, пољу итд). Нпр: „У этого моря стоит древо, на этом древе коркалите стоят Кузьма и

Дембјан, Лука и Павел, великије помошници“ (Савелбев, 8). Код балканских Словена, у завршницама басми, кад се тера нечиста сила, дрво такође може конкретизовати дивљи простор: „Да идете на голему ливаду, там има крушка самовилска“ (Раденковић, 1982, 49—50). Међутим, на Балкану постоји *прекидност* између социјалног и дивљег света; бајач не „прелази“ ту границу, за разлику од источнословенског бајача који помоћ тражи управо прелазећи ту границу. Чак је то типско место источнословенске басме које се код других словенских народа не спомиње: „Стану я, раб Божий, Егор благословясѣ, пойдѹ перекрестясѣ из избы дверѣми, из двора воротами, под восток, под восточную сторону. Под восточной стороной лежит камень белатырѣ, на том белатыре сидит Матѣ Пресвятая Богородица“ (Савелбев, 12).

Потреба да се у дивљем свету пронађе центар или нека тачка ослонца, произилази из представе обрнутог виђења тог света у односу на људски. А пошто је у људском свету стално изражена потреба да се кроз симболички језик у обредима и ритуалима оживи представа *дрвета света*, односно осе света, онда се одговарајућа могућност тражи и у том другом свету. Пошто се *простор* може преводити у *време*, „долазак“ бајача до центра или осе космоса може се схватити и као његово спуштање до *почетка* стварања света. Тиме се бајач позива на начела стварања света, односно на првобитни сакрални ред, где је утврђена равноправност између свих живих створења на земљи, а гарант те равноправности коме се сви морају покоравати је Бог-стваралац. Тиме се жели вратити нарушени поредак, чији је изазивач демонско биће, а што је, иначе, циљ бајања.

Литература:

- Беговић — Н. Беговић, *Живот и обичаји Срба граничара*, Београд, 1986.
- Замовы — Замовы, Минск, 1992.
- Kotula — F. Kotula, *Znaki przeszłości*, Warszawa, 1976.
- Pękalski — M. Pękalski, *Materiały do magii, przesadów i wróżb w biłgorajskim*, — *Studia i materiały lubelskie*, Etnografia 2, Lublin, 1967.
- Möderndorfer — V. Möderndorfer, *Ljudska medicina pri Slovencih*, Ljubljana, 1964.
- Раденковић 1977 — Љ. Раденковић, *Лексичко-фразеолошка реконструкција религијско-милошких представа у вези с каменом*. — Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, 1977, т. 6, св. 1, 445—459.
- Раденковић 1982 — Љ. Раденковић, *Народне басме и бајања*, Ниш-Приштина-Крагујевац, 1982.
- Раденковић 1986 — *Место истеривања нечисте силе у народним бајањима словенско-балканског ареала*, — Гласник Етнографског музеја у Београду, 1986, т. 50, 201—222.
- Савелбев — *Лечебные „наговоры“ приангарского края из собрания А. А. Савелбева*, Составитель В. Л. Кляус, Москва, 1990.
- Šečetka — F. J. Šečetka, *Pověrečné léčení*, NSČ, VII, Praha, 1901.

Поводу

МИОДРАГ А. ВАСИЉЕВИЋ — ОСНИВАЧ СРПСКЕ ЕТНОМУЗИКОЛОГИЈЕ (поводом тридесетогодишњице смрти)

Угружанском селу Закути, у околини Крапујевца, рођен је 9. септембра 1903. године Миодраг А. Васиљевић. Отац Алекса (рођен 1866), учитељ и управник школе у Закути, прикупљао је одушевљено и прилежно податке о животу људи који су га окруживали, о њиховим обичајима и веровањима, о миграцијама. Привлачила му је пажњу и лексика српскога језика. Посебно се занимао за етимологију. Део богате, разноврсне сакупљене грађе оставио је Српској краљевској академији. Мајка Миодрагова, Ана Поповић, удата Васиљевић, рођена је у Књажевцу (1868. године). Радни век је провела као учитељица по србијанским селима. Музикална, одличне музичке и текстуралне меморије, памтила је различне песме из крајева у којима је службовала. Велики број ретких дечјих песама Миодраг А. Васиљевић је забележио управо од ње.¹

Школске 1929/30. године Миодраг А. Васиљевић је завршио образовање у музичкој школи „Мокрањац“. У јунском року дипломирао је на теоријском одсеку, а у јесењем року и на одсеку композиције. Јануара 1931. године постав-

¹ Зорислава М. Васиљевић, *Живот и рад Миодрага А. Васиљевића*, Народно стваралаштво — Фолклор, год. XII, св. 47—48 (септембар—децембар), Београд, 1973, 2.

љен је у Скопљу на Женској гимназији за учитеља вештина. Поред рада на гимназији Васиљевић ради и као хоровађа у аматерском друштву „Вардар“.

На почетку наставничког рада у женској гимназији у Скопљу Васиљевића посебно привлачи педагогија нотног певања. У жељи да деци што боље помогне у савлађивању музичке писмености, Васиљевић користи „лаке македонске песме које ученици савлађују солмизационим слогови-ма, или солмизационе слоге савлађују преко познатих песама“. Тражећи краћи пут за поставку тонских функција користи се поступком који је уочио код својих певача. Певачи су се, наиме, присећали песме преко уводних слогова њеног почетка. Тако је настала тзв. Васиљевићева функционална метода.

После завршетка Другог светског рата, Миодраг А. Васиљевић је објавио у недугом временском размаку неколико капиталних дела која здружено, али и свако понаособ, представљају камене-темељце српске етномузикологије. Године 1950. и 1953. под заједничким насловом *Југословенски музички фолклор*, књига прва и књига друга, објављени су Васиљевићеви теренски записи народних мелодија са Космета и из Македоније. Посебну вредност овим двама књигама дају две изузетне Васиљевићеве студије, које су у њима обелодањене. У поговору народним мелодијама са Косова и Метохије штампана је студија „Тоналне основе нашег музичког фолклора“.² У студији о тоналним основама нашег фолклора „изнета је исцрпна анализа тонских низова српских народних мелодија. На основу те анализе Васиљевић је издвојио тонску лествицу, највише заступљену у српској музичкој грађи (и не само у српској), која по својим особинама представља посебну карактеристичку музичког израза. Ова лествица (h c d e f g a b c

² Миодраг А. Васиљевић, *Југословенски музички фолклор*, I. Народне мелодије које се певају на Космету, Београд, Просвета, 1950, 341—374.

d e s f g a s), коју је Васиљевић назвао *антички дур*, по типу не припада ниједној познатој дијатонској лествици, још је мање хроматског типа, а не одговара ни античком музичком систему. Тај тонски низ, по Васиљевићу индоевропског порекла, имао је два историјска пута идући са истока на Балканско полуострво; први заједно са миграцијом Словена према југу, а други преко византијске црквене песме“. Уводна студија народним мелодијама из Македоније јесте, пак, „Трохејски музички облици у музичком фолклору народа Југославије“.³ Изузетно је занимљива и Васиљевићева уводна студија за књигу *Народне мелодије лесковачког краја*.⁴ Поред анализе метрике и анализе тоналних основа, она садржи и особена, подстицајна размишљања о обредним лирским песмама и играма у земљорадничкој години. Предложивши поделу лирских народних песама на календарске и на некалендарске обредне песме, Васиљевић је пољуљао из основа све „уобичајене“ систематизације и класификације народне лирике. Васиљевићева подела има далекосежне научне последице — не толико у систематизовању, колико у тумачењу народних лирских песама.

Богате резултате Васиљевићевог теренског рада битно допуњавају две значајне књиге: *Народне мелодије из Санџака* и *Народне мелодије из Црне Горе*. *Народне мелодије из Санџака* штампане су 1953. године, а *Народне мелодије из Црне Горе* 1965. године, након Васиљевићеве смрти.⁵

³ Исти, *Југословенски музички фолклор, II, Народне мелодије које се певају у Македонији*, Београд, Просвета, 1953, XV—LXIV.

⁴ Исти, *Народне мелодије лесковачког краја*, Посебна издања САН, књига CCCXX, Музиколошки институт, књига 11, Београд, Научно дело, 1960.

⁵ Исти, *Народне мелодије из Санџака*, Посебна издања САН, књига CCV, Музиколошки институт, књига 5, Београд, САН, 1953; *Народне мелодије из Црне Горе*, Музиколошки институт САН, књига 12, Београд, 1965.

Посебно признање Миодраг А. Васиљевић заслужује за осмишљавање и оснивање катедре за етномузикологију, 1961. године, при Факултету музичке уметности, односно при Музичкој академији.

Васиљевићев научни и педагошки рад оставили су дубоке трагове у проучавању етномузикологије на балканским просторима. Најдубљи трагови, природно, остали су на српским просторима.

Године 1973. часопис „Народно стваралаштво“ обележио је низом прилога десетогодишњицу Васиљевићеве смрти.⁶ Том приликом је Радмила Петровић о Миодрагу А. Васиљевићу као етномузикологу и оснивачу српске етномузикологије написала, између осталог, и следеће:

„Средишна личност послератних проучавања српске народне музике, Миодраг Васиљевић својом делатношћу далеко превазилази рад српских етномузиколога до данашњих дана. Његов четрдесетогодишњи рад на проучавању народне музичке традиције развијао се на три нивоа. Методом непосредног теренског испитивања прикупљао је музичку грађу са свом потребном документацијом, до 1951. године, бележећи народне мелодије на слух, а од тог времена до краја живота снимајући на магнетофонским тракама.

Сређивање те грађе и њено мелографисање представљају други ниво Васиљевићевог научног рада. Изванредан смисао за записивање и педантност у том раду створили су зборнике јас-

⁶ Народное стваралаштво — Фолклор, год. XII, св. 47—48 — *In memoriam* Миодрагу Васиљевићу, Београд, 1973; Зорислава М. Васиљевић, *Живот и дело Миодрага Васиљевића*; Живко Фирфов, *Поводом десетогодишњице смрти Миодрага Васиљевића*; Радмила Петровић, *Миодраг Васиљевић у развоју српске етномузикологије*; Мирослав Ненадовић, *Мој друг Миле Васиљевић*; Раде В. Познановић, *Мој учитељ Миодраг Васиљевић*; Anna Szekanowska-Kikullnska, *Significance of Miodrag Vasiljević's Works for the Interpretation of Slavonic Music*; Винко Жганец, *Васиљевићева седмојулска награда 1962. године*; Душан Недељковић, *Фолклорна заједница балканских и карпатских етничких група и народа*; Владан Недић, *Четири лирске народне песме из Васиљевићеве Закуте*.

них, прецизних и непосредних мелодијских слика, који су трајно конзервирани око 2000 мелодија народне музичке традиције Србије, Македоније и Црне Горе.

Трећи ниво Васиљевићевог рада представља логичан наставак рада истраживача-научника. На основу дубоког познавања не само српске већ и јужнословенске народне музике, развијају се његове теоријске расправе о проблемима ритма, тоналних основа и музичке терминологије⁷.

На научном скупу посвећеном проучавању живота и дела Миодрага А. Васиљевића, одржаном 1985. године, било је разноврсних покушаја осветљавања Васиљевићевог живота и рада. Ивана Хрпка-Луковић у занимљивом и необјављеном раду о Миодрагу А. Васиљевићу у виђењу и доживљају његових колега, ученика и следбеника изнела је низ интересантних појединости које, свака понаособ и здружене, знатно доприносе сложенијем и потпунијем осветљавању личности родоначелника српске етномузикологије. Познати етномузиколог и фолклориста, недавно преминули Љубомир Коцић, износи, на пример, упечатљиву слику Васиљевићевог педагошког поступка:

„Васиљевић је био врло чудан као педагог — ми смо учили и не знамо да смо учили, ми смо научили пуно, а нисмо знали да смо то научили. Он је некако унео то у нас, како је то успевао не знам ни сам. Био је непосредан као човек. Никада нисмо осећали да између нас и њега постоји катедра, да нас она раздваја.“⁸

⁷ Радмила Петровић, *Миодраг Васиљевић у развоју српске етномузикологије*, Народно стваралаштво — Фолклор, год. XII, св. 47—48, Београд, 1973, 29.

⁸ Ивана Хрпка-Луковић, *Миодраг Васиљевић у сећању ученика и следбеника*, студија у рукопису (Архива Факултета музичке уметности). Посебно се захваљујем колегиници Хрпки-Луковић на дозволи да неки делови и резултати њене студије буду обелодањени овом приликом на страницама „Расковника“.

Не мање је занимљиво и Коцићево сећање на два различита приступа фолклору која је имао прилике да слуша од двојице својих професора — Петра Коњовића и Миодрага А. Васиљевића:

„Различито су изгледала та предавања. Сећам се, Коњовићев стил је био медитирање. Ми смо све писали. Он је волео да нам диктира неким лудидним реченицама. То је нама онда био као уџбеник. Никад нећу заборавити, о македонском фолклору Коњовић је казао само две реченице: „То је врло интересантан фолклор, врло специфичан и њега треба истраживати.“ Код Коњовића ништа није било систематизовано, није било наука. Фолклор је постао наука тек код Васиљевића. То је било систематизовано излагање, са пуно искуства и објашњења како се сакупља фолклор и тумачи. На тим часовима он није само објашњавао принцип како се записује, него нас је учио и психологији приступа, контакта са сељацима. Често је говорио: „Ти заборави да код куће имаш енглески клозет! Ако Ти тамо будеш изигравао господина, онда људи неће имати поверења у Тебе, стидеће се да Ти певају од срца.“⁹

Педагошки и научни рад Миодрага А. Васиљевића оставили су дубоке трагове у српској етномузикологији. Васиљевићева настојања да се устроји и обликује катедра за етномузикологију на Факултету музичке уметности уродила су видљивим плодом. Стопама Миодрага А. Васиљевића успешно су наставили Радмила Петровић (у Музиколошком институту САНУ) и Драгослав Девић (Катедра за етномузикологију ФМУ). Настављајући директно Васиљевићев рад на Катедри за етномузикологију Факултета музичке уметности, Драгослав Девић је током година успео да створи групу врских етномузиколога, међу којима се посебно истичу: Димитрије Големовић, Младен Марковић, Мирјана Вукићевић-Закић, Сања Радиновић.

⁹ Исто.

Дело Миодрага А. Васиљевића, оснивача модерне српске етномузикологије — неспорно је успешно настављено. Васиљевићеве идеје о музичком фолклору, а потом и о науци која ту фолклорну грађу надграђује (етномузикологија) углавном су прихваћене и настављене. Међутим, остаје чињеница да Васиљевићеве научни радови из области етномузикологије нису до краја непристрасно изучени, а нису ни уочене све њихове бројне научне последице. Обележавајући тридесетогодишњицу Васиљевићеве смрти подсећамо и етномузикологе, и етнологе, и проучаваоце усмене народне књижевности да дело Миодрага А. Васиљевића покреће многа научна питања. На нека нуди и одређене одговоре, нека само сјајно артикулише, нека, пак, припомиње. Но, у свим случајевима Васиљевићево дело стоји као један од крајпуташа и међаша који се не могу никако заобићи. Превасходни радни задатак посленика на пољу етномузиколошких истраживања јесте темељно упознавање и анализа Васиљевићевог дела. То никако не значи да су ови ставови Миодрага А. Васиљевића неспорни. Они су једноставно — незаобилазни!

Халил Лубен

КАКО ЈЕ НАСТАО ПРВИ СРПСКИ ЕТНОМУЗИКОЛОГ

(прилог проучавању... српске
етномузикологије)

Питање шта је етномузикологија у Србији је неодвојиво од питања шта је етномузикологија у свету. Неспорно, суфикс-логија уздиже ову људску делатност на ступањ науке. За њен светски почетак се узима година господња 1885, за коју је везано образложење цент-система (види Ellis 1885), што се надовезало на нешто ранији проналазак Томаса Едисона, фонограф (1877. године). Ако ово прихватимо као планетарну чињеницу, онда Вук Ст. Карацић и Јосиф Шлезингер аутоматски опадају из трке за наслов *првог*. Сем тога, Вук и није био прави *записивач* мелодија, већ је то, по његовом певању, урадио Франц Мирецки са шест мелодија „зглашених“ за клавир и објављених у другој Вуковој збирци (Карацић, 1815). На сличан начин је и Шлезингер записао песме које му је певао Емануил Коларовић, те је 10 од тих записа објављено уз чланак „Србска народна музика“ (Коларовић, 1828).

После ових скромних почетака, у Србији почиње озбиљнији рад на прикупљању и објављивању народног певања, пре свга. Ту су збирке већ поменутог Шлезингера, затим Алојза Калауза, Корнелија Станковића, Франје Кухача, те Лудовика Кубе. Сва ова делатност је углавном падала пре 1885. године (са изузетком Кубе и последње, постхумно објављене Кухачеве збирке), а и начин прилаза материји је, благо речено, романтичан, без научног промишљања и дефинисања проблема.

Први „сумњив“ тренутак у одређивању рабања етномузикологије (и етномузиколога) на овом простору долази 1902. године, Мокрањчевим предговором Бушетићевој збирци. То не само да је била прва студија о тоналним, ритмичким и формалним одликама српског музичког фолклора, већ је и наговештено да се народно певање повинује одређеним законитостима. Но, како је Мокрањчева грађа непроверљива (није снимана фонографом), дозу научности у његовом раду ћемо оставити суду времена.

Владимир Борђевић је у фактографске поштуке ранијих записивача унео нову димензију — бележење имена места и, посебно, прилике извођења. Живојин Станковић је бележио и имена казивача са занимањима и местима рођења (штета што је његова збирка објављена са 45 година закашњења — могла је знатно утицати на период између два рата). Ове чисто техничке податке помињемо посебно, јер су у питању зачеци првих првих теренских метода истраживања музичког фолклора уопште, код нас примењиваних тек после Другог светског рата. На жалост, ни радови Борђевића ни Станковића не прелазе ону танану границу луцидности и разумевања, где почиње наука.

Период између два рата је, вероватно, најзначајнији за стварање српске етномузикологије. Пре свега, Коста Манојловић је 1923. године при Етнографском музеју створио први архив музичко-фолклорне грађе, прикупљене на терену. То је уједно и први фолклорни фоноархив у нас, јер су сачувани оригинални снимци Манојловића из Македоније (почев од 1931. године) на воштаним плочама (данас у Музиколошком институту САНУ — 179 плоча, већином у лошем стању). Сакупљачки рад на Косову и Метохији, као и у Македонији (приближно 850 напева) обележили су бављење музичким фолклором Милоја Милојевића. За њега је значајно и делимитично коришћење елемената бечке школе етномузикологије (тада још увек зване Vergleich-

chende Musikwissenschaft = упоредна музикологија), те је често указивао на истраживања музичког фолклора из угла тонске психологије, што је започео још Штумф (Stumpf, 1885). Милојевић је у својим студијама (види Милојевић, 1928, 1933а, 1933б) био врло близу остварења идиома етномузиколога, са јасном визијом употребе компарације у истраживању, али са недостатком дефинисаног система и метода проучавања.

Трећа личност овог периода је Петар Коњовић, који је музички фолклор пре свега посматрао са становишта композитора (што није било страном ни Мањојловићу ни Милојевићу), те чак није имао битнијег сакупљачког рада ни систематизације. Међутим, он музички фолклор уводи у музичко образовање. 1937. године се оснива Музичка академија, а 1949. године и Фолклорно одељење на Музичкој академији. Сам Коњовић је држао наставу музичког фолклора до 1951. године, када предмет преузима Миодраг Васиљевић.

Назив предмета, „музички фолклор“, је симптоматичан за историјат етномузикологије у Србији. Очигледно, Коњовић је добро схватио да недостатак јасних, дефинисаних и прихваћених метода и система класификације грађе, аналитике и синтезе проузрокује и недостатак саме науке. Зато је предмет назван „музички фолклор“ по *објекту* проучавања, јер су се знања стицала на Академији заиста тичала само грађе, њеног временског и просторног распрострањања, а не и суштине њеног бића, функције и процесуалности. Необично је само то што се и данас одговарајући предмет на Факултету музичке уметности, који како по садржају тако и суштински значајно превазилази оквире ондашњег „музичког фолклора“, назива исто. Но, обзиром да је доскорашња Катедра за историју музике и музички фолклор ФМУ променила 1992. године име у Катедра за музикологију и етному-

зикологију, очекујемо скоре промене и у називима предмета.

На овом месту је необично важно скренути пажњу на битан проблем етномузиколошке делатности: замена и изједначавање појма „музички фолклор“ појмом „етномузикологија“ и обрнуто. Веће грешке не може бити. Тако се, повремено, јављају реченице типа „... етномузиколошка грађа прикупљена на теренима...“ или „... настава музичког фолклора као научне дисциплине...“ Етномузиколошка грађа? Ваљда музичко-фолклорна грађа, материјал који је музички фолклор. Етномузикологија није материјал, она њиме *оперише*. Чинило се да је Јап Кунст (Kunst, 1950), увођењем термина *етномузикологија* јасно поставио границе предмету проучавања, с једне стране, и *методама* проучавања, с друге (кажу на Правном факултету у Београду: разлика између правног акта и правне норме је што актом можеш да габаш судију или странку, а нормом не можеш, јер је нематеријална). На жалост, код нас се у бројној литератури (сада легендарног) Конгреса Савеза удружења фолклориста Југославије, па и у многим другим публикацијама, музички фолклор и етномузикологија — изједначавају.

У доба изласка Кунстове студије, свет је био преокупиран покушајима дефиниција музичког фолклора и етномузикологије, као у Сао Паолу 1952. године. Шездесетих се та тенденција наставља, а полако замире тек под крај седамдесетих и почетком осамдесетих година. Но, педесете су биле време трагања. Нормално је да таква струјања нису прошла без своје рефлексије код нас.

Дакле, на корену пређашњих, савесних и добрих истраживача и записивача типа Борђевића, Мокрањца и Милојевића, као и методолошких помака Манојловића и Коњовића, „створен“ је Миодраг Васиљевић. Личност која у себи спаја две институције-водиље истраживања музичког фолклора у Србији: Факултет музичке уметности (тадашња Музичка академија) и Музиколо-

шки институт САНУ (тада САН), основан на Коњовићеву иницијативу 1948. године — Васиљевић је 1951. године не само преузео предмет „музички фолклор“ од Коњовића на Академији, већ је и почео систематски да врши снимања магнетофоном на терену (до тада је бележио „на слух“, као и већина истраживача пре њега). Такође, почео је интензивну сарадњу са Музиколошким институтом, што је касније резултирало издавањем треће, четврте и пете (постхумне) збирке народних мелодија у оквиру посебних издања САН. Чак, 1962. године, на Музичкој академији оснива и Одсек за музички фолклор, тако да је био омогућен и потпун тренинг будућих етномузиколога.

Васиљевић је појава без преседана у историјату бављења музичким фолклором овог поднебља. Док је са прве три збирке остајао у правцу зацртаном на мапама Милојевића и Коњовића, дакле истичући формалне и, евентуално, естетске карактеристике материје коју је обрађивао, четврта збирка, *Народне мелодије Лесковачког краја*, представља прави удар олује од које су се сви путокази на дотадашњим калдрисаним путевцима, водећи на разне стране, преокренули и показали — Рим. Васиљевићева подела песама на календарске и некалендарске у уводној студији те четврте збирке (Васиљевић, 1960) — најзад је повукла границу између пређашњег бављења музичким фолклором, које бисмо могли назвати *етномузикографијом*, и даље, научне обраде, са пуним правом назване *етномузикологијом*. Пре свега, Васиљевићева подела је дефинитивно сместила народну музику у контекст живота људи који је стварају и изводе, дајући јој *функцију*. То је имало вишеструке последице по будуће схватање етномузикологије као науке, али и музичког фолклора као предмета проучавања те науке. Наиме, истраживачи су имали јасне смернице за истраживање: не само да је важно забележити *шта* се пева (свира) и евентуално *како* се пева, већ,

и најважније, *зашто* се пева. Питање *зашто*, први пут уводно у нашу етномузиколошку мисао, толико је круцијално за каснија истраживања, да се не може замислити било каква *студија* музичког фолклора која га не поставља (наравно, и данас се пишу *прегледи* или *грађа*, али их већ ти називи одвајају од етномузиколошког дела).

Дакле, Васиљевићев значај за нашу етномузикологију видимо превасходно у две ствари: прво, музички фолклор је постављен као материја која представља саставни део живота људи, односно нераскидива је од других људских делатности. Друго, музички фолклор је најзад схваћен као *биће*, као живи организам који се рађа, расте, развија и умире. Овакве поставке су биле камен-темељац за каснија етномузиколошка разматрања српског музичког фолклора, а и данас су у основи сваког озбиљнијег рада. Наравно, не смемо занемарити и друге аспекте Васиљевићевог делања, рецимо дефинитивно увођење, прихватање и неопходне модификације финске методе (види Krohn, 1902/1903) и, нарочито, скупљачки и педагошки рад. Међутим, суштински гледано, његов допринос теоријском схватању материје музичког фолклора остаје немерљив.

Неко ће можда приметити да је Васиљевић вероватно био под утицајем западних школа антропологије, које су изродиле данас изузетно цењене етномузикологе, као што су Нетл или Мериам, на пример. Морамо приметити битну разлику. Док је усмерење западних истраживача било откривање процеса у *култури* (што је другачије формулисано, али блиско становиште васиљевићевском погледу) на начин што истраживач сам *постаје* део културе коју проучава, проводећи у њој одређени временски период (најчешће две до три године континуирано) — дотле је васиљевићевски истраживач долазио у *додир* са културом, релативно често. На тај начин, истраживач не постаје учесник и стваралац, већ посматра све оне промене које се дешавају током

временски дисконтинуираних контаката. Дакле, овде се ради о концепту *посматрача* насупрот концепту *учесника* (омиљени изрази америчких етномузиколога — *outsider* и *insider*; види Nettl, 1968). Који је приступ бољи, тешко је рећи. Васиљевић додаје једну димензију коју западни етномузиколози нису имали, а то је опсежан мелографски рад, наслеђен од поменутих претходника, *етномузикографа* (овиме нипошто не умањујемо њихов значај). На овај начин, Васиљевић је у свом раду спојио промишљања западних школа са практичним радом источних, па се данас, на бази те синтезе, може квалификовано говорити о *српској етномузиколошкој школи*, чији је оснивач, дакако, Васиљевић. На жалост, он сам је пропустио прилику да после те, назовимо је историјске, 1960. године, направи помак у студији о црногорском музичком фолклору. Умро је 1963. године, тако да је последња збирка, постхумно објављена 1965. године остала без културног и друштвеног миљеа обрађене музике, као и без неких посебних типских одредница.

Шта рећи на крају овог трчања кроз историјат наше (младе?!) науке? Јасно, у личности Миодрага Васиљевића је оличена она креативност и енергија, као и степен знања очекиван од правог *етномузиколога*. А да ли је он директна последица наведених имена и појава српске етномузикологије, или је ванземаљац залутао у музичко-фолклорни рај (пакао) Србије? Чињенице су ту, па нека и читалац учини нешто.

Младен Марковић

Напомене:

Ellis, Alexander John

1885 *On the Musical of Various Nations*, Journal of the Society of Arts, No. 33:485—527

Караџић, Вук Ст.

1815 *Народна србска песнарица*, част втора,
Wien

Krohn, Ilmari

1902/1903 *Welches ist die beste Methode, um Volks
— und volksmassige Lieder nach ihrer melo-
dischen Beschaffenheit lexikalisch zu ordnen*,
Sammelbande des Internationaler Musikge-
sellschaft IV

Коларовић, Емануил

1828 *Србска народна музика*, Србске летописи,
Нови Сад

Kunst, Jaap

1950 *Musicologica*, Koninklijke Vereeniging In-
stitut, Amsterdam

Милојевић, Милоје

1928 *Народна музика Јужне Србије*, Београд

1933а *Једна поречка песма о Карађорђу*, Музичке студије и чланци, књ. II, Београд

1933б *За трагом народне мелодије нашег Југа*,
Музичке студије и чланци, књ. II, Београд

Nettl, Bruno

1986 *The Study of Ethnomusicology*, Illinois UP,
Chicago

Stumpf, Carl

1885 *Musikpsychologie in England*, Vierteljahrs-
schrift für Musikwissenschaft 1:261—349.

О СКУПЉАЊУ ЈЕЗИЧКОГ МЛЕЧА

(поводом књиге „Сјај разговора“
Бока Стојичића)

У нашем свакодневном спонтаном говору, ако нисмо прекомерно подложни професионалној деформисаности изражавања, као да се негде иза прага наше свести, онде где је реч још само иницијални дах, где је још само свој сопствени заметак — као да се два импулса упорно, са променљивом срећом, боре да привуку нашу пажњу, не би ли били пуштени да изиђу на онај осветљени део наше менталне сцене, а одатле се отиснули ка нашем саговорнику или саговорницама.

Један од тих импулса је стишанији, наизглед ненаметљивији, али упорнији, подешен на дуготрајније роварење у борби против оног другог: то је она, ако се тако може рећи, стратешка тенденција наших говорних механизма да нас одвлаче од наших првих, непосреднијих, чулнијих утисака и да нас натерују да, из практичних потреба, тежимо замени „праве ствари“ — појмом.

Други је импулс скакутав, темпераментан, продоран кад год може — стално би да нас цимне овамо или онамо, да нам нешто покаже, да нешто боље чујемо, каткада и да то безмало опицамо сопственом свешћу. Служи се том тактиком, али и он има своју трајну, амбициозну стратешку замисао: да нас стално изнова враћа оној, већ поодавно изгубљеној невиности речи.

Тај други импулс је, ето, онај што нас овде занима. Доминантан је он, разуме се, у поезији — углавном знамо на које све начине, са којим

и каквим дејством и у коме опсегу. Али он боји још два сегмента нашег исказа — жаргон, посебно жаргон младих, као и ону нашу далеко ширу и трајнију тежњу да у говорном комуницирању спасавамо оно људско прихватајући се — народних изрека.

По правилу, међутим, народна изрека је свестрани извођач духовних радова: доноси нам варирајући боје и акценте више овде или пак онде — и слику, и музику, и игру, и смисао у самим речима, као и онај допунски смисао (или смислове) око и између речи, па још и често отвара, као и свака добра поезија, правце и просторе за слушаачеву сарадњу и доградњу. Неретко све то постиже чак одједном, симултано искоришћавајући до краја, као велика глумица, додељени јој простор и додељено јој време. И као расна уметница са правом на слободу недозвољене дилетантима, тек да покаже колико влада ситуацијом, колико нема комплекса и колико јој се, ето, може да се који пут и отргне од језичке дисциплине — ослобађа се, то јест ослобађа нас синтаксичких стега, подстичући нас да се поигравамо изузетима с ону страну наметнутих правила.

Ако је тачно да друштва умиру када њихови језици атрофирају, значи да су језикословци упућенији но други у стање пацијента. Налазећи се, тако, у (повољној?) ситуацији да може међу првима уочити знаке атрофије језика, тачније онога његовог слоја на коме се подижу идеологије и системи, језикословац би нас, при данашњем стању ствари, могао извести да сви језици, па дакле и сва друштва показују — како би нам се као њиховој родбини еуфемистички рекло — забрињавајуће симптоме. А ако већ види да неком „није добро“, није ли први и позван да језику (који му је, у целини, ипак ближи) помогне?

Један од поступака који му стоје на располагању заснива се на природном језичком прихрањивању. Пас кога змија уједе инстинктивно тражи и, обично, налази ону траву која ће му помоћи. Пошто су друштва (изгледа, данас баш сва) изгубила такве инстинкте, хвале је вредан сва-

ки покушај да им се укаже на пропланке где има тих лековитих језичких биљки.

Такав више но добродошли гест, одлучујући се да нам у томе погледу буде један од водича, учинио је аутор капиталне збирке наших народних изрека, *Сјај разговора*, Боко Стојичић. Пред нама је треће, поново увећано — сад већ до броја од преко петнаест хиљада изрека! — издање (плод рада од око три деценије), које нам долази, рекло би се, у прави час. Подухват је утолико импресивнији што му се морало прићи од нуле, јер, за разлику од пословица, код нас зачудо уопште није било збирки изрека, бар не у облику, односно обиму књиге (а ова има преко 600 страна). То је одиста захтевало „целог човека“: ваљало је задужити себе сталним осматрачким дежурством, непрестано зурити у своје духовне радаре, трептати над језичко-гониометријском апаратуром, прочешљавати све сфере језичке надградње, да би се, из године у годину, из дана у дан, кап по кап, прикупљао тај *језички млећ*.

Са народним изрекама *дишемо*, те ваља подешавати свој дах, подвргавати га присилној аритмији, да би се заустављао на налазима који би за сваког другог, али не и за језичког страсника своје врсте, остали непримећени. Док ми најчешће мирно пратимо филм сопствене свести, тај страсник мора — јер је у томе специфичност стваралачког задатка који је себи натоварио на врат — да сваки час зауставља слику, кад год би у крупном плану угледао оно што се нама указује тек у тоталу, па то и не примећујемо, да би из језичке траке исецао најдрагоценије кадрове за своју књигу.

Можда нам баш зато та збирка наших народних изрека, тај трезор — *Сјај разговора* Бока Стојичића помаже да свој језик не само боље видимо, него и да сами боље језички дишемо.

Драгослав Андрић

Поменик

СРБОЉУБ МИТИЋ (1932 — 1993)

(понешто о судбини, стваралаштву и сарадњи)

Карактер као судбина

Почетком августа сахрањен је у родном селу Црљенцу близу Пожаревца самоуки српски песник Србољуб Митић. Умро је песник земље и неба, који, по речима његових савременика, никад није служио идеологијама и режиму, самотник и инација, несхваћен и неуважен од локалних моћника и власти.

Србољуб Митић је рођен у селу и цео живот провео у њему. Самоуки песник, само са основном школом, али са образовањем пожељним и за градске прилике, провео је две трећине свог века (1953—1993) у просторима поезије. Ево како он исповеда стваралачки немир и веру у поезију:

„Још да ми песме није
подивљ’о бих ’вако млад“.

(„Мелем благ“)

Уклетник из Стига и самац сред Србије, како га је доживео Драгиша Витошевић, један од његових пријатеља и најбољих тумача његове поезије, Митић није био као Добрица Ерић песник села већ — песник са села. Живећи непрестано у свом Црљенцу као земљорадник (кратко, у младости) и образујући се сталним читањем, он је остао вечити усамљеник који нигде и никоме не

припада, па ни скупини или „школи“ песника сељака, у коју је најчешће убрајан. Није се он, попут већине сељака песника, књижевним занатом бавио идући за стоком или плугом, о чему сведочи Митићево обраћање потоку:

„Стани, брзоноги, да ми се напију волови,
цео дан смо орали
они земљу
ја небо.“

Погледом више упртим у небо него у земљу, песник као да је одозго очекивао ону вишу правду. Несигуран као човек на сигурном стишком тлу, Митић-песник је сањао пространства куда није смео и духовне просторе који се из завичаја не могу досегнути. Можда и због тога у њему онај пркос и инацијство и, у исто време, вапај у поезији за оним чега ту нема, није било, нити може бити, како је босанско безнађе формулисао Андрић. Митић се, по невољи и уз много проблема, бавио чиновничким пословима у тамошњој задрузи и основној школи. Кратко време био је управник месне библиотеке у Малом Црнућу. Рано је постао инвалидски пензионер и тако, са скромним приходима и у још скромнијим условима, докрајчио живот.

Прве стихове, како сам сведочи, одсањао је и записао са шест година, а прве песме објавио у листу за село „Задруга“, 1953. године. Био је члан Стишке дружине песника, у којој „двадесет душа не може без песништва као без сунца и без воде“. Свом крају и Дружини одужио се покретањем часописа „Стиг“, који и данас излази, и избором *Пределу поезије стишких песника*, (Пожаревац, 1970).

Награде и признања углавном су га обилазили. Био је члан Удружења књижевника Србије, а удостојили су га „Златном значком“ Културно-просветне заједнице Србије и наградама „Раде Драинац“ и „Златна струна“ Смедеревске песнич-

ке јесени. Поезија му је превођена на балканске и многе светске језике, а има га и у бројним (чак репрезентативним!) изборима.

Србољуб Митић, видећемо то у делу текста који се бави његовом поезијом, није само певао о апсурдности живљења, већ је такав живот и проживео. Провинција у којој је стварао и, по њеним мерилима, заумност посла којим се бавио, само је продубљивала јаз међу њима:

„Ја свете ни без тебе
ни са тобом“
(„Фрула“)

Био је усамљен и изопштен, кињен усудом и зло-срећом и, можда баш у инат свему, остварио песничко дело ненадане вредности. Несхваћен од околине, он је њу добро разумео и песнички представио, чак и кад је с њом остао у трајној завади. Нема сумње да је његов карактер одредио и однос других према њему, па и читаву његову судбину. Толико уклетости и, у исто време, толико уметности — зар све то не подсећа на невеселу судбину његовог старијег и славнијег сабрата, Буре Јакшића?

Стваралаштво између неба и земље

Између првих објављених песама у „Задрузи“, 1953. године („Шуми“, „Јасенова прича“, „Јесен“...) и недавне смрти (1993) прошао је четрдесет година дуг стваралачки век Србољуба Митића. И већ те прве песме наговештавале су нешто друкчије од онога што су сељаци, у том и другим листовима, до тада писали. До прве збирке требало је да прође још осам година, а заједно с њом објавио је чак четрнаест (*Велики ружан коњ*, Нови Сад, 1961; *Војнички крајпуташ*, Пожаревац, 1964; *Озарење Сизифа*, Пожаревац, 1967; *Људске речи*, Београд, 1967; *Каменовање певача*, Пожаревац, 1969; *Черга на утрини*, Пожаревац, 1973; *Орфички цртежи*, Пожаревац, 1977;

Пети јахач, Нови Сад, 1977; *Расан пустињака*, Нови Сад, 1978; *Муке*, Београд, 1979; *Фрула у црној свили* (Избор из поезије), Београд, 1983; *Алин зјап*: пет поема, Пожаревац, 1984; *Семе*: песничка читанка, Београд, 1985. и *Једанаеста заповест*, Београд, 1988) и приредио избор из поезије сељака песника из свога краја, *Предели поезије стишких песника*, Пожаревац, 1970. Људи блиски Митићу кажу да у његовој заоставштини има још много необјављених стихова. Критика није посветила потребну пажњу песничком делу Србољуба Митића. Сада кад је свему Митићевом крај, и песниковачу и животу, поуздани истраживач ће моћи да сагледа целокупно његово стваралаштво, да га одмери, оцени и прецизније одреди његово место у корпусу српске књижевности ове половине века. Овим прилогом намеравам да издвојим и представим тек неколико назнака његове поезије.

Можда је стих „То певам као да јаучем“, из збирке *Људске речи*, исписан у фази песниковог успона, кључан за разумевање и тумачење ове поезије. Митић је у целокупном свом песниковачу тражио и налазио оне речи којима би што прецизније и јасније изразио свој, у основи, трагичан доживљај света. Песимизам као основно осећање света и трајна трагична распетост између неба и земље, Србије и света, јединке и свемира, очајања и наде — несумњиво су обележили претежни део његове поезије. Сами наслови песама, па и збирки, то потврђују.

Родоначелник новог „сеоског песништва“, без формалних доказа о потпунијем образовању, али истински са њим, fine интелектуалне радозналости и пробраних књижевних узора (можда, највише Момчило Настасијевић и Бранко Миљковић), Митић је знатно проширио тематски круг сопствене поезије, удаљивши се од најближег окружења (што је карактеристика поезије већине сељака песника) и надмашивши уобичајени ниво певања. Није он могао избећи локалне теме, али је с наглашеном радозналошћу завиривао у прошлост и националну историју. А кад му је и она

постала тесна, онда су његову поезију почели да насељавају и неки митски јунаци. Није тако чест случај да се на основу његове поезије може сачинити подужи именик мртвих и живих јунака земљака и рођака, у којем поред Слободана, Борка, Жељка, Градимира... (из *Војничких крајњутаца*) и чукундеде Мите, деде Стојана, оца Љубисава, мајке Бранке... (из *Родослова*) стоје и трагични јунаци Косовског боја: Лазар, Мурат, Милош, Милица, Голубан (*Косовски круг*), све до лудог Пантелије и симпатичних Цигана. Списак допуњују Икар, Сизиф, Улис, Орфеј, Озирис, Нарцис, Ное... И само летимичан прелет кроз паслове (и имена) Митићеве поезије уверава нас у поуздано чување породичне и националне традиције и историје. Схватајући сву човекову маленкост и ништавност у космосу Митић је посегао за митским личностима и симболима. У овој нашој невољи издвајам визионарску збирку *Алин зјан*, објављену 1984. године, са посветом три пута поновљеном: „Против рата!!!“ Србољуб Митић је умро у драматичним историјским околностима, у којима ми настављамо да живимо. Узнемирен мрачним слутњама он пита:

„Куда ли то
 Срцем срљаш
 Душогазу?“

(„Приче о ратовоћи“)

Деца, канонизовани анђели, су овде као и у другим његовим песмама, најневиније и највеће жртве.

Митић углавном доследно остварује самосвојну поетску линију, али се готово никад не понавља. Он не пише песму већ циклус песама, и збирку, па је зато познатији по њима, а не по појединим песмама. Већ поменути *Алин зјан* начињена је од пет у сваком погледу уједначених поема, *Семе* је састављена од петнаест циклуса са по 35 „трстиха“ у сваком, *Једанаеста заповест* се чита као спев итд. Од збирке до збирке, чак од претходног циклуса до новог, мењао се

песнички свет и богатио поступак Србољуба Митића, али су осећање света и смисао поезије остајали исти.

У фактури стиха и песме Митић је вечито експериментисао. Најпре је стих његове песме римован, а затим су се он и Д. Ерић, дошавши у додир са стиховима савремених лиричара, усудили да напусте дотрајале песничке облике и запевали слободним стихом, како примећује професор Владета Кошутић. У томе је (пропустио је професор да назначи) предњачио Митић. Градећи песму, опет по угледу на обрасце из усменог стваралаштва, он уме да буде и епски распричан, али и мајсторски сажет. Примера и једне и друге врсте има напретек. Стваралац од нерва, Митић је рано схватио да песништво и није нарочито вредно ако није откривање непознатог и даровање новог, храбро кренувши у песничку авантуру, у којој се обичне речи претварају у песничку истину. И ту је, поред избора тема, најдаље отишао. У потрази за правом речи, која ће најсликовитије или најпрецизније да изрази песникову суштину, он је посезао за архаичним, дијалекатским и новокомпонованим речима и говором, користећи и, некад непотребне, стране речи и изразе. Најдаље је, пак, отишао у ковању и прекивању речи. У томе је чак претеривао, ризикујући да слика или истина не буду правилно схваћене.

Тумачи његове поезије најчешће су помињали песникову везаност за земљу и село. Истина, Митић је земљу доживљавао као „Најмириснију причу из мојих сенокоса“, али зато његово село није ни идилички ведро ни натуралистички сасвим црно. Добром опсерватору и непристрасном аналитичару нису могле промаћи све мане живота на селу и сви грехови сопственог национа, поготову из његовог најближег окружења. Илустрације радли, подсећам на „Санопис о мојим добрим стричевима“ и „Неки људи бију Србољуба у кафани“. По објективности он ће се разликовати не само од савременика него и од српских реалиста деветнаестог века.

У „Расковнику“, а изван његовог песничког сазвежђа

„Расковник“ се морао јавити, не зато што је његов много старији претходник „Караџић“ (1899—1903) кратко трајао и брзо се угасио, а био је несумњиво користан — него зато што се у српској књижевности и култури шездесетих година овог века поново осетила прека потреба за оваквим гласилом. Тих година се, поред неколицине већ афирмисаних песника међу којима је био и Србољуб Митић, јавила множина песничког подмлатка, мање познатих, али не и мање даровитих стваралаца, који су пратили ове водеће, закључио је Витошевић. Био је то покрет правих песника који су у исто време били и — прави сељаци. „Балкански славуји“, како је за Србе једном речено, напосто су пропевали.

Пре појаве „Расковника“ ови водећи (Момчило Тешић, Србољуб Митић, Добрица Ерић, покојни Паун Петронијевић и Милена Јововић) и најуспешнији пратиоци већ су имали више (они старији) или макар једну збирку песама и били заступљени у анталогима *Орфеј међу шљивама* Д. Витошевића и Д. Ерића, 1963; *Повеља љубави за земљу* Радована Пешића, 1963. и *Цветник српских сељака песника* Владете Кошутића, 1967. године. Међутим, ни збирке песама а ни антологијски избори, јавности нису могли предочити обим и снагу изненадног песничког брујања. Најуредније и најпоузданије је то могао пратити часопис, што је „Расковник“ већ од првог броја и чинио. Примера ради, само у трећој години излажења овог часописа (1970) објављена је поезија чак четрдесетак нових песничких имена. И ондашњи читаоци запазили су да је часопис свима пружао прилику, а да је неке однеговао и као песнике афирмисао.

„Расковник“ је од самог почетка широм отворио странице и оберучке прихватио и Митићеву сарадњу. У тим првим годинама он је са М. Тешићем, Д. Ерићем, М. Јововић и З. Вучићем имао највише прилога, углавном песничких. Његовим

песмама су отворане и затворане свеске часописа, биле су носеће у рубрикама, а објављивани су му и замашни циклуси песама. На страницама „Расковника“ објављене су укупно 63 песме, готово цела једна збирка. Митић је овде објавио још само одговор на анкету часописа и један прилог изворне грађе. На основу бележака, информација и приказа нових збирки није тешко закључити да је био безрезервно подржаван. Кратко време био је и члан Издавачког савета, а после оставке, уредништво је изразило жаљење и наду да он остаје сарадник и пријатељ часописа.

Митић је у часопису објавио шест циклуса (међу њима и оне најпознатије: „Родослов“ 2/1968—69; „Косовски круг“ 15/1972) и неке своје најбоље песме: „Бацање карата“ — 11/1971; „Мртвац Србијом одим“ — 13/1971. и „Сликовани Србољуб“ — 16/1972. Сарадњу је отпочео још са првим бројем објавивши три песме, а међу њима песму „Петак“ (намерна или случајна подударност са симболом часописа) и „У злу браву непесме расковаше...“, песму-вињету која је штампана чак девет пута на задњој корици часописа. У 29. броју (1981) објављене су последње три Митићеве песме. И ту је крај. Касније се готово и не спомиње.

Изразити песник, Митић је у часопису објавио само два непесничка прилога: „Прилике завичајне“ (2/1968—69) и „Стишке псовке, клетве и благослови“ (26/1980).

„Расковник“ је будно пратио књижевно ангажовање Митићево, бележио и представљао појаву сваке његове нове књиге. Опет је ту предњачио Д. Витошевић, али су о његовом песништву писали и В. Кошгутић, Драгутин Огњановић и други. Издвајам два занимљива и, верујем, непозната детаља: на стихове из „Родослова“, објављеног у овом часопису, Зоран Христић је написао музику (дело је извео хор „Колегијум музикум“, 1980), а преведен је са пољског и сегмент Јоане Саламон о његовом песништву (22/1977).

Чудна је била спрега Србољуба Митића и „Расковника“. У првом, тзв. сеоском периоду ча-

сописа, песник интензивно сарађује и будно је праћен у часопису. С друге стране, његово виђење села и песнички обрасци (као и одсуство смисла за комуникацију) битно одударају од поезије која је негована у часопису и од начина организовања „расковничара“. Било како било, тек „Расковник“ није могао битно да утиче на песникову стваралачку личност. Митић је пре појаве часописа већ био оформљен стваралац, са четири објављене и од јавности добро примљене збирке, заступљен у изборима, присутан у гласилима и добро примљен од критике и читалаца. Митићев сусрет са „Расковником“ и сарадња у њему нису били „судбоносни“ по овог првог, али нема сумње да га је овај други уважавао и да је проширио глас и интересовање за његову поезију.

Што је време више одмицало (од захукталих шездесетих) у српским селима се све мање и све тише певало, па се и број песничких прилога у часопису смањивао. У њему је све ређе и све мање било и Митићеве поезије, иако је и даље интензивно стварао. О разлозима се сада може само нагађати. Лично мислим да су песникова природа и застоји у излажењу часописа подједнако утицали на сарадњу. Не видим друге разлоге због којих би аутор, чијим је прилозима часопис започињао и настављао живот (1968, 1975. и 1980), одустао.

Исповедне стихове Митићеве песме „Неки људи бију Србољуба у кафани“ изрецитовао је глумац Љуба Тадић над песниковом хумком и опростио се од пријатеља. Судбина изузетних је да не буду схваћени (често ни цењени) за живота, а аксиом провинције је да све упросечи и подреди или — одбаци. Из те просечности Митић се издавао тамном визијом села и трагичном визијом живота уопште, искорачењем из света несеоких тема и сталним експериментисањем у језику и стиху. А сваки успех, знамо, прати природ-

но људска завист. Србољуб Митић је то осећао и са наглашено шопенхауеровским осећањем бола и страдања отишао са овог света.

Добривоје Младеновић

Одзиви

НАИВНО СЛИКАРСТВО И ВАЈАРСТВО У СРБИЈИ

Наивна уметност Србије, Музеј наивне уметности,
Јагодина, 1993.

Још од изложбе 1886. године у „Салону независних“, у Паризу, на којој је излагао и весник наиве у светској уметности Апри Русо, нешколован и стога често исмеван уметник, развој наивне уметности је праћен низом критика и негодовања. Упркос томе, она се развијала и даље, непрестано се афирмишући. Драгоцену улогу у њеном прихватању имала би свака изложба или књига посвећена делима наивних сликара и вајара. Стога је *Наивна уметност Србије*, књига групе аутора (Ковиљка Смиљковић, Нина Парађанин, Марица Врачевић, Јовица Стошић, Љиљана Којић), корак даље у признавању и верификовању наивне уметности у Србији.

Књига садржи имена свих великана српског наивног сликарства и вајарства. У њој се од сликара помињу: Марија Балан, Илија Башичевић-Босиљ, Михал Биреш, Јанко Брашић, Драгиша Буњевачки, Злата Вукашиновић, Живадин Вучићевић, Драгица Гајић, Милалка Динић, Бранко Динић, Борбе Добрић, Софија Доклеан, Ануца Долама, Гордана Белошевић, Слободан Живановић, Мирослав Живковић, Душан Јевтовић, Љубиша Јовановић-Кене, Милосав Јовановић, Мартин Јонаш, Флорика Кеџ, Јан Књазовић, Милован Лазаревић, Милош Лазић, Радосав Лазић, Анушка Маран, Мирослав Маринковић, Михајло Марјанчевић, Јанош Месарош, Добросав Милојевић, Велимир Михајловић, Мариона Моторежеску, Живота Николић, Илеана Олбе, Мартин Палушка, Ференц Патаки, Десанка Петров-Морар, Флорика Пуја, Будимир Рајковић-Лингер, Ева Рас, Милан Рашић, Сава Секулић, Степа Сирковић, Јан Сокол, Чедомир Спасић, Добривоје Стевановић-

-Пеца, Сава Стојков, Кошут Тивадар, Емерик Фејеш, Зузана Халупова, Пал Хомонаи, Јан Хусарик, Ева Хусарикова, Алжбета Чижикова и Борбе Шијаковић.

Од вајара су споменути: Драгутин Алексић, Божидар Бошковић, Богосав Живковић, Милован Мијајловић, Живка Михајловић, Драгосав Петровић, Цвија Поповић, Живота Радловић, Драгиша Станисављевић, Милан Станисављевић, Раденко Тимотијевић, Илија Филиповић и Урош Цветковић, а од керамичара само Велимир Борбевић.

Сви ови уметници имају нешто заједничко: стварају једну „другачију уметност“, ненаучену, спонтану, инстинктивну и готово детиње непосредну, са изворима у природи, традицији или историјско-културном наслеђу. Наивци са посебном пажњом сликају готово сваки тренутак сеоског амбијента. Тако на платнима вечно остају забележене приче о једноставном руралном животу, који полако нестаје. Најчешћи мотиви на њиховим сликама су свакодневни послови сељака на њиви, у дому или дворишту, сељаци док плету корпе или хране живину, док спавају под стаблом или разговарају на капији. Дубока љубав и саживљеност наиваца са духом и расположењем сопствене средине утичу на избор колорита. Чистота боје, јасне валере и свежина тона чине ове слике лако препознатљивим. На њима најчешће нема сенки, без перспективе су (дубину простора већина наиваца наговештава вештим распоређивањем већих и мањих облика у различите планове) и са специфичном светлошћу која истиче снагу боје.

Неколицина наивних сликара се бави портретисањем и то веома успешно. Из усамљених фигура обучених у црно, на сликама Михала Биреша, избија напуштеност и меланхолија, али се наслућује истовремено и достојанство и мир. Драгиша Буњевачки, сликар наивац из Новог Бечеја, на необичан композициони начин поставља своје портрете: фигуре лебде у ваздуху као да су бестежинске, чиме је избегнута статичност, а симболично истакнута снага портретисаних ликова. Свакако су најчувенији портрети Јанка Брашића: његови једри, пластични, психолошки обојени портрети понекад сугеришу бесмртност воштаних фигура. Не само да је Брашић без премца у реалистичном портретисању, већ је изузетно вешт и у дочаравању целокупног богатства унутрашњег живота лика. Милосав Јовановић, сликар наивац из Бегаљице, слика драму људског страдања, дајући тако свој суд о животу и патњама немоћног човека. На његовим сликама, које често делују збуњујуће и неразумљиво, али изузетно занимљиво, живот је захваћен од самог почетка: у ликовима поворогенчади, па преко бриге и страхова од зле судбине и искушења, до психолошких крахова. Посебно чест мотив на његовим сликама јесте љубав.

За наивну скулптуру Србије карактеристична је разноврсност обликованих медија, тематско богатство, реалистичност приказа, али и склоност ка симболици и фантастичном, као и необичне, iznenađujuće форме и комбинације. Скулптуре Богосава Живковића су, у ствари, његови снови. Драгиша Станисављевић на симболичан начин спаја у једној скулптури било два људска тела, да би показао исконску повезаност мушкарца и жене, било човека са природом. Елементи фантастичног се запажају на троглавим фигурама вајара Милана Станисављевића.

Већина вајара се опредељује за дрво као материјал, а ребе за камен (Илија Филиповић, Богосав Живковић), метал (Војин Живковић) и глину (грчар Велимир Борђевић). Често коришћење дрвета као вајарског материјала није необично, јер указује на утицај митске прошлости, односно на постојање архаичне свести о божанској природи овога материјала.

Наивну уметност треба посматрати, пре свега, као снажну емоцију. Непотпуна су она дефинисања која је сведе само на елементе руралног, фолклорног и наративног. Ослањање наивног сликарства и вајарства на традицију и културно наслеђе је сасвим очигледно, али није превасходно. Наивна уметност, као и свака друга, има особну естетску егзистенцију и треба је прихватити као аутохтон вид ликовне уметности.

Татјана Тасић

ИЗ БИБЛИОТЕКЕ „ВУК КАРАЦИЋ“

У 1993. години истински до сада најтежој за културу, када је тражење пара за минимум планираних програма или инсистирање на поштовању датих обећања деловало као својеврсни цинизам, Народна библиотека „Вук Караџић“ је постигла резултате који јој обезбеђују најбоље место међу другим библиотекама а, опет, ти резултати су испод ранијих и испод исказаних потреба наших читалаца и других корисника.

Слаба је утеха што смо, међу слабима, набили највише књига (1.897) и реализовали највише (259) квалитетних програма („Срицање сликовнице“, „Жива лектира“, „Песнички караван“, Трибина „Караџић“, изложбе књига, професионалних ликовних уметника, деџјих ликовних радова, програма-групних посета деце и ученика...), што смо међу најбољима по броју уписаних читалаца (10.226) и прочитаних књига (222.873), кад је то постигнуто са посебним напором, а постигнутим нисмо задовољни ни ми ни корисници.

Да се уз примерно ангажовање, уз добру вољу и изузетан напор, ипак, може доста урадити и у оваквим условима — показују неколики примери који заслужују сваку пажњу.

Библиотека је августа проширила и адаптирала простор огранка „Вук Караџић“ и у њему опремила и отворила Одељење за децу. Тиме су коначно створени услови за реализацију програмских замисли (Трибина „Караџић“ и Игротека), али и одржана традиција да се сваке године уреди бар по један огранак.

Покретна библиотека је отпочела програм „Књига за рањенике“, отварајући пунктове у Заводу за ортопедску протетику Београд и Заводу „Др Мирослав Зотовић“. За овај хумани програм добила је недељни и месечни (за април) „Ружичасти Гран при Београда 202“ и била озбиљан кандидат за годишњу награду.

Од читалаца и сарадника Библиотека је примила на поклон 943 књиге (много више но што је купила!), а сама је другим библиотекама у Србији и Србима ван Србије поклонила око 300 књига и 400 свезака „Расковника“.

Часопис „Расковник“, који издаје ова Библиотека, прославио је 25 година излажења. Свечаност је одржана у Библиотеци на њен Дан (Митровдан). „Вукову награду“ КПЗ Србије часопис поново није добио. На Дан Библиотеке, по традицији, додељено је седам награда најбољим читаоцима у 1993. години.

Библиотеку су помагали Министарство културе Републике Србије, Секретаријат за културу Београда, Групаација Пегаз, Инекс и Рашманс компанија.

Библиотека је добила главну премију Секретаријата за културу Београда за 1993. годину.

ПОЗИВ НА САРАДЊУ У ЧАСОПИСУ

Редакција „Расковника“ позива досадашње и нове сараднике да наставе сарадњу или да се у њу укључе прилозима из области народног стваралаштва и фолклора уопште. Сарадња је неопходна и драгоцена — и часопису и српској култури.

Уз прилоге послати и адресу, број телефона, број жиро-рачуна. Прилози се хоноришу.

ТРАЖИМО ПОВЕРЕНИКЕ „РАСКОВНИКА“

За часопис „Расковник“ и књиге из Едиције „Расковник“ тражимо поверенике, који ће прикупљати претплатнике из свог окружења и обезбеђивати продају часописа.

Сваком поверенику нудимо бесплатне примерке часописа и књига, те 50% од зараде претплатом и продајом. Повереник је и кандидат за Захвалницу „Расковника“.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

Позивамо све досадашње претплатнике да обнове претплату за „Расковник“ за 1993. годину и све нове претплатнике да је започну. Претплата на два двоброја у 1994. години износи 8 динара. Цена у слободној продаји биће много већа.

Динарску уплату извршити на жиро рачун Библиотеке града Београда: 60806-603-7038 (за „Расковник“).

Редакција претплатницима поклања претходне бројеве овог часописа.

Штампање ове свеске Часописа помогли су Министарство за културу Србије и Вукова задужбина.

С А Д Р Ж А Ј

3 ГОДИШЊИЦЕ

- 3 Четврт века „Расковника“ (Љубинко Раденковић)

6 НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

- 6 Свадбене песме из поткопаоничких села (Милош Марковић)
- 17 Свадбене песме из околине Љубиња — источна Херцеговина (Драган Колак)
- 19 Свадбене песме банатских Хера (Озрен Радосављевић)
- 21 Народне молитвице (Драган Колак)
- 22 Здравнице из Груже (Милорад Никетић)
- 26 Друскалица из околине Лознице (Селимир Деспотовић)
- 27 Народне басме из Мозгова код Алексинца (Милентије Борђевић)
- 29 Три приче из околине Рожаја (Заим Аземовић)

31 НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ

- 31 Свадбени обичаји барањских Срба (Милан Дворнић)
- 48 Божићни обичаји у околини Љубиња — источна Херцеговина (Драган Колак)
- 50 Побратимство у околини Сокобање (Голуб Радовановић)
- 53 Лена — самовила са Косова (Павле Целетовић — Иванов)
- 55 Стара кућа у селима жупе Сирињића (Божа Петровић)

- 61 Мање познате речи из српских села у Неготинској крајини (Златимир Пантић)
- 64 СВЕДОЧЕЊА**
- 64 Како је баба Роса играла у Бавољем колу (Златимир Пантић)
- 75 Споменици председницима сеоске општине Горачићи — Драгачево (Радован М. Маринковић)
- 83 РАСПРАВЕ**
- 83 Ненад Љубинковић: Folklore, Fakelore, Fucsklore (I)
- 97 Владимир Шаур: О питању реконструкције прасловенских назива месеци
- 111 Љубинко Раденковић: Дивљи простор у словенским басмама
- 117 ПОВОДИ**
- 117 Миодраг А. Васиљевић — оснивач српске етномузикологије (Халил Љубен)
- 124 Како је настао први српски етномузиколог (Младен Марковић)
- 132 О скупљању језичког млека (Драгослав Андрић)
- 135 ПОМЕНИК**
- 135 Србољуб Митић (1932 — 1993) (Добривоје Младеновић)
- 145 ОДЗИВИ**
- 145 Наивно сликарство и вајарство у Србији (Татјана Тасић)

ИЗДАВАЧКИ САВЕТ

Др Драгослав Антонијевић

Др Петар Влаховић

(председник)

Гвозден Јованић

Радул Јовановић

Бошко Карановић

Др Велимир Михајловић

Добривоје Младеновић

Др Милош Немањић

Академик Миодраг Павловић

Арх. Божа Петровић

Др Љубинко Раденковић

На насловној страни

„Петао“ Ивана Рабузина

Корице и опрема

Радоје М. Кавецкић

Часопис за културу и књижевност „Расковник“ превасходно објављује, подстиче и вреднује све облике народне културе и изворног стваралаштва, не само у сеоској већ и градској средини, у Србији, затим на целом српскохрватском језичком подручју, а појединим прилозима и ван тих оквира. „Расковник“ настоји да одслика појаве у народном животу, како савремене тако и прошле. Странице часописа су отворене за прилоге из народног живота и културе, за стваралаштво песника села и самоуких сликара, за истраживаче у подручју књижевности, језика, фолклора, митологије, етнологије, историје. . .

